

AGRIECONOMICA

ORGOK-EKONOMIKA

godina
48
broj **82**

Novi Sad 2019.

DEPARTMAN ZA
EKONOMIKU
POLJOPRIVREDE I
SOCILOGIJU SELA

POLJOPRIVREDNI FAKULTET
UNIVERZITET U NOVOM SADU

<https://agroekonomika.rs>

UDK: 338.48

ISSN 0350-5928(Print) ISSN 2335-0776 (On line)

AGROEKONOMIKA

AGRIECONOMICA

Novi Sad 2019

godina
48 broj 82

ČASOPIS DEPARTMANA ZA EKONOMIKU POLJOPRIVREDE I
SOCILOGIJU SELA POLJOPRIVREDNOG FAKULTETA
UNIVERZITETA U NOVOM SADU

Glavni i odgovorni urednik: dr Branislav Vlahović

Uređivački odbor:

dr Katarina Đurić
dr Dejan Janković
dr Todor Marković
dr Marina Novakov
dr Nebojša Novković

dr Vesna Rodić
dr Nedeljko Tica
dr Branislav Vlahović
dr Veljko Vukoje
dr Vladislav Zekić

dr Tihomir Zoranović
dr Beba Mutavdžić
dr Dragan Milić
dr Mirjana Lukač-Bulatović
dr Janko Veselinović

Redakcijski odbor:

dr Adrian Stancu, *Faculty of Economic Sciences, Ploiesti, Romania*
dr Dragi Dimitrievski, *Fakultet za zemjodelski nauki i hrana, Skopje, Republika Makedonija*,
dr Miomir Jovanović, *Biotehnički Fakultet, Podgorica, Crna Gora*.
dr Aleksandar Ostojić, *Poljoprivredni fakultet, Banja Luka, Republika Srpska, BiH*.
dr Ivo Grgić, *Agronomski fakultet, Zagreb, Hrvatska*.
dr Tinca Volk, *Ekonomski institut Slovenije, Ljubljana, Slovenija*.
dr Stanislav Zekić, *Ekonomski fakultet, Subotica, Srbija*
dr Radojka Maletić, *Poljoprivredni fakultet Beograd-Zemun, Srbija*
dr Vesna Popović, *Institut za ekonomiku poljoprivrede, Beograd, Srbija*
dr Biljana Veljković, *Agronomski fakultet, Čačak, Srbija*

Sekretar redakcije: Dr Nataša Vukelić

Tehnički urednik: Dr Tihomir Zoranović

Lektor za engleski jezik: Mr Igor Cvijanović

Adresa uredništva - izdavač / Adress of Editorship - Publisher:

Poljoprivredni fakultet,
Departman za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela,
Trg Dositeja Obradovića br. 8, 21000 Novi Sad, Srbija,
Tel: 021 458 138, 021 48 95 233, Fax: 021 63 50 822.

Web: <https://agroekonomika.rs>

Email: redakcija@agroekonomika.rs

Izlazi tromesečno

S A D R Ž A J

Božić Dragica, Papić Ružica	
MERENJE PREHRAMBENE (NE)SIGURNOSTI I STANJE U SRBIJI I ZEMLJAMA U OKRUŽENJU	1
Vlahović Branislav	
BILANS SPOLJNOTRGOVINSKE RAZMENE SVEŽEG POVRĆA REPUBLIKE SRBIJE	15
Nedeljković Miroslav, Zoranović Tihomir, Novković Nebojša, Vladimir Filipović	
KOMPARATIVNA ANALIZA RATARSKE PROIZVODNJE U REPUBLICI SRPSKOJ I SRBIJI	29
Бошњак Даница, Родић Весна, Карапанчин Јелена	
КОРИШЋЕЊЕ ОРАНИЦА НА ГАЗДИНСТВИМА РАЗЛИЧИТЕ ВЕЛИЧИНЕ У ВОЈВОДИНИ	39
Миљатовић Александар, Вукоје Вељко	
РАЦИО АНАЛИЗА ПРОФИТАБИЛНОСТИ ПРЕДУЗЕЋА ИЗ АГРО-СЕКТОРА АП ВОЈВОДИНЕ	49
Vitez Miroslav	
PRAVNI ASPEKTI ZADRUGE U PETROVCU (1846 -1848)	61
Ćendić Jelena, Зарић Владе	
MOTIVI KUPOVINE ORGANSKIH PROIZVODA U REPUBLICI SRBIJI	71

C O N T E N T S

Božić Dragica, Papić Ružica	
MEASUREMENT OF FOOD (IN)SECURITY AND STATE IN SERBIA AND NEIGHBORING COUNTRIES	1
Vlahović Branislav	
FOREIGN TRADE BALANCE FOR FRESH VEGETABLES IN THE REPUBLIC OF SERBIA	15
Nedeljković Miroslav, Zoranović Tihomir, Novković Nebojša, Vladimir Filipović	
COMPARATIVE ANALYSIS OF CROP PRODUCTION IN THE REPUBLIC OF SRPSKA AND SERBIA	29
Бошњак Даница, Родић Весна, Карапанчин Јелена	
USE OF ARABLE LAND ON AGRICULTURAL HOLDINGS OF DIFFERENT SIZE IN VOJVODINA	39
Milijatović Aleksandar, Vukoje Veljko	
PROFITABILITY RATIO ANALYSIS OF ENTERPRISES IN THE AGRARIAN SECTOR OF AP VOJVODINA	49
Vitez Miroslav	
LEGAL ASPECTS OF COOPERATIVES IN PETROVAC (1846 - 1848)	61
Ćendić Jelena Zarić Vlade	
MOTIVES OF BUYING ORGANIC PRODUCTS IN THE REPUBLIC OF SERBIA	71

Vićentijević Kosana

ODRŽIVOST KONJIČKE
INDUSTRije U SAVREMENOM
EKONOMSKOM OKRUŽENJU 79

**Novaković Tihomir, Milić Dragan,
Mutavčić Beba**

METODOLOGIJA OBRAČUNA
EKONOMSKE VELIČINE
ПОЉОПРИВРЕДНИХ ГАЗДИНСТАВА ... 89

**Milić Dragan, Tica Nedeljko, Zekić
Vladislav, Popov Milana, Mihajlović Zlata**

UTVRĐIVANJE GODIŠnjEG POREZA NA
DOHODAK GRAĐANA 105

Vićentijević Kosana

SUSTAINABILITY OF HORSE
INDUSTRY IN MODERN ECONOMIC
ENVIRONMENT 79

**Novaković Tihomir, Milić Dragan,
Mutavčić Beba**

METHODOLOGY OF CALCULATING
STANDARD OUTPUT OF AGRICULTURAL
HOLDINGS 89

**Milić Dragan, Tica Nedeljko, Zekić
Vladislav, Popov Milana, Mihajlović Zlata**

ANNUAL INDIVIDUAL
INCOME TAX CALCULATOR 105

MERENJE PREHRAMBENE (NE)SIGURNOSTI I STANJE U SRBIJI I ZEMLJAMA U OKRUŽENJU*

Božić Dragica¹, Papić Ružica²

Rezime

Problem gladi i merenje prehrambene (ne)sigurnosti, predstavlja, i dalje, aktuelno pitanje. Međunarodna zajednica se obavezala, da u skladu sa ciljevima održivog razvoja (Sustainable Development Goals SDGs) UN eliminiše glad i sve oblike pothranjenosti do 2030. godine. Koncept prehrambene sigurnosti se tokom vremena menjao i s obzirom da obuhvata više dimenzija (raspoloživost, pristup, kvalitet i stabilnost hrane) menjao se broj i tip indikatora koji mere navedene aspekte. Cilj rada je da se analiziraju najčešće korišćeni indikatori kojima se opisuju i mere različite dimenzije prehrambene (ne)sigurnosti i gladi, kao i da se sagleda stanje u Srbiji i zemljama u okruženju. Komparativna analiza je izvedena primenom Globalnog indeksa gladi (Global Hunger Index - GHI), koji svake godine izračunava Institut za istraživanja u međunarodnoj prehrambenoj politici (International Food Policy Research Institute - IFPRI).

Ključne reči: prehrambena (ne)sigurnost, indikatori, Globalni indeks gladi, Republika Srbija

* Rad predstavlja deo istraživanja na projektu „Ruralno tržište rada i ruralna ekonomija Srbije – Diverzifikacija dohotka i smanjenje siromaštva”, broj 179028, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

¹ Dr Božić Dragica, redovni profesor, Univerzitet u Beogradu, Poljoprivredni fakultet, Nemanjina 6, 11080 Zemun, Republika Srbija, Telefon: +381 11 4413 493, E-mail: bozdrag@agrif.bg.ac.rs

² MSc Papić Ružica, asistent, Univerzitet u Beogradu, Poljoprivredni fakultet, Nemanjina 6, 11080 Zemun, Republika Srbija, Telefon: +381 11 4413 402, E-mail: papic.ruzica@agrif.bg.ac.rs

MEASUREMENT OF FOOD (IN)SECURITY AND STATE IN SERBIA AND NEIGHBORING COUNTRIES*

Božić Dragica¹, Papić Ružica²

Summary

The problem of hunger and measurement of food (in)security is still a current issue. The international community committed to eliminate all forms of hunger and malnutrition in accordance with the Sustainable Development Goals (SDGs) by 2030. The concept of food security that consists of a number of dimensions (availability, access, quality and stability of food) and indicators measuring all these aspects have changed over time. The aim of this paper is to analyze the most commonly used indicators which describe and measure different dimensions of food (in)security and hunger. It also aims to examine the situation in Serbia and neighboring countries. A comparative analysis was performed using the Global Index hunger (GHI), which is calculated by International Food Policy Research Institute (IFPRI) every year.

Key words: food (in)security, indicators, Global Hunger Index, Republic of Serbia

* The paper is a result of the research conducted within the project of the the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia No. 179028 entitled “Rural labour market and rural economy of Serbia – diversification of income and reduction of rural poverty”

¹ Božić Dragica, PhD, full profesor, University of Belgrade, Faculty of Agriculture, Nemanjina Street No. 6, 11080 Zemun, Serbia, Phone: (+381) 11 4413 493, E-mail: bozdrag@agrif.bg.ac.rs

² Papić Ružica, MSc, teaching assistant, University of Belgrade, Faculty of Agriculture, Nemanjina Street No. 6, 11080 Zemun, Serbia, Phone: (+381) 11 4413 402, E-mail: papic.ruzica@agrif.bg.ac.rs

1 Uvod

Uprkos višedecenijske borbe protiv gladi, i izvesnog poboljšanja stanja tokom poslednje decenije, prehrambena nesigurnost i dalje predstavlja aktuelan problem. Stoga se nalazi na listi prioriteta novih ciljeva održivog razvoja (**SDGs**) UN, a međunarodna zajednica se obavezala da eliminiše glad i sve oblike pothranjenosti do 2030. godine. Izveštaj Organizacije UN za hranu i poljoprivredu (**Food and agriculture organization** – FAO) o stanju prehrambene sigurnosti u svetu upozorava da je dugoročni trend opadanja neuhranjenosti, odnosno broja gladnih zastavljen (uglavnom, zbog sukoba i prirodnih katastrofa). Procenjuje se da je broj hronično neuhranjenih ljudi u svetu u 2016. godini povećan na 815 miliona, u odnosu na 777 miliona koliko je iznosio u 2015. godini, ali je i dalje manji od oko 900 miliona koliki je bio 2000. godine (FAO et al., 2017). Smatra se da ambiciozni ciljevi Agende za održivi razvoj UN mogu biti ispunjeni samo ako poljoprivreda i prehrambeni sistemi postanu održivi, tako da se osiguraju stabilne zalihe hrane i obezbede da svi ljudi imaju pristup adekvatnoj ishrani. Ozbiljnu pretnju ostvarenju ciljeva održivog razvoja predstavljaju klimatske promene koje vode dodatnom iscrpljivanju prirodnih resursa, što otežava osiguranje prehrambene sigurnosti¹.

Kako se koncept prehrambene sigurnosti menja (od globalnog ka individualnom nivou) i s obzirom da obuhvata više dimenzija (raspoloživost, pristup, kvalitet i stabilnost hrane) menja se broj i tip indikatora koji mere navedene aspekte. Međutim, s obzirom na multidimenzionalnost prehrambene (ne)sigurnosti, u literaturi ne postoji jedan univerzalni pokazatelj kojim bi se mogli izmeriti svi aspekti.

Cilj rada je da se analiziraju najčešće korišćeni indikatori kojima se opisuju i mere različite dimenzije prehrambene (ne)sigurnosti, kao i da se sagleda stanje u Srbiji i zemljama u okruženju. Komparativna analiza, u ovom radu, izvedena je primenom Globalnog indeksa gladi - **GHI**, koji se izračunava svake godine od strane **IFPRI**.

2 Metod rada i izvori podataka

Prikaz najčešće korišćenih indikatora za merenje prehrambene (ne)sigurnosti izvršen je na osnovu pregleda domaće i inostrane literature: radova objavljenih u časopisima i zbornicima i izveštaja institucija koje

¹ Kao rezultat klimatskih promena, dodatnih 35 do 122 miliona ljudi može postati siromašno i stoga prehrambeno manje sigurni (Economist Intelligence Unit, 2017).

se bave pitanjima prehrambene (ne)sigurnosti kao što su: IFPRI, FAO i dr.

Za analizu stanja prehrambene (ne)sigurnosti, odnosno prisustvo gladi u Srbiji i pojedinim zemljama u okruženju korišćen je GHI, koji je kreiran za sveobuhvatno merenje i praćenje gladi u svetu, regionima i pojedinim zemljama. Izračunava se svake godine od strane IFPRI, nemačke nevladine organizacije **Welthungerhilfe** (Svetska pomoć protiv gladi) i irske organizacije za pomoć i razvoj **Concern Worldwide**. GHI indeks se izračunava od 2006. godine, a zemlje se rangiraju po broju bodova od nula do 100, s tim što nula označava odsustvo gladi. Prisustvo gladi mereno GHI, ima sledeće nivoe: nizak (≤ 9.9); srednji (10.0-19.9); ozbiljan (20.0-34.9); alarmirajući (35.0-49.9); i ekstremno alarmirajući (≥ 50).

Teorijski koncept prehrambene (ne)sigurnosti i gladi 3

Koncept prehrambene sigurnosti smatra se „fleksibilnim konceptom“ s obzirom da se od svog postanka, pa do danas značajno menjao. Prema Maxwell i Smith (1992) postoji oko 200 objavljenih definicija prehrambene sigurnosti. Pojam prehrambene sigurnosti prvi put se javlja 1943. godine na konferenciji – **Hot Spring Conference of Food and Agriculture**, koja se održala u Virdžiniji (SAD) kada je usvojena ideja da je svim ljudima neophodno osigurati sigurnu i adekvatnu ponudu hrane.

Od samoga nastanka definicije bilo je jasno da problem prehrambene (ne)sigurnosti može postojati uprkos odgovarajućoj međunarodnoj, odnosno nacionalnoj ponudi hrane. Rezultati vezani za rastuću proizvodnju hrane postignuti Zelenom revolucijom ukazali su da prehrambena nesigurnost i problem gladi nisu toliko uzrokovani nedovoljnom proizvodnjom hrane, koliko niskom kupovnom moći određenih socijalnih grupa. Stoga, u koncept prehrambene sigurnosti uvodi se pitanje ekonomskog i fizičkog pristupa hrani, a više se ne povezuje samo sa poljoprivrednom proizvodnjom, već i sa siromaštvom i ostalim razvojnim problemima.

Usled novih pogleda, poimanje prehrambene sigurnosti postaje kompleksnije, pa definicija ustanovljena na Svetskom samitu o hrani (**World Food Summit-WFS**) održanom 1996. godine glasi: „**Prehrambena sigurnost postoji kada svi ljudi uvek imaju fizički i ekonomski pristup dovoljnoj količini zdrave i nutritivno izbalansirane hrane koja će zadovoljiti njihove prehrambene potrebe i preferencije za određenom hranom neophodnom za aktivan i zdrav život**“ (FAO, 1996).

Redefinisanje koncepta prehrambene sigurnosti izvršeno je 2001. godine u Izveštaju o stanju prehrambene nesigurnosti (*The State of Food Insecurity*) kada se pored fizičkog i ekonomskog uvodi i *socijalni pristup* dovoljnoj količini zdrave i izbalansirane hrane (FAO, 2002).

Pregledom ključnih definicija može se zaključiti da se vremenom koncept prehrambene sigurnosti značajno proširio i da uključuje četiri osnovne dimenzije: a) raspoloživost hrane (*food availability*) podrazumeva da su dovoljne količine hrane odgovarajućeg kvaliteta dostupne preko domaće proizvodnje, uvoza, pomoći u hrani ili domaćih zaliha; b) pristup hrani (*food access*) podrazumeva fizički, ekonomski i socijalni pristup, dovoljnim količinama nutritivno izbalansirane hrane; c) kvalitet hrane (*utilization*) se odnosi na obezbeđivanje dovoljno energije i hranljivih materija iz obroka koji je zdravstveno bezbedan; i d) stabilnost (*stability*) navedenih dimenzija tokom vremena.

S obzirom da merenje prehrambene sigurnosti može biti teško (jer obuhvata proizvodnju, distribuciju i potrošnju hrane), pažnja se posvećuje i konceptu prehrambene nesigurnosti. „*Prehrambena nesigurnost nastaje kada ljudi nemaju siguran pristup dovoljnim količinama zdrave i nutritivno izbalansirane hrane za normalan rast, razvoj, aktivan i zdrav život*“ (FAO, 2015). Često se dešava da se pojmovi *prehrambene nesigurnosti i gladi* poistovećuju, a ponekad i neadekvatno upotrebljavaju. FAO (2008) objašnjava pojam *gladi* kao neprijatan osećaj uzrokovani nedovoljnim unosom energije iz hrane. Glad nastaje kao posledica nedostupne hrane, odnosno prehrambene nesigurnosti i može se sa sigurnošću reći da su svi ljudi koje pate od gladi prehrambeno nesigurni.

Pothranjenosti (*malnutrition*) je obično posledica nedostatka, neizbalansiranog ili prekomernog unosa makro i mikro elemenata. Pothranjenost obuhvata stanje nedovoljne ishrane (*undernutrition*)¹ i prekomerne ishrane (*overnutrition*). Nedovoljna ishrana je posledica neuhranjenosti (*undernourishment*)² i neadekvatnog unosa hrane koja ne obezbeđuje ne samo dnevne energetske zahteve, već ni potrebe za proteinima, vitaminima i mineralima. Hronična neuhranjenost se često u literaturi koristi kao sinonim za glad. Pothranjenost nije samo

¹ Nedovoljna ishrana podrazumeva da pojedinci imaju nedovoljnu težinu ili visinu za svoje godine (*stunted*), ili da su mršavi za svoju visinu (*wasted*), kao i da imaju deficit vitamina i minerala u ishrani (*micronutrient malnutrition*).

² Neuhranjenost predstavlja nesposobnost pojedinca da unese dovoljnu količinu hrane nepohodnu za zadovoljenje dnevnih energetskih zahteva i traje najmanje jednu godinu.

rezultat prehrambene nesigurnosti, već može biti povezana i sa drugim faktorima kao što su neadekvatna briga o deci, loše zdravstvene usluge i okruženje (FAO, 2008, IFPRI, 2017).

Još jedan od fenomena koji se vezuje za pitanje prehrambene nesigurnosti je siromaštvo. Prema definiciji OECD-a: „*Siromaštvo predstavlja stanje kada su ljudi lišeni određenih mogućnosti–prehrambene sigurnosti, zdravlja, obrazovanja i pristojnih poslova koji su im neophodni za normalno funkcionisanje*“ (FAO, 2008).

Prehrambena nesigurnost i pothranjenost se mogu smatrati uzrocima ali i posledicama siromaštva. Siromaštvo može uzrokovati glad i prehrambenu nesigurnost koji kasnije utiču na slab fizički i psihički razvoj pojedinca, što rezultira njegovom niskom produktivnošću koja pojedincu onemogućava da se izbori sa siromaštвом.

MERENJE
PREHRAMBENE
(NE)SIGURNOSTI
I STANJE U
SRBIJI I
ZEMLJAMA U
OKRUŽENJU

Indikatori za merenje prehrambene (ne)sigurnosti i gladi 4

Prehrambena sigurnost, odnosno prehrambena nesigurnost multidi-menzionalni su koncepti koji se ne mogu izmeriti preko samo jednog pokazatelja. Hoddinott (1999) izračunao je da postoji oko 200 definicija i oko 450 indikatora prehrambene (ne)sigurnosti. Takođe, postoji i veliki broj njihovih klasifikacija. Pangaribowo et al. (2013) naglašavaju da se indikatori mogu podeliti u tri grupe. Prva grupa odnosi se na one koji mere posledice prehrambene nesigurnosti i ukazuju na prirodu problema, njegovu rasprostranjenost i lokaciju. Druga grupa indikatora meri uzroke i rizik od stvaranja prehrambene nesigurnosti (procenat populacije koja živi ispod linije siromaštva, higijenski uslovi u domaćinstvu i sl.). Treća grupa indikatori meri intervencije u rešavanja problema prehrambene nesigurnosti (npr. Postojanje nacionalnih programa hrane i sl.). Indikatori se mogu podeliti i na one koji odslikavaju situaciju na makro nivou (svetski, regionalni i nacionalni) i mikro nivou (nivo domaćinstva i pojedinca). U radu su analizirani indikatori koji se najčešće upotrebljavaju za merenje gladi, odnosno prehrambene (ne)sigurnosti.

FAO indeks gladi (FAO Indicator of Undernourishment) meri glad kao procenat populacije čiji je energetski unos hrane na individualnom nivou ispod standardnih nutricionističkih zahteva. Za obračun FAO indeksa gladi sagledavaju se tri parametra: 1) raspoloživost hrane po glavi stanovnika; 2) nejednakost u energetskim unosima hrane; 3) specifični energetski zahtevi određenih zemalja u zavisnosti od pola i starosti pojedinaca (Neiken 2003, preuzeto Masset, 2011). FAO indeks gladi kao prevalencija neuhranjenosti je korišćen kao jedan od ključnih indikatora u praćenju milenijumskog razvojnog cilja-MDG 1.

Globalni indeks gladi (**Global Hunger Index – GHI**) je formiran od strane međunarodnog instituta IFPRI 2006. godine u nastojanju da se razvije bolji pokazatelj koji ne bi odražavao samo kalorijski-energetski deficit ishrane, već šire aspekte i posledice prehrambene nesigurnosti. Indeks omogućava da se prati stanje gladi na svetskom nivou (dostignuća i propusti nastali tokom rešavanja ovog problema) kao i napredak postavljenih Milenijumskih ciljeva. GHI se, prvo bitno, sastojao od tri indikatora. Prvi indikator, formiran je od strane FAO i pokazuje koliki procenat ljudi od ukupne populacije nema adekvatan i siguran pristup hrani, čiji je unos kalorija nedovoljan, odnosno meri neuhranjenost (**PUN-proportion of undernourished**). Drugi indikator formiran je od strane WHO i odnosio se na prevalencu dece mlađe od pet godina koja imaju nedovoljnu telesnu težinu (**CUW-children who are underweight**), a treći na smrtnost dece mlađe od pet godina (**CM-child mortality**) za čije evidentiranje je odgovoran UNICEF (Pangaribowo et al,2013).

Globalni indeks prehrambene sigurnosti (**The Global Food Security Index-GFSI**) je nakon prehrambenih kriza 2008. i 2011. godine kreirala **Economist Intelligence Unit (EIU)** da bi izmerila rizik od prehrambene nesigurnosti. Osnovni GFS indeks je baziran na tri dimenzije, vrlo slične onima koje je odredila FAO organizacija: pristup hrani (**affordability and financial access**); raspoloživost hrane (**availability**) i kvalitet i bezbednost hrane (**food quality and safety**). Sve tri dimenzije mere se određenom grupom indikatora. Četvrta dimenzija je dodata 2017. godine i uključuje klimatske uticaje i prirodne resurse (Economist Intelligence Unit, 2017). GFSI omogućava da se dimenzije prehrambene sigurnosti procenjuju u nerazvijenim i u razvijenim zemljama. Vrednost GFSI se kreće od 0 do 100, a najpovoljniji je kada iznosi 100 (Papić-Brankov i Milovanović, 2011).

Pored navedenih indikatora prehrambene (ne)sigurnosti, postoje i drugi:

HANCI indeks (**The Hunger and Nutrition Commitment Index**) meri, odnosno rangira posvećenost vlada određenih zemalja smanjenu gladi i pothranjenosti u zemljama u razvoju. Atraktivnost HANCI indeksa potiče od činjenice da je nedostatak političke volje i akcije jedan od uzroka problema gladi i pothranjenosti.

Poverty and Hunger Index (PHI) je višedimenzionalni indikator siromaštva i gladi, koji uključuje: procenat stanovništva koje živi sa manje od jednog dolara dnevno, prevalanca dece sa nedovoljnom težinom, procenat neuhranjene populacije koji je utvrdila FAO i sl.

Antropometrijski indikatori (Anthropometric indicators) se koriste za opis stanja prehrambene sigurnosti na mikro nivou, a uključuju: nisku visinu dece za određeni broj godina, nedovoljnu težinu dece za određeni broj godina i nisku težinu za određenu visinu.

MERENJE
PREHRAMBENE
(NE)SIGURNOSTI
I STANJE U
SRBIJI I
ZEMLJAMA U
OKRUŽENJU

Raznovrsna ishrana (dietary diversity) internacionalno je priznata kao ključna komponenta zdravog i visoko kvalitetnog obroka. Definiše se kao određeni broj pojedinačnih vrsta ili grupa hrane koje se konzumiraju tokom određenog vremenskog perioda.

Poseban set indikatora odnosi se na merenje progrusa u ostvarenju WFS, MDG i SDG ciljeva vezanih za prehrambenu (ne)sigurnost. Iako su Milenijumski ciljevi koji se odnose na smanjenje procenta gladnih i siromašnih skoro ispunjeni, na svetskom nivou, ovo su i dalje gorući problemi. Stoga se nalaze na listi prioriteta novih 17 ciljeva sadržanih u Agendi za održivi razvoj, usvojenih na Samitu UN 2015.godine (UN, 2015).

Drugi cilj (SDG2): "*Iskoreniti glad, postići prehrambenu sigurnost, unaprediti kvalitet hrane, kao i promovisati održivu poljoprivrednu*" je sastavljen od pet podciljeva za postizanje želenog rezultata i tri načina za realizaciju istih. Prva dva podcilia se odnose na iskorenjivanje gladi i pothranjenosti do kraja 2030. godine, a ostali na održivu poljoprivrednu. FAO indikatori za praćenje cilja (SDG2) odnosno podcilia 2.1 su: Prevalanca neuhranjenosti; Prevalanca stanovništva sa umerenom ili jakom prehrambenom nesigurnosti, baziranoj na skali FIES - **Food Insecurity Experience Scale**. FIES predstavlja novi metod za merenje sposobnosti ljudi za pristup hrani, zasnovan na direktnim intervjuiima. Uz pomoć FIES prehrambena nesigurnost ocenjuje se kao blaga, umerena ili teška, a po prvi put, se koristi u Izveštaju FAO o stanju prehrambene sigurnosti za 2017. godinu¹. Indikatori za praćenje podcilia 2.2 su: Prevalanca dece mlađe od pet godina koja zaostaju u rastu i Prevalanca pothranjenosti.

Prehrambena (ne)sigurnost u Srbiji i zemljama u okruženju 5

Za sagledavanje prehrambene nesigurnosti u Srbiji i zemljama u okruženju korišćen je Globalni indeks gladi. IFPRI je 2015. godine, donekle izmenio metodologiju obračuna GHI uvođenjem dva indikatora za praćenje dečije pothranjenosti, umesto jednog ranije korišćenog (procenat

¹ Izveštaj označava početak nove ere u praćenju prehrambene sigurnosti u kontekstu Agende za održivi razvoj UN i Dekade akcije za ishranu UN (**UN Decade of Action on Nutrition 2016-2025**). Podaci prikupljeni u 2014., 2015. i 2016. u oko 150 zemalja ukazuju da skoro jedan od 10 ljudi u Svetu (9,3% ili 680 miliona) pati od teške prehrambene nesigurnosti (FAO et al., 2017).

dece mlađe od pet godina koja imaju nedovoljnu telesnu težinu). Tako, GHI pored tri dimenzije: neadekvatan pristup hrani, dečija pothranjenost i smrtnost dece mlađe od pet godina, uključuje četiri indikatora: neuhranjenost (nedovoljan unos kalorija); udio dece mlađe od pet godina koja imaju malu težinu za svoju visinu (mršavost), reflektujući akutnu pothranjenost; udio dece mlađe od pet godina koja su niska za svoje godine (zakržljalost) a reflektuje hroničnu pothranjenost i stopu smrtnosti dece mlađe od pet godina, koja je rezultat loše ishrane i nezdrave sredine, odnosno uslova življenja (tabela 1).

Tabela 1. Struktura – komponente Globalnog indeksa gladi - GHI

Table 1. Structure – components of Global Hunger Index - GHI

Tri dimen-zije	Četiri indika-tora	Udeo	Razlozi za uključivanje
Neadekva-tan pristup hrani FAO	Neuhranje-nost	1/3	-Meri neadekvatno snabdevanje hranom, važan pokazatelj gladi - Odnosi se na celu populaciju, i decu i odrasle - Koristi se kao vodeći indikator za međunarodne ciljeve elimini-sanja gladi, uključujući SDGs
Dečija pot-hranjenost UNICEF, WHO, WB	Udeo mršave dece mlađe od pet godina	1/6	-Predstavlja dostupnost kalorija, ukazuje na aspekte kvaliteta ishrane. - Deca su posebno osjetljiva na deficitarnu ishranu
	Udeo zakržljale dece mlađe od pet godina	1/6	-Osetljivost na nejednaku distri-buciju hrane u domaćinstvu - Mršavost i zakržljalost su pokazatelji ishrane za SDGs
Smrtnost dece IGME*	Stopa smrtno-sti dece mlađe od pet godina	1/3	-Smrt je najozbiljnija posledica gladi, a deca su najugroženija - Poboljšava sposobnost GHI da odražava nedostatak mikroele-menata - Mršavost i zakržljalost samo delimično oslikavaju rizik od smrtno-sti usled pothranjenosti

* UN IGME-United Nations Inter-agency Group for Child Mortality Estimation

Izvor: Wiesmann et al. (2015), preuzeto od IFPRI et al., 2017.

Vrednosti GHI, prema izmenjenoj metodologiji, se izračunavaju u tri koraka. Prvo, vrednosti svake od četiri komponente indeksa određuju se iz raspoloživih podataka za svaku zemlju, a potom se vrši njihova standardizacija, zasnovana na pragovima postavljenim neznatno iznad

najviših vrednosti za pojedine indikatore posmatrane za sve zemlje globalno¹. Standardizovani rezultati se agregiraju kako bi se izračunao GHI za svaku zemlju. Pri tome neuhranjenost ukupnog stanovništva i smrtnost dece čine po jednu trećinu, a nedovoljna ishrana dece, odnosno njene komponente, mršavost i zakržljalost, po jednu šestinu iznosa GHI (tabela 2).

Tabela 2. Obračun GHI (prema izmenjenoj metodologiji iz 2015. godine)

Table 2. GHI calculation (modified methodology from 2015)

1.Određivanje vrednosti za svaku komponentu indeksa	2.Standardizacija komponenata GHI	3.Agregatiranje komponenata GHI
PUN- procenat neuhranjenog stanovništva (<i>proportion of the population that is undernourished (%)</i>)	Standardizovani PUN $= \text{PUN}/80 \times 100$	$1/3 \times \text{standardizovani PUN}$ +
CWA - procenat dece mlađe od pet godina koja imaju malu težinu za svoju visinu (<i>child wasting</i>) (%)	Standardizovan CWA $= \text{CWA}/30 \times 100$	$1/6 \times \text{standardizovani CWA}$ +
CST - procenat dece mlađe od pet godina koja imaju malu visinu za svoje godine (<i>child stunting</i>) (%)	Standardizovani CST $= \text{CST}/70 \times 100$	$1/6 \times \text{standardizovani CST}$ +
CM - stopa smrtnosti dece mlađe od pet godina (<i>child mortality</i>) (%)	Standardizovani CM $= \text{CM}/35 \times 100$	<u>$1/3 \times \text{standardizovani CM}$</u> = GHI

Izvor: obrada autora na osnovu IFPRI et al., 2017.

Prednost korišćenja GHI za merenje gladi je u činjenici da odslikava prehrambenu situaciju, ne samo ukupne populacije, već i posebno osetljivog segmenta koji čine deca. Uključivanje dva indikatora nezadovoljavajuće ishrane dece minimizira efekte slučajnih grešaka merenja i povećava pouzdanost ovog pokazatelja.² Prednost GHI je u tome što se

¹ Na primer, najveća vrednost za neuhranjenost u periodu 1988-2013. godina je 76,5%, je prag za standardizaciju postavljen na 80%. Ukoliko neka zemlja, ima prevalenciju neuhranjenosti od 40%, njena standardizovana stopa za tu godinu je 50, a ta zemlja je približno na pola puta između eliminisanja neuhranjenosti i maksimalno zabeleženog nivoa. Prag za dečju mršavost je 30, na osnovu maksimalno ostvarenih 26%; prag za dečiju zakržljalost je 70, na osnovu maksimalno ostvarenih 68,2%; a prag za smrtnost dece je 35 na osnovu maksimalno ostvarenih 32,6% (IFPRI et al., 2017).

² GHI indeks je tačan i aktuelan koliko i podaci na kojima se zasniva. Budući da podaci potiču većinom iz različitih anketa čije sprovođenje zahteva vreme, to indeks ne prikazuje trenutni nivo nehranjenosti i gladi. Tako GHI iz Ižeštaja IFPRI za 2017. godinu oslikava stanje za period 2012-2016. godina. GHI indeks se ne obračunava za zemlje sa visokim dohotkom, gde je prisustvo gladi nisko, kao i za zemlje

može izračunati za svaku zemlju i što omogućava njihovu komparaciju, a može poslužiti kreatorima politika u preduzimanju konkretnih akcija za prevazilaženje problema gladi. Mereno GHI, nivo gladi u svetu u 2017. smanjen je za 27% u odnosu na nivo iz 2000. godine (sa 29,9 na 21,8)¹. Analiza gladi u svetu po pojedinim komponentama GHI ukazuje na napredak kod svake od njih².

Srbija se prema GHI od 6,6 poena u 2017. godini svrstava u zemlje sa niskim indeksom gladi (tabela 3).

Tabela 3. GHI za Srbiju i zemlje u okruženju (1992-2017)
Table 3. GHI for Serbia and neighboring countries (1992-2017)

Država	Godina						Indeks	Rang
	1992	2000	2008	2015*	2016*	2017*		
BiH	-	9,8	7	<5	<5	<5	-	2
Hrvatska	-	6,2	<5	<5	<5	<5	-	4
Crna Gora	-	-	5,2	<5	<5	<5	-	10
Rumunija	9,3	8,7	6,0	5,3	5,5	5,2	55,9	15
Make-donija	-	7,7	6,4	5,9	5,8	5,3	-	16
Bugarska	7,9	8,2	7,6	8,5	8,3	5,4	68,3	18
Albanija	20,8	21,6	16,5	13,2	11,9	11,1	53,4	48
Srbija	-	-	7,2	7,1	7,1	6,6	-	24

*GHI indeks < 5 (kolektivno rangiran za 13 zemalja u 2015., za 16 zemalja u 2016. i za 14 zemalja u 2017. godini).

Izvor: Obrada autora prema IFPRI et al., 2015., 2016., 2017

sa malim brojem stanovnika. Direktna uporedivost podataka, koja omo-gućuje sagledavanje promena i napretka u borbi protiv gladi tokom vremena, moguća je za 1992., 2000., 2008. i 2017. godinu (IFPRI et al., 2017).

¹ Regioni koji se najviše bore sa ovim problemom su Južna Azija i Afrika južno od Sahare, sa vrednošću GHI od 30,9 i 29,4.

² Udeo ukupnog stanovništva koje je **neuhranjeno** opao je sa **18,2%** koliko je iznosi 2.000. godine na **13%** (2012-2016 godina); učešće dece mlađe od pet godina koja imaju **nedovoljnu težinu** za svoju visinu smanjeno je sa **37,7%** koliko je činilo 2.000. godine na **27,8%**; udeo dece mlađe od pet godina koja imaju **malu visinu** za svoj uzrast smanjen je sa **9,9%**, koliko je iznosio 2.000 godine na **9,5%**; stopa smrtnosti **dece** mlađe od pet godina, takođe je opala, sa **8,2%** iz 2.000. godini na **4,7%** (IFPRI et al., 2017).

Prehrambenu situaciju u Srbiji je poboljšana u odnosu na 2008. godinu, kada je GHI iznosio 7,2 poena, mada je Srbija lošije pozicionirana u odnosu na zemlje bivše Jugoslavije, kao i većinu zemalja u okruženju (zauzima 24. poziciju od 119 rangiranih zemalja). Problem gladi je prisutniji samo u Albaniji, u kojoj GHI u 2017. godini iznosi 11,1 i svrstava je u zemlje sa srednjim indeksom gladi (a zauzima 48 mesto). Albanija se, u prvim posmatranim godinama, svrstavala u zemlje sa ozbiljnim problemom gladi ($GHI > 20$). Indeks gladi za Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu (BiH) i Crnu Goru je nizak i iznosi manje od 5, a za Makedoniju 5,3 (čime je rangirana na 16. mestu). Preostale zemlje iz okruženja, Bugarska i Rumunija, su ostvarile GHI od 5,4 i 5,2, što ih rangira na 18., odnosno 15. poziciju u 2017. godini. Glad, merena GHI u Srbiji i svim zemljama u okruženju u posmatranom periodu značajno je redukovana, ali najviše u Albaniji, za 46,6%. U Republici Srbiji vrednost GHI je u 2017. u odnosu na 2008. godinu smanjena za 8,3%.

Analiza po pojedinim komponentama GHI ukazuje na izvesne razlike između Srbije i zemalja u okruženju. Vrednosti prvog indikatora GHI, ideo neuhranjenog (stanovništva sa nedovoljnim unosom kalorija) u ukupnom stanovništvu ukazuju da se ono, kontinuirano smanjuje. Mereno ovim indikatorom, najnepovoljnija situacija u 2017. godini je u Srbiji, gde ideo neuhranjenog u ukupnom stanovništvu iznosi 5,6% (tabela 4a). Sledi Albanija sa 4,9%, potom Makedonija (3,9%) i Bugarska (3,4%).

Vrednost ovog indikatora za sve preostale zemlje iz okruženja je procenjena od strane IFPRI i značajno je niža (od minimalnih 0,2% u Crnoj Gori do maksimalnih 1,9% za Bosnu i Hercegovinu). Time se može, delom, tumačiti nepovoljnija pozicija Srbije kada se analizira prisustvo gladi mereno ovim indikatorom.

Prevalenca dece mlađe od pet godina koja imaju malu težinu za svoju visinu, takođe, opada u Srbiji, kao i svim zemljama u okruženju. U poslednjoj godini analize vrednost ovog pokazetelja je najviša u Albaniji (6,2%), a potom sledi Srbija (3,9%). Najmanje učešće mršave dece je u Hrvatskoj (1,2%), dok je u ostalim zemljama ono približno (2,3 do 2,9%).

Procenat dece mlađe od pet godina, koja su niska za svoj uzrast opada u svim posmatranim zemljama, osim Crne Gore, gde je u 2017. godini iznosi 9,4%, koliko i u Rumuniji, dok je jedino veći u Albaniji i iznosi 17,9% (tabela 4b). Deca mlađa od pet godina zaostala u rastu u Srbiji čine 6% i samo je u Hrvatskoj ovaj pokazatelj nedovoljne ishrane niži i iznosi 1%. Može se zapaziti da, jedino kod ove komponente GHI postoji približavanje svetskom proseku (9,9%), te da je u Albaniji i viši, a da se

u Crnoj Gori i Rumuniji udeo dece, mlađe od pet godina, koja zaostaju u rastu, približava svetskom proseku.

Tabela 4a. Indikatori GHI za Srbiju i zemlje u okruženju (1992-2017).

Table 4a. GHI Indicators for Serbia and neighboring countries (1992-2017).

Država	Udeo neuhranjenog (<i>under-nourishment</i>) u ukupnom stanovništvu (%)				Prevalenca dece mlađe od pet godina koja imaju malu težinu za svoju visinu (<i>wasting</i>) (%)			
	1992	2000	2008	2017	1992	2000	2008	2017
	91-93	99-01	07-09	14-16	90-94	98-02	06-10	12-16
B I H	...	4,7	2,8	1,9*	5,7*	7,4	4,0	2,3
Hrvatska	...	10,4	2,2*	1,4*	1,6	1,3*	1,0*	1,2*
Crna Gora	0,5*	0,2*	4,2	2,8
Rumunija	3,5	1,7*	0,7*	0,7*	3,3	4,3	2,8*	2,9*
Makedonija	...	7,9	4,1	3,9	4,5*	1,7	2,7*	2,6*
Bugarska	1,9*	4,8	5,8	3,4	3,4*	3,2*	3,4*	2,8*
Albanija	7,7	7,2	9,7	4,9	9,4*	12,2	9,4	6,2*
Srbija	5,9	5,6	4,0	3,9

... podaci ne postoje ili nisu prezentovani ; *IFPRI procena

Izvor: Obrada autora prema IFPRI et al., 2017

Tabela 4b. Indikatori GHI za Srbiju i zemlje u okruženju (1992-2017).

Table 4b. GHI Indicators for Serbia and neighboring countries (1992-2017).

Država	Prevalenca dece mlađe od pet godina koja imaju nisku visinu za svoj uzrast (<i>stunting</i>) (%)				Stopa smrtnosti kod dece mlađe od pet godina (%)			
	1992	2000	2008	2017	1992	2000	2008	2017
	90-94	98-02	06-10	12-16	1992	2000	2008	2015
B I H	19,9*	12,1	11,8	8,9	...	0,9	0,8	0,5
Hrvatska	1,3	1,4*	1,3*	1,0*	1,1	0,8	0,6	0,4
Crna Gora	7,9	9,4	0,8	0,5
Rumunija	11,2	12,8	11,1*	9,4*	3,5	2,7	1,6	1,1
Makedonija	11,2*	8,0	8,4*	7,0*	3,4	1,6	1,2	0,6
Bugarska	12,8*	10,2*	8,1*	6,2*	2,3	2,1	1,4	1,0
Albanija	37,2*	39,2	23,1	17,9*	3,7	2,6	1,8	1,4
Srbija	7,4	6,0	0,8	0,7

... podaci ne postoje ili nisu prezentovani ; *IFPRI procena

Izvor: Obrada autora prema IFPRI et al., 2017

Stopa smrtnosti kod dece mlađe od pet godina, kao indikator prisustva gladi, je jedini pokazatelj koji postoji dostupan za sve posmatrane zemlje (i ne uključuje procene). Mereno ovim indikatorom najnepovoljnija

situacija je, i pored kontinuiranog opadanja smrtnosti u svim zemljama uključenim u analizu, u Albaniji, i iznosi 1,4%, a slede Rumunija (1,1%) i Bugarska (1%). Smrtnost dece mlađe od pet godina u Srbiji iznosi 0,7% i niža je od nivoa u navedenim zemljama, ali viša u odnosu na stopu u preostalim zemljama u okruženju.

MERENJE
PREHRAMBENE
(NE)SIGURNOSTI
I STANJE U
SRBIJI I
ZEMLJAMA U
OKRUŽENJU

Zaključak 6

Značaj koji ishrana, odnosno prehrambena sigurnost ima za razvoj jednog društva, kao i rizik koji nosi glad za čitavo čovečanstvo uvrstili su eliminisanje gladi i svih oblika pothranjenosti u ciljeve održivog razvoja UN (SDG) do 2030. godine. Radi merenje nivoa gladi, odnosno prehrambene nesigurnosti, te napretka u ostvarivanju ciljeva održivog razvoja UN, definisani su različiti indikatori od strane brojnih institucija kao što su: FAO, IFPRI, EIU.

Globalni indeks gladi (GHI) je indikator kojim se meri nivo gladi u svetu, regionima i pojedinim zemljama i omogućava komparaciju među njima. Indeks uključuje tri dimenzije i četiri indikatora, koji su, takođe, povezani sa ostvarivanjem SDG2 cilja koji je usmeren na eliminisanje gladi do 2030. godine. Prednost korišćenja GHI za merenje gladi je u činjenici da oslikava prehrambenu situaciju, ne samo ukupne populacije, već i njenog posebno osetljivog segmenta koji čine deca. Najnoviji podaci GHI (za period 1992-2017. godina) ukazuju na izvestan napredak u borbi protiv gladi, koji još uvek nije dovoljan budući da jedan od devet stanovnika na planeti Zemlji hronično gladuje, što čini oko 815 miliona ljudi. Posebno brine što značajan broj dece mlađe od pet godina, i pored smanjivanja udela, ima neadekvatnu ishranu.

Srbija, sa Globalnim indeksom gladi od 6,6, spada u red zemalja sa niskim prisustvom gladi, ali nešto višim u odnosu na zemlje u okruženju, osim Albanije. Albanija je jedina zemlja iz okruženja u kojoj je, glad prisutnija, odnosno mereno GHI (11,1) postoji umereni nivo gladi.

Literatura 7

1. FAO, IFAD, WFP, UNICEF, and WHO (2017): The State of Food Security and Nutrition in the World 2017. Building resilience for peace and food security, Rome.
2. FAO (2015, 2002, 2001): The State of Food Insecurity in the World, Rome.
3. FAO (2008): An Introduction to the Basic Concepts of Food Security. EC - FAO Food Security Programme, Rome.
4. FAO (1996): Rome Declaration on World Food Security and World Food Summit Plan of Action. World Food Summit 1996, Rome.

5. Economist Intelligence Unit (2017): The Global Food Security Index 2017: Measuring food security and the impact of resource risks.
6. Hoddinott J. (1999): Operationalizing household food security in development projects: an introduction. International Food Policy Research Institute, Washington, USA.
7. International Food Policy Research Institute-IFPRI, Concern Worldwide, Welthungerhilfe (2017, 2016, 2015): Global Hunger Index, Washington, DC, Dublin, Bonn.
8. Maxwell S. and Smith M. (1992): Household food security; a conceptual review. In S. Maxwell and T.R. Frankenberger, (eds.) Household Food Security: Concepts, Indicators, Measurements: A Technical Review, New York and Rome: UNICEF and IFAD.
9. Masset E. (2011): A review of hunger indices and methods to monitor country commitment to fighting hunger. Food Policy 36, pp. S102–S108.
10. Pangaribowo E. H., Gerber N., Torero M. (2013): Food and Nutrition Security Indicators: A Review, ZEF, working paper 108, University of Bonn.
11. Papić Brankov, T., Milovanović, M. (2015): Measuring food security in the Republic of Serbia. Economics of Agriculture 62 (3).
12. UN (2015): The Millennium Development Goals Report 2015. New York

Primljen/Received: 25.08.2018.

Prihvaćen/Accepted: 15.01.2019.

BILANS SPOLJNOTRGOVINSKE RAZMENE SVEŽEG POVRĆA REPUBLIKE SRBIJE

Vlahović Branislav¹

Rezime

Osnovni cilj istraživanja jeste da se sagledaju trendovi i regionalna odredišta izvoza povrća iz Republike Srbije. U radu se identificuju problemi i daju predlozi u cilju povećanja izvoza povrća. Vremenski period istraživanja je 2014-2018. godina. Prosečan izvoz povrća i prerađevina iznosio je 87,4 hiljade tona, uz tendenciju značajnog porasta po prosečnoj stopi od 17,2%. Vrednosno, prosečan izvoz iznosio je 39,3 miliona US dolara. Prosečan uvoz svežeg povrća iznosio je 103,9 hiljada tona. Uvoz ostvaruje tendenciju blagog rasta po prosečnoj godišnjoj stopi od 4,0%. Vrednosno iskazano, prosečan uvoz svežeg povrća iznosi 62,1 miliona US dolara. Republika Srbija ostvarila je negativan bilans spoljnotrgovinske razmene svežeg povrća u količini od 16.473 tona. Vrednosno iskazano ostvaren je, takođe, negativan bilans spoljnotrgovinske razmene od 22,8 miliona US dolara. Negativan bilans svakako nije opravdan s obzirom na potencijale u proizvodnji povrća u našoj zemlji. Povećanje izvoza može se postići većom domaćom proizvodnjom povrća, udruživanjem proizvođača u asocijacije tržnih proizvođača, većom podrškom državnih institucija i intenzivnijim marketinškim aktivnostima.

Ključne reči: sveže povrće, izvoz, uvoz, bilans spoljnotrgovinske razmene, Republika Srbija.

FOREIGN TRADE BALANCE FOR FRESH VEGETABLES IN THE REPUBLIC OF SERBIA

Vlahović Branislav¹

Summary

The main goal of the research is to examine the trends and regional destinations of vegetable export from the Republic of Serbia. The paper identifies the problems and provides suggestions for increasing vegetable export. During the research period (2014- 2018) the average export of vegetables and processed goods was 87.4 thousand tons, with a tendency of a significant increase at an average rate of 17.2%. The value of the average export amounted to 39.3 million USD. The average import of fresh vegetables was 103.9 thousand tons, showing a slight growth trend at an average annual rate of 4.0%. The average import of fresh vegetables was valued at 62.1 million USD. The Republic of Serbia had a negative foreign trade balance for fresh vegetables in the amount of 16,473 tons. The value of the foreign trade balance was also negative in the amount of 22.8 million USD. The negative balance is certainly not justified given the potential for vegetable production in our country. The export growth can be achieved by increasing domestic vegetable production, by organizing associations of commercial producers, by increased support of the state institutions and by more intensive marketing.

Key words: fresh vegetables, export, import, foreign trade balance, Republic of Serbia.

¹ Prof. dr Branislav Vlahović, redovni profesor, Poljoprivredni fakultet, Trg Dositeja Obradovića 8, Novi Sad, Srbija, tel: +381 21 4853 500, e-mail: vlahovic@polj.uns.ac.rs

1 Branislav Vlahović, PhD, full professor, Faculty of Agriculture, Trg Dositeja Obradovića 8, Novi Sad, Serbia, tel: +381 21 4853 500
e-mail: vlahovic@polj.uns.ac.rs

1 Uvod

Republika Srbija ima povoljne agroklimatske uslove za proizvodnju raznih vrsta povrća, međutim, prinosi su značajno niži od istih koji se postižu u zemljama Evropske unije. Na obim proizvodnje povrća značajan uticaj imaju i male i usitnjene površine, mali tržni viškovi proizvodnje, nedostatak sistema za navodnjavanje kao i kapaciteta za proizvodnju u zaštićenom prostoru. Procenjuje se da se proizvodnja u Republici Srbiji u zaštićenom prostoru obavlja na svega oko šest hiljada hektara (2018.). U sistemu organske proizvodnje nalazi se svega oko 200 hektara povrća, što je svakako nedovoljno, kako za domaće tržište, a pogotovo za izvoz. Primera radi u sistemu organske proizvodnje povrća u Evropi nalazi se oko 140 hiljada hektara (FIBL, 2017.). Proizvodnja povrća zahtevnija je od ostalih poljoprivrednih proizvodnji, te spada u intenzivnu granu biljne proizvodnje u pogledu ostvarivanja prihoda po jedinici površine (Lešić et.al., 2004.).

Problematiku izvoza povrća analizirali su, pored ostalih, sledeći autori: Lešić et. al. (2004.), Presnall et.al. (2006.), Baille, et. al. (2006.), Vlahović et. al. (2008.), Vlahović, Puškarić (2012.), Zekić et.al. (2016.), Vlahović, Veličković (2016.) Ivanišević (2016.), Matkovski i Skoko (2017.) i dr.

2 Izvori podataka i metod rada

Osnovni izvor podataka čini statistika spoljne trgovine Republike Srbije. Vremenski period istraživanja je od 2014. do 2018. godine. U analizi je obuhvaćen deo robnog sektora "05" (*povrće i voće*), odnosno 054 koji se odnosi na sveže povrće, prema standardnoj međunarodnoj trgovinskoj klasifikaciji (**SMTK**). Istraživanje se zasniva na obradi sekundarnih podataka, uz primenu standardnih statističko-matematičkih metoda. Intenzitet kretanja promena kvantifikovan je izračunavanjem stope promena primenom funkcija sa najprilagodenijim linijama trenda originalnim podacima. Najvažnije pojave prikazane su u vidu tabela i grafikona.

Rezultati istraživanja 3

BILANS
SPOLJNOTRGO-
VINSKE RAZMENE
SVEŽEG POVRĆA
REPUBLIKE SRBIJE

Izvoz i uvoz svežeg povrća 3.1

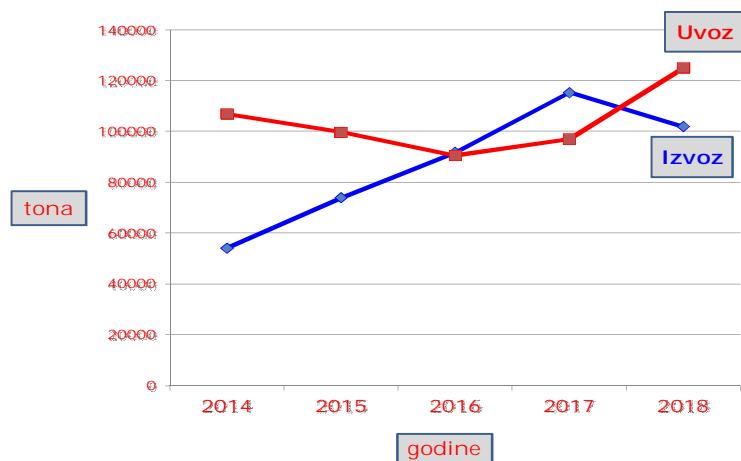
Prosečan izvoz svežeg povrća u istraživanom vremenskom periodu iznosio je 87,4 hiljade tona, sa tendencijom značajnog rasta, po prosečnoj godišnjoj stopi od 17,2%. Vrednosno iskazano, izvoz svežeg povrća iznosila je 39,3 miliona US dolara. U strukturi ukupnog izvoza svežeg i prerađenog povrća, sveže povrće učestvuje sa 36%. Prema rezultatima istraživanja Vlahovića i Puškarića (2012.) vezana za period 2000-2009. vrednost izvoza svežeg povrća iznosila 14,3 miliona dolara. Takođe, prema rezultatima istraživanja Vlahovića i Veličkovića (2016.) vezana za period 2010-2015. vrednost izvoza svežeg povrća iznosila 25 miliona dolara. Evidentno je da se u istraživanom vremenskom periodu (2014-2018.) vrednost izvoza značajno povećala.

Prosečan uvoz svežeg povrća iznosio je 103,9 hiljada tona. Uvoz ostvaruje tendenciju blagog rasta po prosečnoj godišnjoj stopi od 4,0%. Evidentno je da je intenzitet uvoza sporiji od izvoza što svakako predstavlja pozitivnu karakteristiku. Vrednosno iskazano, uvoz svežeg povrća iznosio je 62,1 miliona US dolara. U strukturi ukupnog uvoza svežeg i prerađenog povrća, sveže povrće učestvuje sa 74%.

U istraživanom vremenskom periodu Republika Srbija ostvarila je negativan bilans spoljnotrgovinske razmene svežeg povrća u količini od 16.473 tone. Na grafikonu 1 prikazano je količinsko kretanje bilansa spoljnotrgovinske razmene svežeg povrća Republike Srbije. Uočava se da je u prve dve godine istraživanog perioda izvoz bio manji od uvoza, nakon toga u naredne dve godine izvoz premašuje uvoz, da bi u poslednjoj godini istraživanog perioda (2018.) izvoz bio manji od uvoza svežeg povrća, odnosno ostvaren je negativan bilans spoljnotrgovinske razmene.

Vrednosno iskazano ostvaren je, takođe, negativan bilans spoljnotrgovinske razmene od 22,8 miliona US dolara. U celokupnom istraživanom vremenskom periodu ostvaren je vrednosno negativan bilans spoljnotrgovinske razmene povrća Republike Srbije. Negativan bilans svakako nije opravдан s obzirom na potencijale u proizvodnji povrća u našoj zemlji.

BILANS
SPOLJNOTRGO-
VINSKE RAZMENE
SVEŽEG POVRĆA
REPUBLIKE SRBIJE

Grafikon 1: Spoljnotgovinska razmena svežeg povrća Republike Srbije (2014-2018.), tona

Chart 1: Foreign trade of fresh vegetables of the Republic of Serbia (2014- 2018), tons

U tekstu koji sledi, urađena je analiza izvoza i uvoza i bilansa spoljnotgovinske razmene svežeg povrća iz Republike Srbije prema najznačajnijim vrstama povrća i regionalnim odredištima.

Šargarepa (mrkva) i cvekla, sveža: **Izvoz** - prosečan izvoz iznosi je 18.240 tona i u ukupnom izvozu svežeg povrća ima dominantno učešće od 20,9%. Izvoz beleži trend značajnog rasta po stopi od 21,5% godišnje. Vrednosno, izvoz iznosi 4,3 miliona US dolara. Prema vrednosti izvoza mrkva se nalazi na petom mestu u ukupnom izvozu svežeg povrća. Najveći deo mrkve, nešto preko četvrtine (26%) izvozi se na tržište Bosne i Hercegovine, slede Bugarska (19%), Hrvatska (17%) i Crna Gora (12%). Napred navedene zemlje apsorbovale su 70% izvoza mrkve iz Republike Srbije. Najveći deo izvoza realizuje se na tržište CEFTA grupacije (45%). Izvozna cena mrkve prosečno iznosi 0,30 dolara po kilogramu i niža je u odnosu na uvoznu cenu (0,47 dolara /kg.).

Uvoz - prosečan uvoz iznosi je 1.735 tona i u ukupnom uvozu svežeg povrća ima nisko učešće od 1,7%. Uvoz beleži trend značajnog pada po stopi od 17,0% godišnje. Vrednosno, uvoz iznosi 811 hiljada US dolara. Prema vrednosti uvoza mrkva se nalazi na petnaestom mestu u ukupnom uvozu svežeg povrća. Znači ne predstavlja značajan uvozni proizvod. Najveća količina mrkve uvozi

se iz Holandije (39%), slede Italija (19%), Bosna i Hercegovina (12%) i Belgija (9%). Napred navedene zemlje u uvozu učestvovalo su sa više od tri četvrtine Republike Srbije (79%). Najveći deo uvoza realizuje se iz Evropske unije (80%).

Tabela 1: Bilans spoljnotrgovinske razmene svežeg povrća iz Republike Srbije (prosek 2014-2018.), tona

Table 1: Foreign trade balance for fresh vegetables of the Republic of Serbia (average for 2014-2018), tons

Proizvodi	Izvoz, tona	Uvoz, tona	Bilans, tona
Šargarepa, cvekla i sl. sveže	18.240	1.735	16.505
Crni luk i vlašac, svež i rashlađen	16.068	6.924	9.144
Paprika roda Capsicum, sveža	13.710	5.156	8.554
Krastavci, sveži ili rashlađeni	13.435	7.334	6.101
Paradajz svež ili rashlađen	9.868	27.542	-17.674
Krompir, mlađi, svež ili rashlađen	6.636	15.625	-8.989
Kupus, keleraba i slično povrće,	5.330	8.924	-3.594
Pečurke, sveže	1.762	866	896
Pasulj	399	14.001	-13.602
Beli luk	179	619	-440
Ostalo povrće, sveže ili rashlađeno	1.766	15.140	-13.374
Ukupno	87.393	103.866	-16.473

Izvor: RZS; obrada autora

Bilans - u analiziranom vremenskom periodu Republika Srbija ostvaruje značajan pozitivan bilans spoljnotrgovinske razmene mrkve u prosečnoj količini od 16.505 tona. U celokupnom posmatranom periodu ostvarene je značajan pozitivan bilans spoljnotrgovinske razmene mrkve. Vrednosno iskazano ostvaren je pozitivan bilans spoljnotrgovinske razmene od 3,5 miliona dolara. U narednom periodu uz stabilan nivo proizvodnje, može se očekivati da mrkva ostane značajan izvozni artikal.

Crni luk i vlašac, svež i rashlađen: **Izvoz** - prosečan izvoz iznosio je 16.068 tona, u ukupnom izvozu svežeg povrća nalazi se na drugom mestu i učestvuje sa 18,4%. Izvoz beleži trend značajnog rasta po stopi od 24,5% godišnje. Vrednosno, izvoz iznosi 3,8 miliona US dolara. Prema vrednosti izvoza crni luk nalazi se na šestom mestu u ukupnom izvozu svežeg povrća. Najveća količina izvozi se na tržište Albanije (30%), slede Bugarska (21%), Bosna i Hercegovina (15%) i Crna Gora (13%). Napred navedene zemlje apsorbovale su više od tri četvrtine (79%) izvoza crnog luka iz Republike Srbije.

Najveći deo izvoza realizuje se na tržište CEFTA grupacije (69%). Izvozna cena crnog luka prosečno iznosi 0,23 dolara po kilogramu i neznatno je niža u odnosu na uvoznu cenu (0,28 dolara /kg.).

Uvoz - prosečan uvoz iznosi 1.735 tona i u ukupnom uvozu svežeg povrća nalazi se na šestom mestu i učestvuje sa 6,7%. Uvoz beleži trend značajnog rasta po stopi od 20,0% godišnje. Na ovo je uticao uvoz u poslednjoj istraživanoj godini od preko 11 hiljada tona. Vrednosno, uvoz iznosi 1,9 miliona US dolara. Prema vrednosti uvoza crni luk nalazi se na devetom mestu u ukupnom uvozu svežeg povrća. Najveća količina uvozi se iz Ruske Federacije (38%), slede Holandija (33%), Severna Makedonija (10%) i Hrvatska (6%). Napred navedene zemlje učestvovale su sa više od tri četvrtine (87%) ukupnog uvoza Republike Srbije. Najveći deo uvoza realizuje se iz Evropske unije (48%).

Bilans - u analiziranom vremenskom periodu Republika Srbija ostvaruje značajan pozitivan bilans spoljnotrgovinske razmene crnog luka u prosečnoj količini od 9.144 tona. U celokupnom posmatranom periodu ostvaren je značajan pozitivan bilans spoljnotrgovinske razmene crnog luka. Vrednosno iskazano ostvaren je pozitivan bilans spoljnotrgovinske razmene od 1,8 miliona dolara.

Paprika, sveža i rashlađena: **Izvoz** - prosečan izvoz iznosi je 13.710 tona, u ukupnom izvozu svežeg povrća nalazi se na trećem mestu i učestvuje sa 15,7%. Izvoz beleži trend značajnog rasta po stopi od 14,1% godišnje. Vrednosno, izvoz iznosi 7,2 miliona US dolara. Prema vrednosti izvoza paprika se nalazi na prvom mestu u ukupnom izvozu svežeg povrća. Najveća količina paprike izvozi se na tržište Hrvatske, koja je apsorbovala više od trećine ukupnog izvoza (36%), slede Bosna i Hercegovina (30%), Slovenija (11%) i Češka Republika (6%). Napred navedene zemlje apsorbovane su više od tri četvrtine (83%) izvoza paprike iz Republike Srbije. Najveći deo izvoza realizuje se na tržište Evropske unije (59%). Izvozna cena paprike prosečno iznosi 0,37 dolara po kilogramu i značajno je niža u odnosu na uvoznu cenu (0,97 dolara /kg.).

Uvoz – prosečan uvoz iznosi je 8.554 tona i u ukupnom uvozu svežeg povrća nalazi se na sedmom mestu sa učešćem od 4,9%. Uvoz beleži trend umerenog rasta po stopi od 4,0% godišnje. Vrednosno, uvoz iznosi 5,0 miliona US dolara. Prema vrednosti uvoza paprika se nalazi na trećem mestu u ukupnom uvozu svežeg povrća. Skoro trećina količina paprike uvozi se iz Severne

Makedonije (32%), slede Albanijska (28%), Turska (17%) i Grčka (16%). Napred navedene zemlje učestvovali su sa više od tri četvrtine (93%) ukupnog uvoza Republike Srbije. Najveći deo uvoza realizuje se iz zemalja CEFTA grupacije (60%).

BILANS
SPOLJNOTRGO-
VINSKE RAZMENE
SVEŽEG POVRĆA
REPUBLIKE SRBIJE

Bilans – u analiziranom vremenskom periodu Republika Srbija ostvaruje značajan pozitivan bilans spoljnotrgovinske razmene paprike u prosečnoj količini od 8.554 tona. U celokupnom posmatranom periodu ostvaren je značajan pozitivan bilans spoljnotrgovinske razmene paprike. Vrednosno iskazano ostvaren je pozitivan bilans spoljnotrgovinske razmene od 2,2 miliona dolara.

Krastavci i kornišoni, sveži i rashlađeni: **Izvoz** – količinski izvoz je nešto manji od izvoza paprike, iznosio je prosečno 13.435 tona, u ukupnom izvozu svežeg povrća nalazi se na četvrtom mestu i učestvuje sa 15,4%. Izvoz beleži trend značajnog rasta po stopi od 21,8% godišnje. Vrednosno, izvoz iznosi 5,7 miliona US dolara. Prema vrednosti izvoza krastavci se nalaze na trećem mestu u ukupnom izvozu svežeg povrća (iza paprike i pečuraka). Najveća količina izvozi se na tržište Nemačke (44%), slede Austrija (23%), Hrvatska (9%) i Bosna i Hercegovina (5%). Napred navedene zemlje apsorbovali su više od tri četvrtine (81%) izvoza krastavaca iz Republike Srbije. Najveći deo izvoza realizuje se na tržište Evropske unije (89%). Izvozna cena krastavaca prosečno iznosi 0,42 dolara po kilogramu i niža je u odnosu na uvoznu cenu (0,65 dolara /kg.).

Uvoz – prosečan uvoz iznosio je 7.334 tona i u ukupnom uvozu svežeg povrća nalazi se na petom mestu sa učešćem od 7,1%. Uvoz beleži trend neznatnog pada po stopi od 1,1% godišnje. Vrednosno, uvoz iznosi 4,7 miliona US dolara. Prema vrednosti uvoza krastavci se nalazi na četvrtom mestu u ukupnom uvozu svežeg povrća. Ubedljivo najveća količina krastavaca uvozi se iz Albanijske (61%), slede Severna Makedonija (12%), Španija (11%) i Grčka (8%). Napred navedene zemlje učestvovali su sa više od tri četvrtine (92%) ukupnog uvoza Republike Srbije. Najveći deo uvoza realizuje se iz zemalja CEFTA grupacije (72%).

Bilans – u analiziranom vremenskom periodu Republika Srbija ostvaruje pozitivan bilans spoljnotrgovinske razmene krastavaca u prosečnoj količini od 6.101 tona. U celokupnom posmatranom periodu ostvaren je pozitivan bilans spoljnotrgovinske razmene krastavaca. Vrednosno iskazano ostvaren je pozitivan bilans spoljnotrgovinske razmene od 0,9 miliona dolara.

Paradajz svež i rashlađen: **Izvoz** - prosečan izvoz iznosi je 9.858 tona, u ukupnom izvozu svežeg povrća nalazi se na petom mestu i učestvuje sa 10,6%. Izvoz beleži trend značajnog rasta po stopi od 27,9% godišnje. Vrednosno, izvoz iznosi 4,6 miliona US dolara. Prema vrednosti izvoza paradajz se nalazi na četvrtom mestu u ukupnom izvozu svežeg povrća. Najveća količina izvozi se na tržište Grčke (40%), slede Crna Gora (33%), Bosna i Hercegovina (14%) i Bugarska (4%). Napred navedene zemlje apsorbovale su više od tri četvrtine (91%) izvoza paradajza iz Republike Srbije. Najveći deo izvoza realizuje se na tržište Evropske unije (51%). Izvozna cena paradajza prosečno iznosi 0,49 dolara po kilogramu i niža je u odnosu na uvoznu cenu (0,65 dolara /kg.).

Uvoz - prosečan uvoz iznosi je 27.542 tone i u ukupnom uvozu svežeg povrća ima najveće učešće sa 26,5%. Uvoz beleži trend rasta po stopi od 6,5% godišnje. Vrednosno, uvoz iznosi 18 miliona US dolara. Prema vrednosti uvoza paradajz se nalazi ubeđljivo na prvom mestu u ukupnom uvozu svežeg povrća. Nešto više od polovine (51%) paradajza uvozi se iz Albanije, slede Severna Makedonija (22%), Turska (10%) i Grčka (9%). Napred navedene zemlje učestvovale su sa više od tri četvrtine (92%) ukupnog uvoza Republike Srbije. Najveći deo uvoza realizuje se iz zemalja CEFTA grupacije (73%).

Bilans - u analiziranom vremenskom periodu Republika Srbija ostvaruje značajan negativan bilans spoljnotrgovinske razmene paradajza u prosečnoj količini od 17.674 tona. U celokupnom posmatranom periodu ostvaren je značajan negativan bilans spoljnotrgovinske razmene paradajza. Vrednosno iskazano ostvaren je negativan bilans spoljnotrgovinske razmene od 13,5 miliona dolara.

Krompir, mladi, svež ili rashlađen (bez semenskog krompira): Izvoz – prosečan izvoz iznosi je 6.636 tona i u ukupnom izvozu svežeg povrća nalazi se na šestom mestu i učestvuje sa 7,6%. Izvoz beleži trend značajnog pada po stopi od 13,0% godišnje. Vrednosno, izvoz iznosi 1,8 miliona US dolara. Prema vrednosti izvoza krompir se nalazi na sedmom mestu u ukupnom izvozu svežeg povrća. Najveća količina izvozi se na tržište Bosne i Hercegovine (41%), slede Crna Gora (29%), Severna Makedonija (17%) i Albanija (12%). Napred navedene zemlje apsorbovale su skoro celokupan izvoz krompira iz Republike Srbije. Najveći deo izvoza realizuje se na tržište CEFTA grupacije (96%). Izvozna cena krompira prosečno

iznosi 0,27 dolara po kilogramu i nešto je viša u odnosu na uvoznu cenu (0,24 dolara /kg.).

Uvoz - prosečan uvoz merkantilnog krompira iznosi je 15.625 tona i u ukupnom uvozu svežeg povrća nalazi se na drugom mestu i učestvuje sa 15%. Uvoz beleži trend umerenog rasta po stopi od 7,1% godišnje. Vrednosno, uvoz iznosi 3,8 miliona US dolara. Prema vrednosti uvoza krompir se nalazi na petom mestu u ukupnom uvozu svežeg povrća. Najveća količina uvozi se iz Francuske (47%), slede Holandija (15%), Nemačka (14%) i Ruska Federacija (4%). Napred navedene zemlje učestvovale su sa više od tri četvrtine (80%) ukupnog uvoza Republike Srbije. Najveći deo uvoza realizuje se iz Evropske unije (90%).

Bilans - u analiziranom vremenskom periodu Republika Srbija ostvaruje negativan bilans spoljnotrgovinske razmene krompira u prosečnoj količini od 8.989 tona. U poslednjoj godini (2018.) taj bilans se značajno povećao, na skoro 24 hiljade tona. Vrednosno iskazano ostvaren je negativan bilans spoljnotrgovinske razmene od 1,9 miliona dolara.

Kupus, keleraba i slično povrće sveže: **Izvoz** - prosečan izvoz iznosi je 5.330 tona, u ukupnom izvozu svežeg povrća nalazi se na sedmom mestu i učestvuje sa 6,1%. Izvoz beleži trend neznatnog rasta po stopi od 0,9% godišnje. Vrednosno, izvoz iznosi 1,7 miliona US dolara. Prema vrednosti izvoza kupus se nalazi na osmom mestu u ukupnom izvozu svežeg povrća. Najveća količina izvozi se na tržište Rumunije (31%), slede Bosna i Hercegovina (21%), Hrvatska (10%) i Slovenija (8%). Napred navedene zemlje apsorbovate su 70% izvoza kupusa iz Republike Srbije. Najveći deo izvoza realizuje se na tržište Evropske unije (71%). Izvozna cena kupusa prosečno iznosi 0,31 dolara po kilogramu i neznatno je viša u odnosu na uvoznu cenu (0,28 dolara /kg.).

Uvoz - prosečan uvoz iznosi je 8.924 tone i u ukupnom uvozu svežeg povrća nalazi se na četvrtom mestu i učestvuje sa 8,6%. Uvoz beleži trend značajnog pada po stopi od 9,9% godišnje. Vrednosno, uvoz iznosi 2,5 miliona US dolara. Prema vrednosti uvoza kupus se nalazi na osmom mestu u ukupnom uvozu svežeg povrća. Najveći deo uvoza, više od tri četvrtine (81%) kupusa uvozi se iz Severne Makedonije, slede Albanija (15%), Poljska (2%) i Holandija (1%). Napred navedene zemlje apsolutno dominiraju u uvozu (99%) ukupnog uvoza Republike Srbije. Najveći deo uvoza realizuje se iz zemalja CEFTA grupacije (95%).

Bilans - u analiziranom vremenskom periodu Republika Srbija ostvaruje negativan bilans spoljnotrgovinske razmene kupusa u prosečnoj količini od 3.594 tone. U celokupnom posmatranom periodu ostvaren je negativan bilans spoljnotrgovinske razmene kupusa. Vrednosno iskazano ostvaren je negativan bilans spoljnotrgovinske razmene od 0,9 miliona dolara.

Najintenzivniji porast izvoza ostvaruju mahunjače (stopa 43,4%), dok istovremeno najintenzivniji pad izvoza ima pasulj (stopa -20%). Carinska stopa za najznačajnije povrtarske vrste kreće se u intervalu od 20% kod pasulja i boranije do 30% za paradajz. Carinska stopa je visoka u trgovinskim odnosima bez sporazuma o liberalizaciji trgovine. Carinska tarifa prema EU za povrtarske vrste niža je od one koja bi se ostvarivala da ne postoji i da nije na snazi Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (Matkovski, Skoko, 2016.).

Ruska Federacija - predstavlja značajno potencijalno tržište za izvoz povrća iz Republike Srbije. Ona predstavlja dvanaestog svetskog uvoznika povrća (2018.). Prosečan uvoz iznosi 1,6 milijardi dolara. U ruskom uvozu povrća Republika Srbija nalazi se na desetom mestu sa prosečnim učešćem od 1,5%. Najveći uvoz povrća realizuje se iz Kine (28%), slijede Azerbejdžan (11%), Izrael (10%), Egipt (10%) i Maroko (8%). Napred navedene zemlje učestovale su sa dve trećine ruskog uvoza povrća (2018.). Svaka pošiljka povrća koja se izvozi u Rusiju iz Republike Srbije mora da ima fitosanitarni sertifikat, kao i deklaraciju o bezbednosti prehrabnenih proizvoda biljnog porekla, predviđeno je Uredbom o evidenciji izvoznika povrća u Rusku Federaciju koju je Vlada Srbije donela u novembru 2018. godine. Ovom uredbom propisuje se evidencija izvoznika svežeg povrća sa visokim fitosanitarnim rizikom u Rusku Federaciju, njihove obaveze kao i potrebna dokumentacija za evidentiranje. Kako je predviđeno dokumentom izvozom povrća u Rusiju može da se bavi pravno lice koje je upisano u Registar privrednih subjekata, Centralni registar objekata i evidenciju izvoznika za područje Ruske Federacije. Da bi mogla da bude upisana u ovaj registar, firma mora da ima hladnjaku kapaciteta najmanje 200 tona za povrće. Takođe, izvoznik mora da ima prostor za klasiranje i pakovanje voća i povrća, kao i prostor za fitosanitarni pregled. Firma mora da ima sopstvenu ili ugovorenu proizvodnju voća i povrća (www.ekapija.com).

Jedan od značajnih problema jeste neorganizovanost proizvođača, visoke cene inputa - goriva, semena, đubriva, sredstava za zaštitu

povrtarskih biljnih vrsta. Ovi elementi doveli su do slabe konkurenntske pozicije domaćih proizvođača na inostranom tržištu. Konkurentnost povrća iz Republike Srbije može da se poveća tehnološkom modernizacijom proizvodnje i podizanjem produktivnosti rada – što podrazumeva više prinose i bolju poziciju na tržištu. Država, takođe, treba na odgovarajući način da pomogne u podizanju konkurentnosti. Na primer, podsticaji za organsku proizvodnju povrća u Republici Srbiji iznose 6.800 dinara (57 evra/ha, 2018.), dok su isti u Hrvatskoj na nivou od 480 evra po hektaru (Ivanišević, 2016.).

Preduslovi za veći izvoz svežeg povrća su udruženja koja bi u distributivnim centrima prikupljala povrće od malih proizvođača. Takvi centri trebali bi da budu opremljeni opremom za predhlađenje, hlađenje, kalibriranje i pakovanje, da primenjuju evropske standarde za ambalažu i transportna sredstva i uz sve to da pruže kontinuitet isporuke ugovorene količine propisanog kvaliteta, što zahteva naprednu tehnologiju proizvodnje - uravnoteženu raznolikost sorti, kombinacija otvoreni i zatvoreni prostor, zaštita protivgradnim mrežama, uzgoj na foliji i slično (Presnall et.al. 2006.).

U narednom periodu potrebno je povećati površinu pod povrćem, podsticati primenu savremene tehnike i tehnologije u proizvodnji kroz povećanje sistema za navodnjavanje, permanentno ulagati u znanje i edukaciju proizvođača povrća, kao i povećati proizvodnju u zaštićenom prostoru (staklenici i plastenici). U Republici Srbiji proizvodnja povrća u zaštićenom prostoru nije na zadovoljavajućem nivou. Ona već duže vreme doživljava ekspanziju u svetu, a naročito je prisutan trend rasta u područjima koja su vezana uz mediteranski basen (Baille et.al., 2006.). Upravo proizvodnja u zaštićenom prostoru nudi jedno od alternativnih rešenja vezana za promenu klime i globalno zagrevanje.

Budući rezultati u spoljnotrgovinskoj razmeni biće pod velikim uticajem sposobnosti poljoprivrednoprehrabrenog sektora da odgovori zahtevima tržišta za unapređenje konkurentnosti, a naročito onim zahtevima koji se odnose na poštovanje standarda i bezbednosti kvaliteta proizvoda (Zekić et.al., 2016.).

6 Zaključak

Prosečna količina izvoza svežeg povrća iz Republike Srbije u istraživanom vremenskom periodu 2014-2018. godine iznosila je 87,4 hiljada tona, sa tendencijom značajnog rasta po stopi od 17,2% godišnje. Vrednosno iskazano izvoz je iznosio 39,3 miliona dolara. U izvozu dominiraju mrkva sa učešćem od 21%, slede crni luk i vlašac sa 18%, paprika sa 16% i krastavci sa 15%, koji zajedno čine 70% ukupnog količinskog izvoza svežeg povrća iz Republike Srbije.

Prosečna količina uvoza svežeg povrća iz Republike Srbije u istraživanom vremenskom periodu iznosila je 103,9 hiljada tona, sa tendencijom umerenog rasta po stopi od 4,0% godišnje. Vrednosno iskazano izvoz je iznosio 62,1 milion dolara. U uvozu dominira paradajz sa učešćem od 26%, slede krompir sa 15%, pasulj sa 13%, kupus i keleraba sa 9% koji zajedno čine skoro dve trećine (63%) ukupnog količinskog uvoza svežeg povrća.

U istraživanom vremenskom periodu Republika Srbija ostvarila je negativan bilans spoljnotrgovinske razmene u količini od 16.473 tone. Vrednosno iskazano ostvaren je, takođe, negativan bilans spoljnotrgovinske razmene od 22,8 miliona US dolara. U celokupnom istraživanom vremenskom periodu ostvaren je vrednosno negativan bilans spoljnotrgovinske razmene povrća Republike Srbije. Pozitivan bilans spoljnotrgovinske razmene ostvaruju mrkva, crni luk i vlašac, paprika, krastavci i pečurke. Negativan bilans spoljnotrgovinske razmene imaju: paradajz, krompir, kupus i keleraba, pasulj, beli luk i "ostalo" sveže povrće.

7 Literatura

1. Baille, a et al. (2006.): Night energy balance in a heated low-cost plastic greenhouse. *Agricultural and Forest Meteorology*, 137(1- 2); 107-118.
2. Ivanišević, L. (2016.): Ekološka proizvodnja povrća u Republici Hrvatskoj, završni rad, Poljoprivredni fakultet, Osijek.
3. Lešić, R., Borošić, J., Buturac, I., Herak-Ćustić, M., Poljak, M., I Romić, D. (2004.). Povrćarstvo, Zrinski čakovec, Zagreb.
4. Matkovski B, Skoko Milana (2016.): Analiza spoljnotrgovinske razmene voća i povrća u Republici Srbiji, Agroekonomika, broj, 74, Poljoprivredni fakultet, Novi Sad.
5. Presnall Biljana, Branković Aleksandra, Savčić Ružica (2006.): Sveže voće i povrće – konkurenčnost privrede Srbije, Jefferson Institute, Beograd.
6. Vlahović, B., Cvijanović, D., Puškarić, A. (2009.): Vegetables Export from Serbia to European Union, Agro Food Sector Competitiveness In The Context of World Crisis, zbornik radova, Bukurešt, Rumunija.

7. Vlahović, B., Puškarić, A., (2008.): Izvoz povrća iz Republike Srbije, XIII savetovanje o biotehnologiji, Čačak.
8. Vlahović, B., Puškarić, A., (2012.): Izvoz svežeg povrća iz Republike Srbije, tematski zbornik: Agroprivreda Srbije u pretpriistupnom periodu, DAES, Volgogradski državni agrarni Univerzitet, Ekonomski institut, Beograd.
9. Vlahović B., Veličković, S., (2016.): Izvoz povrća u funkciji razvoja povrtarske proizvodnje u Republici Srbiji, Agroekonomika broj 71, Poljoprivredni fakultet, Novi Sad.
10. Zekić S., Matkovski B., Kleut Z. i Đokić D. (2016.): Uticaj spoljnotrgovinske liberalizacije na komparativne prednosti u izvozu agrarnih proizvoda Srbije. Stanje i perspektive agroprivrede i sela u Srbiji. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Ekonomski fakultet, 113-130.

Sajtovima pristupljeno: januar 2019.

[http://www.serbiaorganica.info/
podsticaji-u-organskoj-proizvodnji-u-2018](http://www.serbiaorganica.info/podsticaji-u-organskoj-proizvodnji-u-2018).

<https://www.fibl.org/en/themes/organic-farming-statistics.html>

[https://naslovi.net/2018-01-12/ekapija/
evo-ko-i-pod-kojim-uslovima-moze-da-
izvozi-voce-i-povrce-u-rusiju](https://naslovi.net/2018-01-12/ekapija-evo-ko-i-pod-kojim-uslovima-moze-da-izvozi-voce-i-povrce-u-rusiju).

Primljen/Received: 02.03.2019.

Prihvaćen/Accepted: 25.03.2019.

BILANS
SPOLJNOTRGO-
VINSKE RAZMENE
SVEŽEG POVRĆA
REPUBLIKE SRBIJE

KOMPARATIVNA ANALIZA RATARSKE PROIZVODNJE U REPUBLICI SRPSKOJ I SRBIJI

Nedeljković Miroslav¹, Zoranović Tihomir²,
Novković Nebojša³, Vladimir Filipović⁴

Rezime

U radu su autori pomoću kavantitativne analize izvršili poređenje proizvodnih pokazatelja najvažnijih ratarskih useva u Republici Srpskoj i Republici Srbiji. Cilj je bio da se uporede prosečne površine, proizvodnja i prinosi odabralih ratarskih kultura, te ustanove tendencije njihovog kretanja u posmatranom dvadesetdvogodišnjem periodu (1996-2017).

Dobijeni rezultati pokazuju da su kod većine posmatranih ratarskih useva požnjevene površine i proizvodnja ispoljili veću tendenciju rasta, odnosno manju stopu pada u Republici Srpskoj nego u Republici Srbiji, dok je kod prinosa u istom vremenskom periodu situacija nešto drugačija, te je samo nekoliko useva u Republici Srpskoj pokazalo veću tendenciju rasta prosečnog prinosa u odnosu na drugu posmatranu Republiku. Značaj ovakvih istraživanja ogleda se u neposrednoj primeni prilikom donošenja odluka vezanih za strateške pravce razvoja ove grane poljoprivrede imajući na umu i postojeći razvoj u regionu.

Ključne reči: ratarstvo, analiza, proizvodnja, Republika Srpska, Srbija

¹ Nedeljković Miroslav, MSc, doktorand, Poljoprivredni fakultet, Univerzitet Novi Sad, Trg D. Obradovića 8, 21000, Novi Sad, Srbija, e-mail: miroslavnedeljkovic2015@gmail.com, tel: 00387 66 893 935

² Zoranović Tihomir, vanredni profesor, Poljoprivredni fakultet, Univerzitet Novi Sad, Trg D. Obradovića 8, Novi Sad, Srbija.

³ Novković Nebojša, redovni profesor, Poljoprivredni fakultet, Univerzitet Novi Sad, Trg D. Obradovića 8, 21000 Novi Sad, Srbija

⁴ Vladimir Filipović, Ph.D, naučni saradnik, Tehnološki fakultet, UNS, Bulevar Cara Lazara 1, Novi Sad, Srbija

COMPARATIVE ANALYSIS OF CROP PRODUCTION IN THE REPUBLIC OF SRPSKA AND SERBIA

Nedeljković Miroslav¹, Zoranović Tihomir²
Novković Nebojša³, Vladimir Filipović⁴

Summary

In this paper, the authors conducted a comparison of the production indicators of the most important crops in the Republic of Srpska and the Republic of Serbia using a quantitative analysis. The aim was to compare the average area, production and yields of selected crops, and the tendency of their movement in the observed period of twenty-two years (1996-2017). The obtained results show that there was a tendency of growth in most of the observed crops on a harvested area, i.e. a lower rate of decline in the Republic of Srpska than in the Republic of Serbia, while for the yield the situation is somewhat different in the same time period, where only a few crops in the Republic of Srpska showed a higher tendency of growth in average yield compared to the one observed in the Republic of Serbia. The significance of this research is reflected in immediate application decision making related to the strategic directions of development of this branch of agriculture, bearing in mind the existing development in the region.

Key words: crops, analysis, production, Republic of Srpska, Serbia

¹ Nedeljković Miroslav, MSc, PhD student, University of Novi Sad, Faculty of Agriculture, Novi Sad, Trg D. Obradovića 8, 21000 Novi Sad, Serbia, Tel: 00387 893 935, e-mail: miroslavnedeljkovic2015@gmail.com

1 Uvod

Ratarska proizvodnja u Republici Srpskoj i Republici Srbiji predstavlja osnovu na kojoj počiva celokupna poljoprivreda i agrobiznis. Ona se odlikuje raznovrsnošću proizvoda, koji se koriste za ljudsku ishranu, stočnu hranu, ili kao sirovina za industrijsku preradu, te njen razvoj ima izuzetan značaj za razvoj cele poljoprivrede obe republike.

Ratarstvo u velikoj većini obuhvata proizvodnju jednogodišnjih biljaka, tako da se njena struktura može lakše i brže menjati i podešavati uslovima određenog područja-rejona, nego što je to slučaj sa voćarstvom i vinogradarstvom. (Živković, Munačan, 2012)

Predmet istraživanja u radu su proizvodni pokazatelji (*površina, prinos i, godišnja proizvodnja*) jedanaest najznačajnijih ratarskih useva u Republici Srpskoj i Republici Srbiji. Preciznije, predmet istraživanja je komparativna analiza promena osnovnih proizvodnih pokazatelja odabralih ratarskih useva u Republici Srpskoj i Republici Srbiji u višegodišnjem periodu, 1996-2017. godine.

U okviru ratarskih useva, od žitarica su analizirani pšenica, raž, ječam, ovas, kukuruz, od industrijskog bilja soja, suncokret, duvan, i od krmnog bilja detelina, lucerka i silažni kukuruz.

U skladu sa predmetom rada, cilj rada je bio da se utvrde prosečne vrednosti i tendencije promene proizvodnih parametara navedenih useva ratarske proizvodnje u obe Republike a potom sprovede komparativna analiza. Na osnovu rezultata komparativne analize mogu se izvesti zaključci o značaju gajenja pojedinih ratarskih useva i pozitivnim i negativnim tendencijama u prethodnom periodu, kao i o uzrocima takvih kretanja. Naročit doprinos ovakve analize je u donošenju ili promeni odluka vezanih za agrarnu politiku i strategiju razvoja ratarske proizvodnje, pa i agrara u celini, jel je ratarstvo baza stočarske proizvodnje i primarne prerade poljoprivrednih proizvoda.

Sličnom problematikom i ranije su se bavili mnogi autori.

Milić i sar. (2016) su vršili analizu ratarske proizvodnje u Republici Srpskoj, te potom uporedili proizvodnju sa ukupnom ostvarenom proizvodnjom u BiH. Takođe, *Milić i Đurđić, (2011)* su se bavili analizom ratarske proizvodnje u Republici Srpskoj ali u brdsko-planinskim područjima, dok je *Munčan, (2015)* u svojoj doktorskoj disertaciji razvio modelе inteziviranja proizvodnje osnovnih ratarskih useva na porodičnim gazdinstvima u Vojvodini. *Nedeljković i sar. (2018)* u svom radu metodama deskriptivne statistike prikazuju karakteristike

posmatranih ratarskih kultura u sedamnaestogodišnjem periodu u Republici Srpskoj. *Novković i sar. (2018)* i *Novković i sar. (2018a)* u se bavili komparativnom analizom paprike, odnosno krompra u Srbiji, Makedoniji i Republici Srpskoj.

Izvori podataka i metod rada 2

Deskriptivnom statističkom analizom obrađena je dvadesetdvogodišnja serija podataka (1996-2017), koja se odnosila na proizvodna obeležja posmatranih deset ratarskih useva u Republici Srpskoj i Republici Srbiji.

U ovom radu (zbog obima analize) prikazane su i komparativno analizirane samo prosečna vrednost pojave (\bar{X}) i prosečna godišnja stopa promene (r). Stopa promene izračunata je direktno iz apsolutnih vrednosti vremenske serije, primenom sledećeg izraza:

$$r = (G - 1); G = \left(\frac{Y_n}{Y_1} \right)^{\frac{1}{n-1}}$$

gde je:

r = stopa godišnje promene

G = stalna relativna promena pojave

Y_1 = apsolutna vrednost prvog člana vremenske serije

Y_n = apsolutna vrednost poslednjeg člana vremenske serije

n = broj članova serije, odnosno broj godina. (*Novković i sar. 2018*)

Posle pojedinačne analize osnovnih proizvodnih pokazatelja posmatranih ratarskih useva indeksnom metodom sprovedena je komparativna analiza između posmatranih Republika. Kod uočenih suprotnih kretanja posmatranih pojava prilikom poređenja urađena je samo kvalitativna komparativna analiza bez računanja indeksa.

U radu su korišteni zvanični podaci publikovani od strane Republičkog zavoda za statistiku Republike Srpske i Republike Srbije.

Rezultati istraživanja i diskusija 3

Rezultati komparativne analize proizvodnih parametara pšenice prikazani su u tabeli 1. Mogu se uočiti značajne razlike, kako u požnje-

venim površinama, tako i u ostvarenoj proizvodnji između Republike Srpske i Srbije. Što se tiče prinosa pšenice u posmatranom periodu on je bio 13,6% veći u Srbiji, dok je prosečna godišnja stopa promene za sva tri pokazatelja bila pozitivna i pokazivala veće vednosti u Republici Srpskoj. Najviša razlika u tendenciji rasta ogledala se kod požnjetih površina, gde je ona u Republici Srpskoj bila veća za 80%.

Tabela 1: Pokazatelji proizvodnje pšenice u Republici Srpskoj i Srbiji (1996-2017)

Table 1: Indicators of wheat production in The Republic of Srpska and Serbia (1996-2017)

Indikatori	Prosečna vrednost		Index R.S =100%	Stopa promene (%)		Index R.S =100%
	R. Srpska	Srbija		R. Srpska	Srbija	
Površina (ha)	50.404	625.635	1.241	2,10	0,41	19,52
Prinos (t/ha)	3,31	3,76	114	2,46	2,12	86,17
Proizvodnja (t)	166.564	2.351.920	1.412	4,59	2,53	55,11

Izvor: Proračun autora prema podacima RZS R.Srpske i Srbije

Tabela 2 daje komparativne rezultate naturalnih parametara u proizvodnji raži. Kod raži situacija je potpuno drugačija nego kod pšenice. Površina ove kulture je takođe značajno veća u Srbiji, ali je zato uočena umerena tendencija pada površina, dok je u Republici Srpskoj raž pokazao značajnu tendenciju rasta od skoro sedam procenata godišnje u posmatranom vremenskom periodu. Prinos raži je nešto veći u Republici Srpskoj, ali je u Srbiji veća je godišnja stopa rasta prinosa. Kada su u pitanju tendencije godišnje proizvodnje u Republici Srpskoj je visoka stopa rasta, dok je u Srbiji rast simboličan, gotovo da proizvodnja stagnira.

Kod proizvodnje ječma može se zapaziti da su površina i proizvodnja više puta veća u Srbiji nego Republici Srpskoj, a da je prinos gotovo na istom nivou (tabela 3). Kao i kod raži, u proizvodnji ječma u Srbiji je ispoljena tendencija pada požnjevenih, dok je ona u Republici Srpskoj prisuta tendencija umerenog povećanja površina. Slične rastuće tendencije su iskazane i kod prinosa, a proizvodnja ječma beleži veći značajno veću stopu rasta u Republici Srpskoj.

Tabela 2: Pokazatelji proizvodnje raži u Republici Srpskoj i Srbiji (1996-2017)
Table 2: Indicators of rye production in The Republic of Srpska and Serbia (1996-2017)

KOMPARATIVNA ANALIZA RATARSKE PROIZVODNJE U REPUBLICI SRPSKOJ I SRBIJI

Indikatori	Prosečna vrednost		Index R.S =100%	Stopa promene (%)		Index R.S = 100%
	R. Srpska	Srbija		R. Srpska	Srbija	
Površina (ha)	1.918	5.826	303,71	6,74	-2,58	-
Prinos (t/ha)	2,45	2,13	86,93	0,58	3,41	587,93
Proizvodnja (t)	4.763	12.162	255,31	7,30	0,76	10,41

Izvor: Proračun autoraprema podacima RZS R.Srpske i Srbije

Tabela 3: Pokazatelji proizvodnje ječma u Republici Srpskoj i Srbiji (1996-2017)

Table 3: Indicators of barley production in The Republic of Srpska and Serbia (1996-2017)

Indikatori	Prosečna vrednost		Index R.S =100 %	Stopa promene (%)		Index R.S =100 %
	R. Srpska	Srbija		R. Srpska	Srbija	
Površina (ha)	11444,50	103163,68	901,42	2,67	-1,85	-
Prinos (t/ha)	3,05	3,10	101,63	2,69	2,57	95,53
Proizvodnja (t)	35356,55	315869,91	893,38	5,45	1,11	20,36

Izvor: Proračun autora prema podacima RZS R.Srpske i Srbije

Komparativna analiza proizvodnje ovsu prikazana je u tabeli 4. Iz tabele se može videti da su površine pod ovsom u analiziranom periodu u obe posmatrane Republike u padu, i to sa sličnim, značajnim intenzitetom. Slična situacija je i kod ostvarene proizvodnje, gde su takođe zabeležene negativne stope promene, koje su upola manje od pada površina, a što je posledica pozitivnih tendencija prinosa ovsu.

Prosečna požnjevena površina kukuruza, kao najznačajnijeg ratarskog useva je skoro osam puta veća u Srbiji nego u Republici Srpskoj (tabela 5). Takođe, proizvodnja je veća za preko 9,5 puta u Srbiji nego u Republici Srpskoj u posmatranom periodu. U Srbiji je i kod površine, i kod proizvodnje zabeležena tendencija pada, dok je u Republici Srpskoj prisutna tendencija veoma blagog porasta.

Tabela 4: Pokazatelji proizvodnje ovasa u Republici Srpskoj i Srbiji (1996-2017)**Table 4: Indicators of oats production in The Republic of Srpska and Serbia (1996-2017)**

Indikatori	Prosečna vrednost		Index R.S =100%	Stopa promene (%)		Index R.S = 100%
	R. Srpska	Srbija		R. Srpska	Srbija	
Površina (ha)	13.026	47.924	367,92	-4,36	-4,60	105,50
Prinos (t/ha)	2,39	2,11	88,28	2,19	2,00	91,32
Proizvodnja (t)	30.404	97.017	319,09	-2,14	-2,61	121,96

Izvor: Proračun autora prema podacima RZS R.Srpske i Srbije

Tabela 5: Pokazatelji proizvodnje kukuruza u Republici Srpskoj i Srbiji (1996-2017)**Table 5: Indicators of maize production in The Republic of Srpska and Serbia (1996-2017)**

Indikatori	Prosečna vrednost		Index R.S =100%	Stopa promene (%)		Index R.S = 100%
	R. Srpska	Srbija		R. Srpska	Srbija	
Površina (ha)	141.021	1.101.388	781,01	0,61	-1,35	-
Prinos (t/ha)	4,18	5,24	125,35	0,79	0,13	16,45
Proizvodnja (t)	591.832	5.689.589	961,35	0,75	-1,22	-

Izvor: Proračun autora prema podacima RZS R.Srpske i Srbije

Tabela 6 pokazuje da je soja daleko značajniji ratarski usev u Srbiji nego u Republici Srpskoj. Prosečne površine i ostvarena prozvodnja soje nekoliko desetina više puta veće u Srbiji nego u Republici Srpskoj.

O većem relativnom značaju soje u Srbiji svedoče i daleko veće stope rasta svih analiziranih proizvodnih parametara.

U tabeli 7 prikazani su rezultati komparativne analize suncokreta. Uočava se, kao i kod soje velika razlika u prosečnim požnjetim površinama i godišnjoj proizvodnji. Ono što je različito u odnosu na soju je to da je primetan izuzetno visok rast površina pod suncokretom u Republici Srpskoj, preko 10% prosečno godišnje, što je uz nesigifikantni rast prinosa dovelo i do visoke stope rasta proizvodnje.

Tabela 6: Pokazatelji proizvodnje soja u Republici Srpskoj i Srbiji (1996-2017)
Table 6: Indicators of soybean production in The Republic of Srpska and Serbia (1996-2017)

Indikatori	Prosečna vrednost		Index R.S =100%	Stopa promene (%)		Index R.S = 100%
	R. Srpska	Srbija		R. Srpska	Srbija	
Površina (ha)	3.400	136.627	4018,49	1,54	4,98	323,37
Prinos (t/ha)	1,80	2,43	135,00	-0,56	0,43	-
Proizvodnja (t)	6.110	336.943	5514,40	0,87	5,40	620,68

Izvor: Proračun autora prema podacima RZS R.Srpske i Srbije

Tabela 7: Pokazatelji proizvodnje suncokreta u Republici Srpskoj i Srbiji (1996-2017)

Table 7: Indicators of sunflower production in The Republic of Srpska and Serbia (1996-2017)

Indikatori	Prosečna vrednost		Index R.S = 100%	Stopa promene (%)		Index R.S = 100%
	R. Srpska	Srbija		R. Srpska	Srbija	
Površina (ha)	207	177.808	85.765	10,41	0,40	3,84
Prinos (t/ha)	0,83	2,13	256,62	0,24	1,32	550
Proizvodnja (t)	167	384.563	229.220	10,51	1,60	15,22

Izvor: Proračun autora prema podacima RZS R.Srpske i Srbije

Duvan u obe posmatrane Republike ima tendenciju pada površina što je uzrokovalo i pad proizvodnje(tabela 8). Mala je razlika u površinama i proizvodnji duvana, što ukazuje na njegov relativno veći proizvodno-ekonomski značaj u Republic Srpskoj. Prosečan prinos duvana je na skoro istom nivou i u Republici Srpskoj i u Srbiji.

Proizvodnja krmnog bilja je osnov razvoja stočarstva, te se analizom njenih proizvodnih pokazatelja mogu ustanovi pravci daljeg razvoja i stočarske proizvodnje. U tabeli 9 prikazani su rezultati komparativne analize deteline. Proizvodnja deteline u Srbiji veća za oko tri i po puta, a prinos za oko 20%. Na žalost, svi proizvodni parametri u obe Republike imaju negativne stope promene.

Tabela 8: Pokazatelji proizvodnje duvana u Republici Srpskoj i Srbiji (1996-2017)**Table 8: Indicators of tobacco production in The Republic of Srpska and Serbia (1996-2017)**

Indikatori	Prosečna vrednost		Index R.S = 100%	Stopa promene (%)		Index R.S = 100%
	R. Srpska	Srbija		R. Srpska	Srbija	
Površina (ha)	1214,45	6820,14	561,58	-1,48	-1,94	131,08
Prinos (t/ha)	1,53	1,50	98,03	-0,39	0,74	-
Proizvodnja (t)	1854,64	10189,59	549,41	-1,91	-1,19	62,30

Izvor: Proračun autora prema podacima RZS R.Srpske i Srbije

Tabela 9: Pokazatelji proizvodnje deteline u Republici Srpskoj i Srbiji (1996-2017)**Table 9: Indicators of clover production in The Republic of Srpska and Serbia (1996-2017)**

Indikatori	Prosečna vrednost		Index R.S = 100%	Stopa promene (%)		Index R.S = 100%
	R. Srpska	Srbija		R. Srpska	Srbija	
Površina (ha)	32.517	95.332	293,17	-1,65	-2,64	160,00
Prinos (t/ha)	3,18	3,80	119,49	-1,36	-0,59	43,38
Proizvodnja (t)	105.524	363.719	344,67	-3,05	-3,21	105,24

Izvor: Proračun autora prema podacima RZS R.Srpske i Srbije

Tabela 10 pokazuje da su prosečna proizvodnja, kao i požete površine luterke veće više puta sedam, odnosno skoro deset puta u Srbiji. Prisutna je tendencija smanjenja svih proizvodnih pokazatelia u Srbiji, dok je u Republici Srpskoj tendencija pada prisutna sam kod prinosa.

Rezultati komparativne analize silažnog kukuruza prikazani su u tabeli 11. Prosečna merena površina i proizvodnja silažnog kukuruza je skoro šest puta veća u Srbiji. Prosečan prinos je ujednačen, ali stopa pro-mene pokazuje tendenciju pada u Srbiji, a u Republici Srpskoj blagi porast. Kad su u pitanju tendencije kretanja požnjevenih površina i proizvodnje kod silažnog kukuruza su značajno veće stope rasta u Republici Srpskoj.

Tabela 10: Pokazatelji proizvodnje lucerke u Republici Srpskoj i Srbiji (1996-2017)**Table 10: Indicators of lucerne production in The Republic of Srpska and Serbia (1996-2017)**

Indikatori	Prosečna vrednost		Index R.S =100%	Stopa promene (%)		Index R.S =100%
	R. Srpska	Srbija		R. Srpska	Srbija	
Površina (ha)	20.076	142.012	707,35	1,21	-2,68	-
Prinos (t/ha)	3,70	5,12	138,37	-1,10	-0,63	57,27
Proizvodnja (t)	74.828	727.546	972,29	0,23	-3,27	-

Izvor: Proračun autora prema podacima RZS R.Srpske i Srbije

Tabela 11: Pokazatelji proizvodnje kukuruza za krmu u Republici Srpskoj i Srbiji (1996-2017)**Table 11: Indicators of corn for fodder production in The Republic of Srpska and Serbia (1996-2017)**

Indikatori	Prosečna vrednost		Index R.S =100%	Stopa promene (%)		Index R.S =100%
	R. Srpska	Srbija		R. Srpska	Srbija	
Površina (ha)	5.009	28.130	561,63	3,78	0,58	15,34
Prinos (t/ha)	17,25	18,74	108,63	0,82	-0,17	-
Proizvodnja (t)	89.753	527.752	588,00	4,64	0,39	8,40

Izvor: Proračun autora prema podacima RZS R.Srpske i Srbije

Zaključak 4

Na osnovu prethodnog možemo zaključiti sledeće:

- Prosečne požnjevene površine kod svih posmatranih ratarskih useva su veće u Srbiji nego Republici Srpskoj, što je svakako posledica veće zemljишne teritorije, odnosno veće pristupačne obradive površine. Najveća razlika u površini se odnosi na industrijsko bilje odnosno površinu pod sojom i suncokretom. Iako su absolutne vrednosti požnjih površina u potpunosti veće u Srbiji nego u Republici Srpskoj, prosečna godišnja stopa promene pokazuje veću tendenciju rasta, odnosno manju stopu pada površina svih posmatranih useva u Republici Srpskoj, osim kada je reč o soji.

- Kao i kod površina i prosečna proizvodnja je daleko veća u Srbiji nego u Republici Srpskoj za analizirani period. Prednjače soja i suncokret sa svojim proizvodnjama od oko 337, odnosno 385 hiljada tona. Jedan od razloga ovakvog stanja je slaba tradicija uzgoja ovih biljnih vrsta u Republici Srpskoj, te oslabljen prerađivački sektor i loše razvijeno lokalno i regionalno tržišta otkupa. Kao i kod površina, tako i kod prosečne proizvodnje većine kultura zabeležene su veće stope rasta, odnosno manje stope pada, sem kada je u pitanju proizvodnja soje, duvana i ovasa.
- Kada je u pitanju prosečan prinos u analiziranom periodu, uočava se da je on u Republici Srpskoj bio u apsolutnom iznosu minimalno veći samo kada je reč o raži i ovasu, dok je kod duvana i ječma bio na praktično istom nivou, a kod svih ostalih kultura manji nego u Srbiji. Kada je u pitanju tendencija kretanja prinosa merena stopom promene, situacija je bila nešto drugačija u odnosu na kretanje posmatranih površina i proizvodnje. Naime, samo nekoliko ratarskih kultura u Republici Srpskoj pokazalo je tendenciju rasta svog prosečnog prinosa.

5 Literatura

1. Milić V., Đurđić I., Govedarica, B., Lalić, S. (2016): Analiza ratarske proizvodnje u Republici Srpskoj, Zbornik radova, XXI Savetovanje o biotehnologiji, Vol. 21.(23), str. 47-52.
2. Milić, V., Đurđić, I. (2011): Ratarska proizvodnja u brdsko-planinskim područjima istocnog dela Republike Srpske, Međunarodni naučni simpozijum agromarketinga AgroSym, Jahorina, str. 502-506
3. Nedeljković M., Zoranović T., Mutavdžić Beba. (2018): Analiza proizvodnih parametara važnijih ratarskih useva u Republici Srpskoj, Agroekonomika, godina 47, broj 79, Departman za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela, Poljoprivredni fakultet, Novi Sad, str. 29-38
4. Новковић Небојша, Мутавџић Беба, Пешевски Миле, Дринић Љиљана, Михајловић Шумадинка (2018): Производна обележја папrike у Србији, Македонији и Републици Српској, Агроекономика бр. 74. Департман за економику пољопривреде и социологију села, Пољопривредни факултет, Универзитет у Новом Саду, стр.21-28;
5. Novković N., Mutavdžić Beba, Drinić Ljiljana, Sedlak Otilija, Mihajlović Š Šumadinka (2018a): Potato Production Characteristics – Comparative Analysis: Serbia, Macedonia And Entity Of Republic Of Srpska (Bosnia And Herzegovina), Book of proceedings, IX International Scientific Agricultural Symposium, University of East Sarajevo, Faculty of Agriculture, Republic of Srpska, Bosnia University of Belgrade, Faculty of Agriculture, Serbia, Jahorina, 4-7. October, page. 1962-1967;
6. Živković, D., Munčan P. (2012): Menadžment ratarske proizvodnje, Poljoprivredni fakultet, Univerzitet u Beogradu, str.3
7. Мунћан, М. (2015): Модели интензивирања производње основних ратарских усева на породичним газдинствима, Докторска дисертација, Пољопривредни факултет, Београд, <http://www.rzs.rs.ba/>
- <http://www.stat.gov.rs/>

Primljen/Received: 02.03.2019.
Prihvaćen/Accepted: 25.03.2019.

КОРИШЋЕЊЕ ОРАНИЦА НА ГАЗДИНСТИМА РАЗЛИЧИТЕ ВЕЛИЧИНЕ У ВОЈВОДИНИ*

Бошњак Даница, Родић Весна,
Карапанџин Јелена¹

РЕЗИМЕ

Аутори у раду анализирају коришћење ораничних површина у АП Војводини на газдинствима различите величине. Примењен је компаративно-аналитички метод. Коришћени су подаци Пописа пољопривреде 2012. године. Добијени резултати показују да је у структури коришћења ораница у Војводини мали удео интензивних група усева, односно да преструктуирање иде у правцу екстензивнијег начина њиховог коришћења. Извршена анализа је показала да постоје разлике у структури коришћења ораница на газдинствима различите величине. У структури коришћења ораница великих газдинстава је мањи удео жита, поврћа и крмног биља у односу на мала и средња газдинства, а већи удео индустријског биља и семенског и садног материјала. Најмању диверсификацију, мерено бројем усева који се гаје на ораничним површинама, имају велика газдинства. Имајући и виду број интензивних усева и њихову заступљеност у укупним ораничним површинама може се рећи да газдинства средње величине најинтензивније користе своје оранице.

Кључне речи: ораничне површине, пољопривредна газдинства, групе усева, Војводина

* Рад представља део истраживања на пројектима ТР 31022 и ОИ 179028 финансираним од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

1 Др Даница Бошњак, редовни професор, др Весна Родић, редовни професор, Мсц Јелена Карапанџин, асистент, Универзитет у Новом Саду, Пољопривредни факултет, Трг Д. Обрадовића 8, 21000 Нови Сад, email: danicab@polj.uns.ac.rs; rodicv@polj.uns.ac.rs; jelenak@polj.uns.ac.rs

USE OF ARABLE LAND ON AGRICULTURAL HOLDINGS OF DIFFERENT SIZE IN VOJVODINA*

Bošnjak Danica, Rodić Vesna,
Karapandžin Jelena¹

Summary

The authors analyze the use of arable land in the AP Vojvodina on agricultural holdings of different size. The comparative-analytical method is applied. The data of the Agricultural Census 2012 has been used. The obtained results show that in the structure of arable land use in Vojvodina there is a small share of intensive crop groups, i.e., that restructuring is going towards an extensive way of use. The analysis carried out has shown that there are differences in the structure of the use of arable land on agricultural holdings of different size. In the structure of arable land use of large agricultural holdings, there is a smaller share of cereals, vegetables and fodder in comparison to their share on small and medium-sized agricultural holdings, while the share of industrial crops and seed and planting material is larger. Measured by the number of crops, large agricultural holdings have the smallest diversification. Bearing in mind the number of intensive crops and their share in total arable land, it could be said that medium-sized agricultural holdings use their arable land most intensively.

Key words: arable land, agricultural holdings, crop groups, Vojvodina

* This paper is part of research projects #TR 31022 и ОИ 179028 financed by the Ministry of Education, Research and Technological Development of Republic of Serbia

1 Dr Danica Bošnjak, dr Vesna Rodić, full professor, Msc Jelena Karapandžin, assistant, University of Novi Sad, Faculty of Agriculture, Trg D. Obradovića 8, 21000 Novi Sad, danicab@polj.uns.ac.rs; rodicv@polj.uns.ac.rs; jelenak@polj.uns.ac.rs

1 Увод

У структури коришћеног пољопривредног земљишта (КПЗ) на подручју Војводине доминантно место имају оранице и баште (91,13%). Пољопривредним газдинствима у Војводини стоји на располагању капацитет од 1.466.175 хектара оваквих земљишта.

Ранија истраживања (Мунђан, 2011; Бошњак и Родић, 2010a; 2011a; 2011b; Тодоровић и сар., 2011; Karapandžin and Bošnjak, 2014) указују да величина расположивог капацитета ораница значајно утиче на избор усева, односно структуру сетве, па самим тим у значајној мери испољава дејство и на остварене резултате. Стoga аутори у овом раду на бази резултата последњег Пописа пољопривреде анализирају заступљеност поједињих група усева и поједињих усева у ораницним површинама Војводине у целини и на газдинствима различите величине. Циљ рада је да укаже на одређене специфичности и евентуалне разлике у начину коришћења ораницних површина на газдинствима различите величине.

2 Метод рада и извори података

Анализа структуре коришћења ораница урађена је на основу удела поједињих група усева и појединачних усева у складу са методологијом датом у Методолошком упутству Пописа пољопривреде (<http://popispoljoprivrede.stat.rs>). У питању је методологија компатибилна са методологијом која се примењује у ЕУ, а која је у Србији први пут примењена у Попису пољопривреде 2012. године. Акцент у раду је на просторној анализи, тако да је структура коришћења ораницног земљишта посматрана на нивоу АП Војводине као целине, односно на пољопривредним газдинствима различите величине. У складу са препорукама које дају Поповић (2014) и Шеварлић (2015) газдинства су према величини подељена на мала (мање од 5 ха КПЗ), средња (између 5 и 20 ха КПЗ) и велика (више од 20 ха КПЗ) Одређена поређења извршена су са просечним подацима на нивоу Европске уније (ЕУ).

У циљу сагледавања разлика у начину коришћења ораницних површина на газдинствима различите величине извршено је рангирање удела поједињих усева у укупним ораницним површинама. Рангирањем су обухваћени само они појединачни усеви чија је заступљеност већа од 0,50%.

За анализу структуре коришћења ораничних површина и доношење закључака коришћен је компаративно-аналитички метод, уз примену основних показатеља дескриптивне статистике.

Основни извор података представља база података Пописа пољопривреде 2012. године, као и одређене статистичке публикације доступна на сајту Републичког завода за статистику (<http://popispoljoprivrede.stat.rs> и <http://webrzs.stat.gov.rs>).

Резултати истраживања и дискусија 3

Према подацима Пописа пољопривреде из 2012. године укупан фонд ораница у Војводини износи 1.466.175 хектара и њима управља 118.052 газдинства. Структура коришћења ораница приказана је у Табели 1.

Начин коришћења	Структура (%)	
	Војводина	ЕУ*
Жита укупно	66,58	54,95
Махунарке укупно	0,13	1,60
Кромпир	0,26	1,62
Шећерна репа	4,48	1,56
Индустријско биље укупно	23,66	12,14
Поврће, бостан и јагоде укупно	1,04	1,59
Цвеће и украсно биље	0,01	0,09
Крмно биље укупно	3,13	19,22
Семенски и садни материјал за продају	0,11	-
Остали усеви на ораницама и баштама	0,01	0,10
Угари	0,59	7,13
Укупно	100,00%	100,00

* Karapandžin and Bošnjak (2014)

Извор: прорачун аутора на бази података Пописа пољопривреде (РЗС, 2012)

Како што се из приказаних података види, жита су доминантна група у структури коришћења ораница, са доста високим уделом од око 67%. На другом месту су усеви из групе индустријског биља (23,66%), а следи их шећерна репа (4,48%) која је новом пописном

методологијом засебно исказана у односу на остало индустријско биље. Крмно биље са уделом од 3,13% је на четвртом месту у структури коришћења ораница. Учешће веће од 0,5% имају само још групе означене као поврће, бостан и јагоде (1,04%) и угари (0,59%).

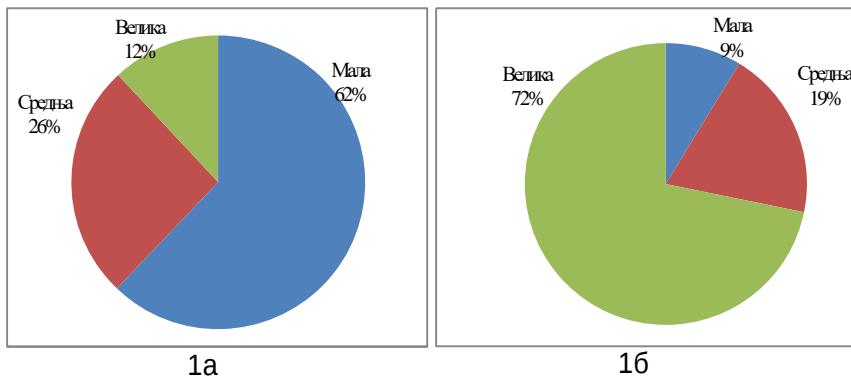
Истраживања Бошњак и Родић (2011) указују на исти редослед учешћа важнијих група усева у структури сетве ораница и у ранијем периоду. У односу на структуру из 2009. године може се констатовати приближно исти удео жита, али смањен удео крмног биља и поврћа и повећан удео индустријског биља. Овакве промене упућују на закључак да преструктуирање иде у правцу екстензивнијег начина коришћења ораница.

Уважавајући укупан број пољопривредних газдинстава са ограничном површином са једне и број пољопривредних газдинстава која организују производњу поједињих група усева са друге стране, може се констатовати да се жита просечно гаје на 9 од 10 пољопривредних газдинстава, док се индустријско биље гаји на 4, а крмно биље на 2 од 10 пољопривредних газдинства.

Поређење релативних показатеља структуре коришћења ораница у ЕУ и у Војводини (Табела 1) показује да и у ЕУ постоји доминација жита у коришћењу ораница, али да је та доминација у Војводини знатно израженија. У ЕУ је већа заступљеност интензивнијих група усева, посебно крмног биља, чија је заступљеност скоро шест пута већа него у Војводини.

Као што је напред истакнуто, расположивим фондом ораница и башта у Војводини управља велики број пољопривредних газдинстава. Удео малих, средњих и великих пољопривредних газдинстава се разликује, како у укупном броју (Граф 1а), тако и укупним капацитетима ораница (Граф. 1б).

Иако је у укупном броју пољопривредних газдинстава са ораницама скоро две трећине малих газдинстава, она користе мање од 10% укупних ораница, односно просечно им је на располагању 1,74 ха ораница. Преко једне четвртине укупног броја газдинства са ораницама спада у групу средњих и они користе 1/5 ораничног фонда. Ова газдинства располажу са просечно 9,35 ха ораница. Доминантни корисници ораничних површина су велика газдинства. Иако је оваквих газдинстава свега око 12%, она управљају са преко 70% ораничног фонда Покрајине, односно њихов просечан фонд ораница износи 74,56 ха по газдинству (Бошњак и сар., 2017).

Граф 1. Учешће газдинства различите величине у укупном броју пољопривредних газдинства са ораницама (1a) и капацитетима ораница у Војводини (1б)

Graph 1. Share of different size agricultural holdings in the total number of holdings with arable land (1a) and in the total arable land (1b) in Vojvodina

Анализа је показала да постоје разлике у структури коришћења ораница на газдинствима различите величине (Табела 2).

Табела 2. Структура коришћења ораница и башта на газдинствима различите величине

Table 2. The structure of arable land use on different size agricultural holdings

Начин коришћења	Структура (%)		
	Мала	Средња	Велика
Жита укупно	75,41	70,69	64,40
Махунарке укупно	0,17	0,10	0,14
Кромпир	0,38	0,35	0,22
Шећерна репа	0,27	0,64	6,03
Индустријско биље укупно	16,25	21,31	25,20
Поврће, бостан и јагоде укупно	1,60	1,20	0,92
Цвеће и украсно биље	0,09	0,01	0,00
Крмно биље укупно	4,96	5,31	2,31
Семенски и садни материјал за продају	0,02	0,03	0,15
Остали усеви на ораницама и баштама	0,01	0,01	0,00
Угари	0,85	0,35	0,63

Извор: Прорачун аутора на бази података Пописа пољопривреде (РЗС, 2012)

Мала газдинства у односу на средња и велика користе већи део расположивих ораница за гајење жита, махунарки, кромпира, поврћа и украсног биља. За разлику од њих, велика газдинства у већи део ограничних површина користе за гајење шећерне репе, инду-

КОРИШЋЕЊЕ
ОРаница на
газдинствима
различите
величине у
Војводини

стријског биља и семенског и садног материјала. Најзначајнија разлика је управо код шећерне репе јер велика газдинства за гајење овог усева одвајају далеко већи део својих ораничних површина у односу на остала газдинства. Једина група усева код којих газдинства средње величине ангажују већи део својих ораница у односу на друга газдинства је крмно биље.

Познато је да оранице и баште у Војводини представљају значајан производни потенцијал који се може користити за сетву усева различите намене. Међутим, Бошњак и Родић (2010а) наводе да се у ранијем периоду чак 82% ораница у Војводини користило за свега пет усева (кукуруз, пшеница, сунцокрет, соја и шећерна репа).

Анализа коришћења ораница заснована на подацима Пописа пољопривреде из 2012. године такође указује на значајно ангажовање ораница за релативно мали број усева. Утврђена структура коришћења ораница по појединим усевима (Табела 3) показује да је свега 9 усева (уз остављање земљишта под угаром) чија је заступљеност у ораничним површинама већа од 0,50%. За њих се ангажује више од 96% укупних ораница у Војводини. Ниво ангажовања ораница за ове усеве је на малим и великим газдинствима на нивоу просека, док је код средњих газдинстава нешто већи и износи 97,02%.

Извршена анализа је показала да је специјализација производње, посматрана кроз број усева који се гаје, у Војводини доста висока. Без обзира на величину газдинства четири усева (кукуруз за зрно, пшеница, соја и сунцокрет) учествују у ораничним површинама између 86 и 89%. Број усева и њихова заступљеност на газдинствима различите величине (Табела 3) упућују на закључак да повећање величине газдинства доводи до смањења диверсификације у коришћењу ораница. Мала, а посебно средња газдинства своје ораничне површине користе за гајење нешто већег броја усева, што омогућава већу флексибилност овим газдинствима и лакше прилагођавање променљивим производним и тржишним условима.

Заступљеност одређеног усева у структури ораница условљена је специфичним организационо - економским обележјима тог усева. У том погледу посебно се издваја соја (Табела 3) чије учешће у структури коришћења ораница је подједнако на свим газдинствима, без обзира на њихову величину (Бошњак и сар., 2017). То је последица пре свега економских фактора (Бошњак и Родић, 2010б) који условљавају веће учешће оних усева чијим се гајењем

могу остварити повољнији економски резултати (Мунђан и Божић, 2013; Бошњак и сар. 2013)

Ограничне површине у Војводини се, у целини посматрано, екстензивно користе. Удео интензивних усева у структури коришћења ораница је јако мали, како на подручју покрајине у целини, тако и код газдинства различите величине. Посматрајући заступљеност појединачних усева у ограничним површинама газдинства различите величине може се закључити да са повећањем величине газдинства ниво интензивности коришћења ораница до одређене границе расте, а након тога се смањује. На основу броја интензивних усева и њихове заступљеност у ограничним површинама може се закључити да газдинства средње величине најинтензивније користе своје оранице.

КОРИШЋЕЊЕ
ОРАНИЦА НА
ГАЗДИНСТВИМА
РАЗЛИЧИТЕ
ВЕЛИЧИНЕ У
ВОЈВОДИНИ

Табела 3. Ранг поједињих усева према заступљености (%) у ораницама и баштама на польопривредним газдинствима различите величине у Војводини

Table 3. Rank of individual crops according to their share in arable land (%) on agricultural holdings of different size in

Vojvodina

Ранг	Усеви	Укупно	Усеви	Мала	Усеви	Средња	Усеви	Велика
1	Кукуруз за зерно	41,63	Кукуруз за зерно	52,79	Кукуруз за зерно	47,16	Кукуруз за зерно	38,77
2	Пшеница и крупник	22,53	Пшеница и крупник	19,66	Пшеница и крупник	21,06	Пшеница и крупник	23,27
3	Сунцокрет	11,47	Соја	10,23	Соја	10,99	Сунцокрет	12,75
4	Соја	11,34	Сунцокрет	5,45	Сунцокрет	9,43	Соја	11,57
5	Шећерна репа	4,48	Луцерка	2,50	Луцерка	3,02	Шећерна репа	6,03
6	Јечам	1,82	Детелина	2,23	Детелина	1,95	Јечам	1,87
7	Луцерка	1,69	Јечам	1,91	Јечам	1,59	Луцерка	1,23
8	Детелина	0,92	Угари	0,85	Шећерна репа	0,64	Угари	0,63
9	Угари	0,59	Остало жито за зерно	0,78	Остало жито за зерно	0,58		
10				Дуван		0,58		

Извор: Прорачун аутора на бази података Пописа польопривреде (РЗС, 2012)

Закључак 4

КОРИШЋЕЊЕ
ОРАНИЦА НА
ГАЗДИНСТВИМА
РАЗЛИЧИТЕ
ВЕЛИЧИНЕ У
ВОЈВОДИНИ

Укупан капацитет ораница у Војводини према подацима Пописа пољопривреде из 2012. године износи 1.466.175 ха и њиме управља укупно 118.052 пољопривредна газдинства. Скоро 67% ораничног фонда користи се за производњу жита, што је значајно више од ЕУ просека (око 55%). За производњу крмног биља и поврћа користе се изузетно мале површине (око 1 и 3% респективно), што је у поређењу са ранијим периодом преструктуирање у правцу екстензивнијег коришћења ораница.

Анализа је показала да у структури коришћења ораница постоје разлике у зависности од величине газдинства. Најмању диверсификацију коришћења ораница имају велика газдинства. Имајући и виду број интензивних усева и њихову заступљеност у укупним ораничним површинама може се рећи да газдинства средње величине најинтензивније користе своје оранице.

Literatura 5

1. Бошњак, Д., Родић, В., Карапандџин, Ј. (2017): Учење површина под сојом у укупним коришћеним површинама на пољопривредним газдинствима различите величине, Агроекономика 46 (73): 69-74, ISSN 0350-5928
2. Бошњак, Д. и Родић, В. (2010а): Оранице у Србији: капацитети, размештај, начин коришћења, монографија, Универзитет у Новом Саду, Пољопривредни факултет.
3. Бошњак, Д., Родић, В. (2011а): Коришћење ораница у функцији развоја ратарске производње у Војводини, Агрознаје 12 (3): 337-346.
4. Бошњак, Д., Родић, В. (2011б): Земљишни ресурси као фактор повећања дохотка породичних газдинстава у АП Војводини, Економика пољопривреде 58 (СБ-2): 63-76.
5. Бошњак, Д. и Родић, В. (2010б): Конкурентност основних ратарских усева у Војводини, Ратарство и повратарство 47(2), 607-612.
6. Bosnjak, D., Rodic, V., Karapandzic, J. (2013): Possibilities for the Improvement of the Soybean
7. Karapandžin J. i Bošnjak D. (2014) Comparative Analysis of Land Capacity of the Republic of Serbia and the Countries of the EU, Thematic proceedings of the International Scientific Conference Sustainable Agriculture and Rural Development in Terms of the Republic of Serbia Strategic Goals Realization Within the Danube Region - Rural development an (un)limited resources, 699-716. ISBN 978-86-6269-036-4
8. Мунћан, П. (2011): Зависност дохотка породичних газдинстава од величине поседа и структуре ратарске производње, Економика пољопривреде 58 (СБ-2): 51-61.
9. Munćan, P., Božić, D. (2013): The effects of input subsidies on field crop production in Serbia. Ekonomika poljoprivrede 60 (3): 585-594.
10. Поповић, Р. (2014): Сточарство у Републици Србији, Републички завод за статистику, ИСБН 978-86-6161-132-2

КОРИШЋЕЊЕ
ОРАНИЦА НА
ГАЗДИНСТВИМА
РАЗЛИЧИТЕ
ВЕЛИЧИНЕ У
ВОЈВОДИНИ

11. Тодоровић, С., Ивановић, С., Мунђан, М.(2011): Могућности повећања упослености радне снаге на породичним газдинствима променом смера производње, Економика пољопривреде 58 (СБ-2): 105-123.
12. Шеварлић, М. (2015): Пољопривредно земљиште, Републички завод за статистику, ИСБН 978-86-6161-140-7

Primljen/Received: 25.12.2018.

Prihvачен/Accepted: 10.03.2019.

http://popispoljoprivrede.stat.rs/?page_id=14 Методолошко упутство, Попис пољопривреде 2012. године у Републици Србији, Републички завод за статистику, Београд (19.12.2018).

<http://webrzs.stat.gov.rs> (19.12.2018)

РАЦИО АНАЛИЗА ПРОФИТАБИЛНОСТИ ПРЕДУЗЕЋА ИЗ АГРОСЕКТОРА АП ВОЈВОДИНЕ*

РЕЗИМЕ

У раду се разматрају основни параметри профитабилности предузећа из области агросектора (ПАС) која послују на територији АП Војводине у периоду 2011-2017. године. Такође се, у циљу давања поузданijих оцена, разматрају и одређени параметри имовинског и финансијског положаја ових предузећа. У Војводини је у 2017. години пословало 2.811 ПАС, што представља повећање од 2,0% у односу на 2016. годину. Број запослених (40.910) такође је незнатно порастао за 0,6%. ПАС Војводине су (посматрана збирно) у 2017. години забележила ниску стопу поврата на укупну имовину (ROA: 3,8%) и стопу приноса на уложени капитал (ROE: 5,6%). Посматрана привредна друштва карактерише и висок степен задужености (57,3%), превасходно краткорочне (44,6%). Неплаћањем доспелих обавеза ПАС превалају терет дуга на добављаче и покрећу спиралу неликвидности која захвата и здрава предузећа. Дугорочно решење постојећег проблема се огледа у промени структуре извора финансирања, односно повећању стопе самофинансирања, конверзији краткорочних обавеза у дугорочне, као и у даљем расту финансијског резултата.

Кључне речи: агросектор, Војводина, профитабилност, ROA, ROE

* Рад је резултат истраживања у оквиру пројекта „Анализа производно-економских резултата пословања привредних субјеката из области пољопривреде и прехранбене индустрије АП Војводине“ који финансира Покрајински секретаријат за науку и технолошки развој АПВ и пројекта III 46005 који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС.

1 Маст. аекон. Александар Миљатовић, стручни сарадник, др Вељко Вукоје, редовни професор, Универзитет у Новом Саду, Пољопривредни факултет, Трг Д. Обрадовића 8, Е-mail: aleksandar.miljatovic@polj.uns.ac.rs

PROFITABILITY RATIO ANALYSIS OF ENTERPRISES IN THE AGRARIAN SECTOR OF AP VOJVODINA*

Miljatović Aleksandar, Vukoje Veljko¹

Summary

This paper considers basic profitability parameters of enterprises in the agrarian sector (EAS) on the territory of AP Vojvodina from 2011 to 2017. In order to give reliable evaluation, specific assets and financial position parameters of enterprises are considered, too. In 2017 there were 2,811 EAS units in Vojvodina which is an increase of 2.0% compared to 2016. The number of employees (40,910) is, also, slightly increased by 0.6%. The EAS units in Vojvodina (observed collectively) had low return on assets (ROA: 3.8%) and return on equity rate (ROE: 5.6%) in 2017. The observed enterprises are characterized by high level of indebtedness (57.3%), especially short-term (44.6%). By not paying their current liabilities, these EAS units transfer debt burden on suppliers and start up insolvency spiral which entails health companies, too. A sustainable solution of this problem is reflected in the change of the financial sources structure, i.e. in the increase of self-finance rate, in the conversion of short-term loans into long-term ones and in the further growth of the financial result.

Key words: agrarian sector, Vojvodina, profitability, ROA, ROE.

* The paper represents a part of the research on the project "Analysis of production and economic results of business entities in the field of agriculture and food industry of AP Vojvodina", financed by the Provincial Secretariat for Science and Technological Development of APV and project III 46005 supported by the Ministry of Education, Science and Technology of the Republic of Serbia.

1 Aleksandar Miljatović, MSc, associate, Veljko Vukoje, PhD, full professor, University of Novi Sad, Faculty of Agriculture, Trg D. Obradovića 8, E-mail: aleksandar.miljatovic@polj.uns.ac.rs

1 Увод

Пољопривреда и прехрамбена индустрија имају велики допринос у стварању бруто домаћег производа (БДП) у Републици Србији (РС). У 2017. години, само је сектор пољопривреде чинио 6,0% укупног БДП-а. (РЗС, 2018). Пољопривредна предузећа, као и предузећа из области прехрамбене индустрије бележе суфицит у спољнотрговинској размени. У односу на 2016. годину повећан је извоз пољопривредних производа за 3,3%, док је извоз прерађевина смањен за 8,4% (*Статистички годишњак РС, 2018*).

Аутономна покрајина Војводина (АПВ) се посебно истиче са врло повољним природним и другим условима за развој агросектора¹. Овај регион значајно доприноси афирмацији пољопривреде као водеће привредне гране у нашој земљи. Међутим, постоји низ недостатака (лоша организованост пољопривредних газдинстава неуређеност земљишног комплекса, недовољно коришћење водног потенцијала, скромна улагања у прерађивачке капацитете итд.) који онемогућавају убрзани развој аграра у покрајини. Неопходно је уклонити наведене недостатке, како би дошли у ситуацију, да агросектор у целини постане конкурентна грана и на европском тржишту.

Предмет анализе у овом раду су остварени резултати пословања привредних друштава из области агросектора (у даљем тексту: *предузећа из области агросектора - ПАС*) која послују на подручју АП Војводине. Основни циљ истраживања јесте утврђивање профитабилности ПАС Војводине у периоду од 2011. до 2017. године. У циљу давања поузданijих оцена, разматрају се и одређени параметри имовинског и финансијског положаја предузећа.

Рад је састављен тако да први део обухвата анализу основних ресурса којим располажу ПАС Војводине. Други део рада се односи на рацио анализу профитабилности ових предузећа, док је у завршном делу рада акценат стављен на анализу финансијске структуре ПАС.

¹ Агросектор у овом раду обухватају пољопривредна предузећа и предузећа из области прехрамбене индустрије. Према званичној класификацији то су привредна друштва из области: **01 - Пољопривреда, лов и услуге** (у даљем тексту: *пољопривреда*), **10 - Производња прехрамбених производа** и **11 - Производња птића** (у даљем тексту: *прехрамбена индустрија*).

Материјал и метод рада 2

РАЦИО АНАЛИЗА
ПРОФИТАБИЛНОСТИ
ПРЕДУЗЕЋА ИЗ
АГРОСЕКТОРА АП
ВОЈВОДИНЕ

Материјалну основу истраживања чине превасходно подаци из збирних биланса привредних друштава у периоду 2011-2017. године, које прикупља и обрађује Агенција за привредне регистре (АПР). С обзиром на значајну кумулативну стопу инфлације у посматраном периоду (23,9%) и девалвацију динара (13,2%), вредности из збирних биланса прерачунате су и исказане у еврима. За податке из биланса стања коришћен је курс динара на крају сваке године, а за биланс успеха просечни курсеви у току поједињих година, које редовно објављује Народна банка Србије (*Извештај НБС, 2018.*).

Приликом мерења профитабилности ПАС, у раду су примењени најчешће коришћени индикатори за ову врсту анализе:

1) Стопа поврата на укупну имовину – ROA (Return On Assets) показује колико је предузеће профитабилно у односу на укупну имовину којом располаже. За потребе рада примењена је следећа формула за израчунавање овог индикатора (*Walsh, 2003*):

$$\begin{aligned} ROA &= \frac{EBIT \text{ маржса}}{\text{Приходи од продаже}} \times \frac{\text{Рацио обрта имовине}}{\text{Просечна вр. имовине}} \\ &= \frac{EBIT \times 100}{\text{Приходи од продаже}} \times \frac{\text{Приходи од продаже}}{\text{Просечна вр. имовине}} \end{aligned}$$

EBIT (Earnings Before Interest and Taxes) представља оперативну добит, односно добит пре одбитка пореза и камата на позајмљени капитал.

2) Стопа приноса на сопствени капитал - ROE (Return On Equity) приказује ниво добити коју је предузеће створило на основу власничког капитала. Општеприхваћена формула за обрачун овог показатеља профитабилности је следећа (*Mubin et al, 2014*):

$$\begin{aligned} ROE &= \frac{\text{Нето профитна маржса}}{\text{Приходи од продаже}} \times \frac{\text{Рацио обрта власничког капитала}}{\text{Приходи од продаже}} \\ &= \frac{\text{Нето добит} \times 100}{\text{Приходи од продаже}} \times \frac{\text{Приходи од продаже}}{\text{Просечна вр. капитала}} \end{aligned}$$

У раду се, поред наведених метода обрачуна и анализе на бази најведенених индикатора профитабилности, користе и стандардне методе анализе пословања (рашчлањавање и поређење), као и одређене специфичне методе анализе биланса. Подаци се пореде превасходно у посматраном седмогодишњем периоду, а одређени индикатори и у дужем временском интервалу (поједиње године нису приказане у табелама и графиконима због ограниченог простора).

Најважнији показатељи се пореде и просторно, пре свега, између пољопривреде и прехрамбене индустрије АПВ.

3 Резултати истраживања са дискусијом

3.1 Основни ресурси агросектора Војводине

У 2017. години је на територији АП Војводине пословало 2.811 привредних друштава из области агросектора (таб. 1). Микро предузећа¹ доминирају у укупном броју са 75,3% учешћа, затим следе мала предузећа са 20,0%, средња са 4,2% и велика са 0,4% удела. Укупан број предузећа је повећан у односу на 2016. годину за 2,0%, чиме је настављена тенденција повећања броја предузећа, која је на кратко била прекинута у 2015. години. Ово повећање је, превасходно, последица раста броја микро предузећа за 2,3% и средњих предузећа за 12,1% у односу на 2016. годину. Број малих предузећа је смањен за 1,5%, док је број великих ПАС остао на приближно истом нивоу. *Вукоје и сар. (2017)* наводе да је у периоду од 2001. до 2011. године број предузећа порастао за чак 41,6%.

Табела 1. Број предузећа и запослених у агросектору Војводине

Table 1. Number of enterprises and employees in the agrarian sector of Vojvodina

ПРЕДУЗЕЋА	2011	2013	2015	2016	2017
<i>Број предузећа</i>					
Пољопривредна предузећа	1.678	1.748	1.622	1.788	1.818
Прехрамбена индустрија	910	899	824	968	993
АГРОСЕКТОР	2.588	2.647	2.446	2.756	2.811
<i>Број запослених</i>					
Пољопривредна предузећа	20.381	19.529	18.592	16.942	16.952
Прехрамбена индустрија	26.100	24.055	23.954	23.724	23.958
АГРОСЕКТОР	46.481	43.584	42.546	40.666	40.910

Извор: Обрачун аутора на основу података АПР

¹ Законом о рачуноводству (Сл. гл. РС бр. 62/2013) од 2014. године додата је нова категорија „микро предузећа“, док су вредности критеријума за разврставање у категорије мала, средња и велика предузећа подигнуте на знатно виши ниво (просечан број запослених, висина пословног прихода и просечна вредност пословне имовине).

У агросектору АПВ је у 2017. години радило 40.910 људи што је за 0,6% више у односу на претходну годину (таб 1). Од укупног броја запослених, 41,4% је радило у пољопривредним предузећима, а 58,6% у прехранбеној индустрији. Посматрајући период од 2011. до 2016. године, евидентно је стално смањење броја радника. Смањење је још израженије ако се посматра број радника који је радио у агросектору Војводине почетком миленијума (у 2001. години овај сектор је запошљавао 96.872 радника). Ово смањење, *Вукоје и Зекић (2010)*, објашњавају чињеницом да је велики број запослених у агрокомбинатима изгубио посао након пропадања ових предузећа због лоше спроведене приватизације, као и велике „чистке“ која је захватила јавна предузећа током 2000-их година. Са друге стране, у протеклом периоду дошло је до оснивања великог броја предузетничких радњи и регистрованих пољопривредних газдинстава чиме се делимично надокнађује смањење броја запослених у агросектору.

Укупна вредност имовине у предузећима из агросектора 2017. године била је 6.759,1 милиона евра (таб. 2) што представља повећање од 7,2% у односу на претходну годину. На ово повећање, поред осталих фактора, утиче и повећан броја предузећа (микро и средњих). За разлику од протеклог периода, у последње две године пољопривредна предузећа имају већи удео у укупној вредности имовине него предузећа из области прехранбене индустрије. Разлог ове промене у структури последица је превасходно повећаног броја великих предузећа у области пољопривреде у 2017. у односу на 2016. годину за 14,3%. Са друге стране, број ових предузећа у области прехранбене индустрије, у истом периоду, смањен је за 5,0%.

Табела 2. Вредност укупне имовине предузећа из агросектора АПВ

Table 2. Total assets value of enterprises in the agrarian sector of APV

ПРЕДУЗЕЋА	Вредност у мил. евра				
	2011	2013	2015	2016	2017
Пољопривредна предузећа	2.624,8	2.924,4	3.084,5	3.182,7	3.579,3
Прехрамбена индустрија	3.274,2	3.293,1	3.108,8	3.121,5	3.179,8
АГРОСЕКТОР	5.899,0	6.217,5	6.193,2	6.304,2	6.759,1

Извор: Обрачун аутора на основу података АПР

На крају 2017. године ПАС су имала око 2,9 милијарди евра нето сопственог капитала. Нето капитал пољопривредних предузећа

чини 57,8% нето капитала агросектора, остатак од 42,2% је нето капитал предузећа из области прехрамбене индустрије. Приметан је значајан раст уложеног сопственог капитала, и то за 14,2% у односу на 2016. годину, а чак 36,5% у односу на 2011. годину. Са друге стране, кумулирани „губитак изнад висине капитала“ износи 0,4 милијарди евра, што значи да у агросектору послује велики број предузећа која су инсолвентна, јер су изгубила не само целокупан сопствени капитал, већ и део позајмљеног.

3.2 Рацио анализа профитабилности

Анализа профитабилности предузећа представља финале рацио анализе финансијских извештаја предузећа. Објективна и квалитетна анализа финансијских извештаја је од великог значаја како интерним корисницима (менаџерима), тако и екстерним (кредиторима, повериоцима).

Укупан приход ПАС Војводине је у 2017. години био 5.139,2 милиона евра и незнатно је смањен у односу на претходну годину (за 0,06%) (таб. 3). Пољопривредна предузећа учествују са 41,9% у укупном приходу агросектора, док предузећа из области прехрамбене индустрије имају удео од 58,1%. Овај однос је нешто повољнији у корист пољопривредних предузећа у поређењу са 2001. годином, када је њихов приход чинио 38,6% укупног прихода агросектора (*Вукоје, 2015.*).

Предузећа из агросектора Војводине су у свим посматраним годинама остварила позитиван нето финансијски резултат (таб. 3). Забележено је смањење нето добити у 2017. у односу на 2016. годину за 12,9%, док је у односу на 2011. добит већа за чак 5,6 пута. Приликом оцене финансијског резултата треба имати у виду да исказани збирни резултат представља нето (пребијени) резултат свих 2.811 ПАС која имају седиште у АПВ. Међу њима постоје добра предузећа која остварују високу добит, али и она са великим губицима. У 2017. години позитиван нето финансијски резултат исказала су 1.553 ПАС, односно 55,2% од укупног броја предузећа. Ова предузећа остварила су 282,4 милиона евра нето добитка. Нето губитак је исказало 1.258 ПАС у укупном износу од 116,0 милиона евра.

У табели 3 дата су и два додатна индикатора профитабилности пословања предузећа: EBITDA и EBIT. EBITDA (Earnings Before Interest, Taxes, Depreciation and Amortization) као главни покретач стварања готовине у једном предузећу, показује колико је новца

створено из оперативног пословања. ПАС Војводине су створила 404,3 милиона евра готовог новца у 2017. години, што је за 3,7% мање у односу на 2016. годину. ЕБИТ представља оперативну добит, односно зарађивачку моћ предузећа (*Malinić & Miličević, 2011*). У 2017. години забележено је 248,4 милиона евра оперативне добити, што представља смањење у односу на 2016. за 9,1%.

Табела 3. Сажети биланс успеха предузећа из агросектора АПВ
Table 3. Abridged income statement of enterprises in the agrarian sector of APV

ПОЗИЦИЈА	Вредност (мил. евра)				
	2011	2013	2015	2016	2017
1. УКУПНИ ПРИХОДИ	5.298,3	5.049,6	4.726,9	5.142,3	5.139,2
1.1. Пословни приходи	5.018,2	4.792,8	4.495,8	4.957,5	4.893,7
1.2. Финансијски приходи	110,3	88,9	108,0	51,0	111,3
1.3. Остали приходи	169,8	167,9	123,1	133,8	134,2
2. УКУПНИ РАСХОДИ	5.246,9	4.859,6	4.597,3	4.925,6	4.941,6
2.1. Пословни расходи	4.628,3	4.523,9	4.301,3	4.643,2	4.681,1
2.2. Финансијски расходи	231,2	162,2	133,1	110,7	108,3
2.3. Остали расходи	387,4	173,5	162,9	171,6	152,1
3. Бруто резултат (1-2)	51,4	190,0	129,6	216,7	197,6
4. Порези из резултата	22,0	27,0	17,4	25,8	31,3
5. Нето резултат (3-4)	29,4	163,0	112,2	190,9	166,4
6. EBITDA	284,6	401,3	335,7	420,0	404,3

Извор: Обрачун аутора на основу података АПР

Приликом утврђивања зарађивачке моћи уложеног капитала предузећа, *Јакшић и сар. (2016)* дају предност релативним индикаторима: стопи поврата на укупну имовину - ROA и стопи приноса на сопствени капитал - ROE. ROA добијена као производ ЕБИТ марже и рација обрта имовине, била је позитивна у свим посматраним годинама. Овај индикатор је у 2017. години мањи за 0,6% у односу на претходну годину, док је у односу на 2011. годину већи за 1,6% (таб. 4). Польопривредна предузећа имају нешто нижу стопу поврата у односу на предузећа из области прехранбене индустрије у 2017. години (3,4% у односу на 4,2%). С обзиром на константно низак коефицијент обрта имовине (што је иначе каракте-

ристично за предузећа из агросектора, поготову из примарне пољопривредне производње), неопходно је остварити већу ЕБИТ маржу како би и принос на укупан капитал био већи.

Табела 4. Рацио анализа профитабилности имовине и капитала предузећа из агросектора АП Војводине

Table 4. Profitability ratio analysis of assets and own capital of enterprises in the agrarian sector of AP Vojvodina

ИНДИКАТОР	2011	2013	2015	2016	2017
ЕБИТ маржа (%)	2,7	5,4	4,5	5,7	5,3
Рацио обрта имовине	0,8	0,8	0,7	0,8	0,7
ROA (%)	2,2	4,0	3,2	4,4	3,8
Нето профитна маржа (%)	0,7	3,7	2,7	4,1	3,8
Рацио обрта капитала	2,0	1,7	1,6	1,7	1,5
ROE (%)	1,3	6,3	4,3	6,9	5,6

Извор: Обрачун аутора на основу података АПР

Стопа приноса на сопствени капитал такође је била позитивна у свим посматраним годинама, али још увек на релативно ниском нивоу. У 2017. години забележен је пад приносне моћи капитала у односу на претходну годину за 1,3%, док је у поређењу са 2011. годином стопа приноса вишеструко већа (таб. 4).

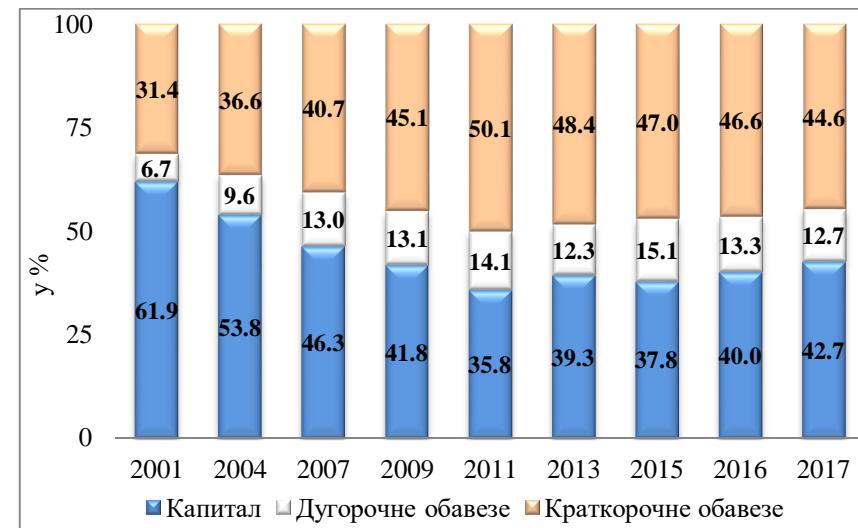
Малинић и сар. (2016) наводе да повећање, односно смањење профитабилности власничког капитала у великој мери зависи од степена задужености предузећа. Повећање стопе приноса на власнички капитал је могуће остварити уколико се оствари повраћај на укупну имовину који је већи од трошкова позајмљеног капитала. У том случају, остварени вишак се прелива у корист власничког капитала чија профитабилност расте. Тада се остварује стопа приноса на сопствени капитал која је већа у односу на стопу поврата на укупну имовину, што и јесте случај у агросектору Војводине за последњих пет година са изузетком 2014.

3.3 Рацио анализа профитабилности

Анализа задужености предузећа почива на структури извора финансирања. Поред традиционалног правила финансирања пољопривреде (однос капитала и обавеза би требао да буде 55%:45%), неопходно је узети и обзор и органски састав средстава и инфлацију,

чије повећање захтева јачање сопственог капитала, као и рентабилност и ликвидност, који дозвољавају померање структуре ка позајмљеним изворима (*Родић и сар., 2007.*)

Предузећа из области агросектора Војводине имају великих проблема са задуженошћу што показује висока стопа укупне задужености од 57,3% у 2017. години (пољопривредна предузећа: 53,5% и прехранбена индустрија: 61,7%) (граф. 1). Стање задужености је још неповољније када се има у виду да је стопа краткорочне задужености агросектора била 44,6%. На висок степен задужености велики утицај имају и кумулирани губици из претходних година, који топе сопствени капитал, као и неповољни услови задуживања. Озбиљни проблеми са ликвидношћу, низак проценат покрића сталних залиха из нето обртног фонда (НОФ) (12,7%), као и ниска зарађивачка моћ укупног капитала (3,8%), основне су карактеристике неповољне финансијске структуре предузећа из агросектора. При том су предузећа из области прехранбене индустрије у нешто неповољнијем положају него пољопривредна предузећа, превасходно због веће задужености (укупна задуженост: 61,7% према 53,5%) и нешто израженије поремећености финансијске равнотеже (дугорочна финансијска равнотежа: 0,73 према 0,79).

Граф. 1. Задуженост предузећа из агросектора АП Војводине

Graph 1. Indebtedness of enterprises in the agrarian sector of AP Vojvodina

Поред неповољне финансијске структуре, посматрана предузећа успевају да остану ликвидна, превасходно захваљујући високом

уделу спонтаних извора финансирања (обавезе према добављачима и друге обавезе из пословања), које чине 50,3% укупних обавеза у посматраном периоду. Предузећа су принуђена да продуžавају рокове плаћања и тако терет финансирања пребацију на своје повериоце при чему се проблем неликвидности само одлаже и погоршава.

Релативно висока стопа задужености још увек не угрожава **солвентност** предузећа. Коефицијент солвентности у 2017. години (1,74), осетно је побољшан у односу на претходну годину (1,67). Ипак, ако се има у виду да је овај коефицијент у 2001. години био 2,63, јасно је да постоји изражена тенденција смањења солвентности код ових предузећа у вишегодишњем периоду. Како се овде ради о солвентности израженој на основу збирних биланса, треба истаћи да постоје и предузећа која су постала инсолвентна у посматраном периоду, о чему сведоче исказани губици изнад висине капитала.

4 Закључак

У 2017. години настављена је тенденција повећања броја предузећа из области агросектора АП Војводине, која је на кратко била прекинута у 2015. години. Са друге стране, број запослених у агросектору Војводине бележи пораст за 0,6% у односу на претходну годину, чиме је прекинута тенденција смањења броја запослених у овој грани привреде.

Последњих седам година агросектор Војводине (посматран збирно) константно бележи позитиван финансијски резултат. Ова чињеница охрабрује, међутим, треба имати у виду да још увек постоји велики број предузећа која послују са губитком (1.258).

Предузећа из области агросектора Војводине су у 2017. години остварила прилично ниску стопу приноса на укупну имовину (3,8%) и стопу приноса на сопствени капитал (5,6%). Већи део капитала се обезбеђује из туђих извора, што показује висока стопа укупне задужености ових предузећа од 57,3%, при чему је краткорочна задуженост 44,6%.

Са друге стране, НОФ који је све већи из године у годину и раст стопе самофинансирања ПАС, указују на присутне позитивне тенденције. Како би се овај тренд задржао и наставио у будућности, неопходно је даље померање власничке структуре предузећа у корист сопствених извора. Треба настојати и да се део краткорочних

обавеза конвертује у дугорочне, у договору са банкама и другим повериоцима. Поред тога, не сме се занемарити ни обавеза сталног раста профитабилности пословања, које мора бити један од приоритетних циљева агросектора Војводине.

Литература 5

1. Агенција за привредни регистре: <http://www.apr.gov.rs> (приступљено: јануар, 2019).
2. Вукоје, В. (2015): Финансијски положај предузећа из области пољопривреде и прехрамбене индустрије Војводине, Монографија, Пољопривредни факултет Нови Сад
3. Вукоје, В., Миљатовић, А., Зорановић, Т. (2017): Оцена финансијског положаја привредних друштава из агросектора Војводине, Агроекономика, Нови Сад, вол. 46, бр. 76, стр. 119-130.
4. Вукоје, В., Зекић, В. (2010): Економски положај пољпоривредних предузећа у Војводини (2001-2009), Економика пољопривреде, Београд, вол. 57, бр. 3, стр. 411-424.
5. Јакшић, Д., Зекић, С., Ристић, М., Мијић, К. (2016): Профитабилност пољопривредних предузећа у земљама Југоисточне Европе, Агроекономика, Нови Сад, вол. 45, бр. 71, стр. 1-11.
6. Malinić, D., Miličević, V. (2011): Performance evaluation of real sector in Republic of Serbia, Ekonomika preduzeća, Beograd, Vol. 59, No.7-8, p 335-351.
7. Малинић, Д., Милићевић, В., Стевановић, Н. (2016): Управљачко рачуноводство, Економски факултет Београд.
8. Mubin, M., Iqbal, A., Hussain, A. (2014): Determinant of Return on Assets and Return on Equity and Its Industry Wise Effects: Evidence from KSE (Karachi Stock Exchange), Research Journal of Finance and Accounting, USA, Vol. 5, No. 5, p. 148-158.
9. Народна Банка Србије (2018): Извештај о инфлацији НБС - мај.
10. Републички завод за статистику Србије (2018): Бруто домаћи производ 2015-2017 (Ревидирани подаци), Саопштење, Београд, вол. 68, бр. 271, стр. 1-11.
11. Републички завод за статистику Србије (2018): Статистички годишњак Републике Србије.
12. Родић, Ј., Вукелић, Г., Андрић, М. (2007): Теорија, политика и анализа биланса, Пољопривредни факултет, Београд
13. Walsh, C. (2003): Key management ratios, Prentice Hall, London.

Primljen/Received: 25.02.2019.

Prihvaćen/Accepted: 15.03.2019.

PRAVNI ASPEKTI ZADRUGE U PETROVCU (1846 -1848)

Vitez Miroslav¹

Rezime

Zemljoradnici u Petrovcu su 1846.g. u teškim ekonomskim i društvenim okolnostima nastalim usled raspada feudalizma, osnovali kreditnu zadružu pod nazivom Gazdinsko (privredno) društvo. Ovo društvo po svojoj unutrašnjoj strukturi i načinu rada, bilo je u suštini prava zadruge. U organizaciji i radu primenjivala je pravila o otvorenosti, dobrovoljnosti, ravнопravnosti članova, zadružnom vaspitanju, ograničenom ukamaćivanju uloga i zajmova i dr. Samopomoćnu funkciju je ostvarivala prikupljanjem uloga zadrugara i davanjem zajmova zadrugarima. U teoriji se smatra da spada među prve zadruge u svetu uopšte. Rad je ciljno usmeren na osvetljavanje njenog društvenog, ekonomskog značaja, pravnog položaja, proveru tvrdnje da je nastala nezavisno od čuvene Ročdejske zadruge i da je primenjivala pravila organizovanja, rada istovetna sa jezgrom kasnije kodifikovanih ročdejskih zadružnih principa. Zadruža u Petrovcu pružila je originalni dokaz o univerzalnosti zadružne samopomoćne matrice bez obzira na vremenske i prostorne distance njenog ostvarivanja.

Ključne reči: kreditna zadruža, zadružna struktura, načela organizacije i rada, originalnost nastanka.

¹ Prof. dr Miroslav Vitez, redovni profesor, Visoka škola za zdravstvo i socijalni rad sv. Elizabeta, Bratislava, e-mail: mvit@ptt.rs

LEGAL ASPECTS OF COOPERATIVES IN PETROVAC (1846 - 1848)

Vitez Miroslav¹

Summary

During difficult economic and societal circumstances caused by dissolution of feudalism, farmers in Petrovac founded in 1846 a credit cooperative called Domestic (economic) Society. Judging by its internal structure and inner workings, the society was a true cooperative. In its work and organization, the cooperative applied rules of openness, volunteerism, equal rights among its members, cooperative upbringing, limited interests on deposits and loans, etc. Its self-help function was maintained by collecting deposits of some cooperative members and granting loans to others. In theory it is considered to be one of the first cooperatives in the world in general. This paper sheds light on its legal, social and economic meaning. The paper aims to highlight its social and economic significance, and legal status. It checks claims that it was established independently of the well-known Rochdale cooperative. It originated from a strong, national self-help practice, equivalent to the basic Rochdale principles codified later on. The Petrovac cooperative provided evidence of universality of cooperatives' self-help matrix regardless of time and location of its manifestation.

Key words: credit cooperative, internal cooperative structure, cooperative's work principles, origin.

¹ Miroslav Vitez, LL.M., PhD., School of Health Care and Social Work St. Elizabeth, Bratislava, e-mail:mvit@ptt.rs

1 Uvod

Život i rad stanovnika Petrovca¹ i ostalih naselja u kojima su žitelji bili Slovaci u 19. veku, nije moguće u potpunosti objasniti, ukoliko se ne pomene njihova snažno ispoljena svest o neophodnosti udruživanja radi ostvarivanja određenih zajedničkih ciljeva i potreba. Ovo saznanje, osim ostalog, kulminiralo je i u posebnom izrazu zadružne misli - osnivanju zadruge kreditne vrste, delimično različite u odnosu na neke kasnije pravne forme kreditnog zadrugarstva u komparativnoj zadružnoj praksi.

Cilj ovog rada je da se primenom istorijskog, uporedno pravnog, analitičko-sintetičkog, deduktivnog, deskriptivnog i dr. metoda: a) osvetle elementi pravnog položaja kreditne zadruge zemljoradnika u Petrovcu osnovane 1846. g., b) potvrди tvrdnja, da je bila među prvim zadrugama u svetu, da je imala autentičnu unutrašnju zadružnu strukturu zasnovanu na etičko - moralnim kriterijumima, koji obeležavaju savremeno zadrugarstvo, c) ukaže na njen značaj kao izraza visoke inventivnosti njenih osnivača da institucionalizuju samopomoćnu ideju u autentičnoj pravnoj formi identičnoj savremenom konceptu zadruge.

2 Društveno - ekonomске okolnosti i idejne osnove nastanka zadruge u Petrovcu

Počeci zadružne tradicije među Slovacima u Vojvodini vezuju se za godinu 1846 kada su zemljoradnici u Petrovcu osnovali zadrugu pod nazivom **Gazdovsky (Hospodársky) spolok** u prevodu na srpski jezik **Gazdinsko (Privredno) društvo** – jednu od prvih zadruga u ovom regionu Evrope, verovatno i u svetu uopšte (*Krstonošić, 1955; Čukanović, 1977; Ostojić, 1958; Vitez, 1988*).

Zadruga u Petrovcu osnovana je dve godine kasnije od osnivanja prve zadruge u svetu - čuvene **Society of Equitable Pioneers** u Ročdejlu, Mančesteru u Engleskoj 1844. g.² i godinu dana nakon osnivanja kre-

¹ Gradić Petrovac u Vojvodini u prošlosti je nosio službeni naziv **Petrovac (Bačka)** - na slovačkom jeziku *Petrovec (Báčka)* a nakon II. sv. rata nosi službeni naziv **Bački Petrovac** - na slovačkom jeziku *Báčsky Petrovec*.

² Potrošačka zadruga tkačkih radnika i krojača u Ročdejlu, Mančester, Engleska osnovana je 24. 10. 1844. g. i upisana u trgovački registar pod nazivom **Society of Equitable Rochdale Pioneers**.

ditne zadruge u Sobotištu u Slovačkoj (1845), za koju se u pravnoj teoriji ističe da je bila prva kreditna zadruga u Evropi a druga zadruga u svetu uopšte (**Považan, 2012; Pénzeš, 2005**).

Osnivanje zadruge u Petrovcu predstavlja početak procesa institucionalizacije samopomoćnog organizovanja Slovaka u Vojvodini¹, i sveđoći o njihovim nastojanjima da svoje ekonomske aktivnosti reorganizuju i podignu na viši nivo.

Ideju i praksu zadružnog organizovanja među Slovacima i kod drugih naroda u tadašnjoj Vojvodini, nije moguće pravilno, potpuno objasniti bez poznavanja tadašnjih: a) društveno - ekonomskih okolnosti, b) idejno - političkih strujanja, c) agilnih organizatorskih aktivnosti pojedinih propagatora i organizatora zadrugarstva.

a) Društveno - ekonomske okolnosti u južnim delovima ondašnje Ugarske u sastavu Austrije (današnje Vojvodine) bile su identične društveno - ekonomskim okolnostima u njenim severnim delovima (današnje Slovačke). Obeležavale su ih najstrašnije posledice raspada feudalnog sistema polovinom 19. veka, koje su prouzrokovale veliku prezaduženost seljaka, nezaposlenost, rašireno zelenoštvo, alkoholizam, glad, masovnu bedu i visoku stopu smrtnosti stanovništva (**Krstonošić, 1953; Ruttkay, 1971**). Ove okolnosti i mukotrpni rad istaknutih narodnih poslenika zasnovan na saznanju, da se samo zajedničkim naporima, udruživanjem može postići poboljšanje ličnog i kolektivnog socijalnog i ekonomskog položaja u ondašnjoj Vojvodini, rezultirao je u drugoj polovini 19. veka u osnivanju brojnih samopomoćnih organizacija među pripadnicima svih tadašnjih naroda².

¹ Na osnovu patentata cara Josipa II iz 1788 i samopomoćne tradicije čeških zemalja u Austriji najpre su osnivane tzv. zajedničke (uzajamne) žitnice sa obrazovanim naturalnim fondom (žito, raž, ovas i sl.), koji je članovima obezbeđivao žitarice za seme i ishranu za slučaj nerodnih godina i za druge nepredviđene (osigurane) slučajevе. Žitnice su organizovane prema načelima karakterističnim za zadruge, u njima se ostvarivala samopomoćna funkcija (tipična za zadruge) i funkcija uzajamnog osiguranja (tipična za osiguravajuća društva).

U tom periodu među prvim zajedničkim žitnicama osnovanim od strane Slovaka bile su žitnice u Slovačkom Aradaču (1865), u Pivnicama (1868), u Erdeviku (1885), Nađlaku (Rumunija - 1856) i dr. Takođe, Slovaci su osnovali i uzajamnu kasu u Pivnicama (1868), Gložanu g. 1869, Staroj Palanci, Slovačkom Aradaču.

² U srpskom narodu u Vojvodini poljoprivredna zadruga pod nazivom "**Zemljodelska zadruga**" osnovana je u Titelu g. 1868. Nešto kasnije g.

b) U tom periodu na nastanak ideje zadrugarstva uticala su i određena idejno-politička strujanja u radničkom pokretu sa početka kapitalizma i to čartistički pokret, ideje socijalista utopista različitih orientacija počev od komunističkih ideja **R. Owena** pa do filantropsko - religioznih shvatanja **Dr. Kinga** (Avramović, 1934; Vučković, 1936; Hall , et. al., 1939), zatim praksa posebnih oblika samopomoćnog kolektivnog rada – preteča zadružnog organizovanja¹.

Kod Slovaka aktivnosti na planu zadružnog organizovanja imale su i širi društveni značaj i pretvorile su se u element opštenarodnog pokreta u skladu sa koncepcijom nacionalnog preporoda, kulturnog uzdizanja i političke emancipacije slovačkog naroda, koju je formulisao **Ljudovit Štúr**, vodeća ličnost narodnooslobodilačkog pokreta Slovaka i kodifikator slovačkog književnog jezika².

c) Glavni nosilac ovih društvenih težnji Slovaka na planu samopomoćnog udruživanja bio je učitelj **Samuel Jurkovič**. Bio je **Šturov** saborac, istaknuti narodno obrazovni poslenik, mecena, osnivač učiteljskih i čitalačkih društava, školskih biblioteka, nedeljnih škola, pozorišta, propagator naprednih ideja u poljoprivredi, pedagogiji, pesnik, političar, učesnik u organizovanju slovačkog narodnog ustanka 1848 - 1849. Smatrao je da prvenstvena funkcija zadruge treba da bude usmerena na materijalno uzdizanje i vaspitanje naroda. Ishodišno rešenje socijalnih zahteva da se pronađe neka racionalna forma borbe protiv bede,

1870 reorganizovana je i nosila naziv "**Šajkaška zemljodelska zadruga**"; u Rumi g. 1883 osnovana je zemljoradnička zadruga pod nazivom "**Oračka zadruga**", zatim zemljoradnička kreditna zadruga pod nazivom "**Srpska zemljoradnička zadruga**" po uzoru na kreditnu zadrugu **Raiffeisen** osnovana je u Sremskoj Kamenici g. 1898.

¹ Razni oblici zajedničkog rada, života (tzv. zajednice), salašarenje, mobe (Austrija, Nemačka, Švajcarska), razna udruženja religiozno - zajedničarskog potrošačkog i proizvodnog karaktera (Moravska, Slovačka) i dr.

² *Ludovít Štúr* (1815 - 1856) poticao je iz učiteljske porodice. Bio je vođa nacionalnog preporoda, organizator oslobođilačke borbe Slovaka, političar, ideolog, kodifikator slovačkog književnog jezika, pesnik, publisista, redaktor. Završio je evangelistički licej u Bratislavi, na Univerzitetu u Haleu studirao je filozofiju, filologiju i političku istoriju naroda. Predviđao je slom Austrijske monarhije i pobedu naroda udruženih oko buduće demokratske Rusije. Iako protestant zalagao se da se slovenski narodi, a to su po njemu Rusi, Poljaci, Česi, Slovaci i Iliri (južni Sloveni) preobrate u pravoslavlje, udruže sa Rusijom i da upotrebljavaju ruski jezik. [Https://sr.wikipedia.org./wiki/Људовит Штур...prist. 27. 02 .2018;](https://sr.wikipedia.org./wiki/Људовит Штур...prist. 27. 02 .2018;)

siromaštva *Jurkovič* je potražio u bogatoj narodnoj samopomoćnoj praksi. Na toj idejnoj platformi osnovao je samopomoćno novčano društvo u Sobotištu (Slovačka) 9. februara 1845 pod nazivom **Gazdinsko društvo**, koje je imalo unutrašnju strukturu zadružnog karaktera zasnovanu na etičko - moralnim osnovama i principima rada istovetnim sa principima prethodno osnovane zadruge u Ročdejlu. Zadruga u Sobotištu bila je uzor za osnivanje brojnih drugih zadruga različitih vrsta u tadašnjoj Ugarskoj, uključujući i u njenim južnim delovima (**Pénzeš, 2005**). Na takvim društveno - ekonomskim, idejno - političkim osnovama, kao i organizatorsko - propagatorskom delu *Samuela Jurkoviča* započeo je proces institucionalizacije zadružne ideje i među Slovacima u Vojvodini. Učesnici ovog procesa bili su pretežno zemljoradnici, sitne zanatlije a stvarni propagatori, inicijatori i organizatori seoski učitelji i popovi.

Među njima posebno se isticao evangelistički kapelan **Štefan Homola**, vatreni pobornik **Šturovih** ideja, neumorni propagator, organizator narodnog udruživanja, prosvjetiteljskih aktivnosti, vaspitno - obrazovnog rada među sunarodnicima, zadružni saborac i sledbenik *Samuela Jurkoviča* i njegovih organizatorskih aktivnosti.

Homola je u Petrovcu osnovao je Nedeljnu školu sa narodnom bibliotekom (1845), Društvo trezvenosti (1845) i **Gazdinsko (privredno) društvo** odnosno zemljoradničku kreditnu zadrugu 1846.g.

Osnovna obeležja pravnog položaja zadruge u 3 Petrovcu

Pravni položaj zadruge u Petrovcu (dalje samo: zadruga) bio je regulisan Uredbom Namesničkog veća br. 13 193 od 23. 06. 1775, koja se tada smatrala za najstariju zakonsku regulaciju društava i predstavljala je kodifikaciju ugarskog običajnog prava društava (**Považan, 2012**). Tek kasnije u Austro - Ugarskoj pravni položaj građanskopravnih društava (udruženja) uređen je carskim **Patentom (uredbom) br. 253/1852 r. z. o društvima** - a zadruga - *Zakonom o nabavljačkim i privrednim zadrugama iz 1873. g.* (nem. *Gesetz über Erwerbs - und Wirtschaftsgenossenschaften*).

Konkretni i kompleksni pravni izvori o zadruzi u Petrovcu u našoj i stranoj zadružnoj literaturi nisu dovoljno istraženi¹. Međutim, u našoj i čehoslovačkoj

¹ Osnivačka akta ove zadruge verovatno se nalaze u arhivi nadležnog registarskog gradskog odnosno sreskog ili županijskog organa, koji bi prijavu osnivanja društva primljenu u roku od 14 dana od dana osnivanja zajedno sa statutom potpisanim od strane nekolicine članova društva i

zadružnopravnoj teoriji (*Krstonošić, 1955; Ostojić, 1958; Čukanović, 1977; Vitez, 1988; Houdek, 1935; Ruttkay, 1971*) utvrđene su kao *nesporne* sledeće konkretnе pravne činjenice:

- a) zadružna je osnovana u aprilu g. 1846 u Petrovcu u skladu sa tada važećim ugarskim pravom društava tj. na osnovu odborenja od strane nadležnog državnog organa;
- b) zadružna je organizovana po uzoru na istovrsnu, istoimenu kreditnu zadružnu osnovanu u Sobotištu g. 1845;
- c) zadružnu je osnovalo 50 punoletnih fizičkih lica usvajanjem (potpisivanjem) njenog statuta;
- d) inicijator, neposredni organizator njenog osnivanja bio je **Štefan Homola**;
- e) zadružna je imala naziv **Gazdinsko (privredno) društvo** i sedište u Petrovcu;
- f) obavljala je delatnost na osnovu svog statuta, bez prekida tokom 2 godine;
- g) prestala je 1848.g. zbog burnih ratnih događaja izazvanih revolucijom;

Zadružna u Petrovcu "... ipak ostaje kao prva ne samo među zadružnim organizacijama koje će se javljati kod vojvođanskih Slovaka nego i u našoj zemlji uopšte... osnovana je po obrascu zadruge u Sobotištu i na istim osnovama. To dokazuje i činjenica da Homola tada drugih obrascaca nije imao..." piše naš znameniti zadružni teoretičar i letopisac *Triva Krstonošić* (*Krstonošić, 1955*).

Stanovište o skoro potpunoj istovetnosti pomenutih zadružnih, u čiju osnovanost se ne sumnja, može se uzeti kao ishodišna metodološka osnova za dedukciju osnovnih obeležja pravnog položaja zadružne u Petrovcu, ali i njenih razlika u odnosu na kasnije klasične modele kreditne zadružne nemačkog zadružnog prava tipa **Raiffeisen (osn. 1849)** i **Schulze - Delitzsch (osn. 1852)**.

U tom smislu, na osnovu iznetih nespornih podataka, analize odgovarajućih pravila tada važećeg ugarskog prava društava, odredbi statuta Gazdinskog društva - zadružne u Sobotištu (*Houdek, 1935*), moguće je neposredno i posredno (tj. putem **analogije**) utvrditi sledeće osnovne znake pravnog položaja zadružne u Petrovcu: **1) osnivački akt** zadružne

zahtevom za saglasnost prosleđivao tzv. Namesničkom veću - centralnom državnom organu, koji je u ime Beča upravljao Ugarskom.

imao je formu **statuta** tj. ugovornu pravnu prirodu. Ovaj kriterijum i danas predstavlja napredno rešenje usvojeno u mnogim nacionalnim zadružnim pravima. U vidu načela formulisano je u tač. 4. 7. 3. 1 Smernica za zadružno zakonodavstvo Međunarodnog zadružnog saveza (dalje: MZS) iz 2001. g.¹; **2) Homola** u svom članku u Slovačkim narodnim novinama br. 76 iz 1846 piše da se u Petrovcu "...već 50 članova za štedioniku potpisalo...", što ukazuje, da je 50 punoletnih fizičkih lica - zemljoradnika svojim potpisima na statutu osnovalo zadrugu i time stekli status zadrugara; **3) Zadruga je osnovana** pod nazivom Gazdinsko (privredno) društvo, imala je svojstvo pravnog lica i sedište u Petrovcu; **4) Zadruga je u svom organizovanju, poslovanju** primenjivala određena načela samopomoćnog karaktera. Ta načela uređivala su odnose između samih zadrugara, zatim između zadrugara i uprave zadruge, između zadruge i trećih lica i bila su: **dobrovoljnost i otvorenost članstva u zadruzi, jednakost i ravnopravnost zadrugara (i muškarca i žene), demokratska uprava, politička i religiozna neutralnost, gotovinsko plaćanje, varijabilna i ograničena kamata na zajmove, zadružno vaspitanje (Houdek, 1935)**. Uporedjujući ova načela sa kasnije revidiranim (1853. g.), zatim i sintetizovanim principima zadružnog rada zadruge u Ročdejlu od strane **J. G. Holyoake-a (1857. g.)**, kao i njihovom prvom kodifikacijom na XIV. Kongresu MZS u Londonu 1934. g. (**Vitez, 2007**). može se jasno utvrditi njihova skoro potpuna istovetnost. To potvrđuje hipotezu, da zadruga u Petrovcu i njen uzor zadruga u Sobotištu nisu nastale kao sledbenice zadruge u Ročdejlu, već potpuno nezavisno od nje; **5) Osnovni ekonomski cilj** osnivanja zadruge bio je udruživanje novčanih sredstava zadrugara u svrhu samopomoći a društveni cilj - jačanje moralnosti zadrugara i njihovo vaspitanje; **6) Imovina zadruge** sastojala se od tri dela: udeoničkog kapitala obrazovanog od članskih (osnovnih) uloga zadrugara, nedeljnih (štednih) uloga i naplaćenih kamata (6%) po osnovu zajmova datih zadružarima; zadružar je bio dužan da uplati samo jedan osnovni i jedan nedeljni ulog, s tim da su ulozi zadrugara bili jednakim, na osnovu čega je svaki zadružar imao pravo na jedan glas; **7) Zadružari** su na demokratski način birali upravni odbor, rukovodioca zadruge, blagajnike ("računovođe") i kontrolore ("proturačunovođe") zadruge. Dakle, **corporate governance** u zadruzi bila je raspoređena na **skupštinu zadrugara**,

¹ Vidi Guidelines for Cooperative Law, s. 43, koje je Generalna skupština MZS preporučila u Seulu g. 2001. Ova preporuka nije usvojena u čl. 14 Zakona o zadrugama Srbije iz 2015 (Sl. glasnik Republike Srbije, br. 112/2015) u kome se utvrđuju dva osnovna osnivačka akta zadruge: ugovor o osnivanju i zadružna pravila (statut).

upravni odbor, rukovodioca zadruge i kontrolore (*atipični nadzorni odbor*). Zadrugari su funkcije obavljali besplatno; **8) Zadruga** je predstavljala udruženje fizičkih lica sa svojstvom pravnog lica zasnovano na samopomoći i uzajamnosti, čiji pravni položaj je bio mešovite pravne prirode: a) tehnika obrazovanja finansijskih sredstava (osnovnog kapitala) zadruge od uloga zadrugara a ne od trećih lica, kamata na zajmove date zadrugarima pri čemu je kamata bila limitirana, monizam osnivačkih akata (statut), posebna uprava, načelo deobe kapitala tj. vraćanja zadrugarima njihovih članskih uloga sa ka-matom nakon prestanka zadruge - približavali su zadrugu *trgovačkim društвima kapitala (društvu sa ograničenim jemstvom)*; b) neograničena solidarna odgovornost članova upravnog odbora celokupnom svojom ličnom imovinom za obaveze zadruge uz neodgovornost zadrugara za iste ove obaveze, te jednakost uloga zadrugara - približavali su zadrugu *trgovačkim društвima lica*.

Zadrugu u Petrovcu ne možemo svrstati ni u jedan kasniji klasični tip kreditne zadruge: nije bila slična zadrugi tipa **Raiffeisen**, kod koje su dominirali lično pravni kriterijumi slični ortačkom društvu, niti zadrugi tipa **Schulze - Delitzsch**, koja se pretežno zasnivala na vezama kapitala (Vučković, 1960). Navedene nemačke kreditne zadruge odigrale su značajnu ulogu u svetskoj zadružnoj privredi (Bažantová, 2002).

Zadrugu u Petrovcu i zadrugu u Ročdejlu karakterisala su sledeća ista obeležja: a) nastale su kao proizvod određenih društveno - ekonomskih uslova: užasne eksploracije, neimaštine, egzistencijalne ugroženosti u kojima su se našli njihovi osnivači; b) svoju organizaciju i poslovanje zasnivale su na istim idejnim kriterijumima - samopomoći ("uzeti stvari u svoje ruke") i solidarnosti ("pomogni bližnjem svom...") inspirišući se etičko - moralnim principima ("ljubi bližnjeg svog..." i dr.); c) imale su isti ekonomski cilj - poboljšanje ekonomskog položaja svojih članova i društveni cilj - vaspitno-obrazovni rad usmeren na jačanje moralnosti, čestitosti članova, borbe protiv alkoholizma; d) predstavljale su pionirske oblike institucionalizacije zadružne ideje; zadruga u Ročdejlu bila je prva zadruga u svetu uopšte, dok je zemljoradnička kreditna zadruga u Petrovcu bila među prvim kreditnim zadrugama u svetu.

Razlike između navedenih zadruga bile su sledeće: a) zadruga u Ročdejlu bila je potrošačka, dok je zadruga u Petrovcu bila kreditna; b) zadruga u Ročdejlu formulisala je i socijalno - političke ciljeve i zadatke utopijskog karaktera (Avramović, 1934), dok zadruga u Petrovcu ove

ciljeve nije odredila; d) zadruga u Ročdejlu je stekla svetski značaj (*Zidarić, 1939*), odigrala ključnu ulogu u zadružnoj teoriji, praksi i danas je jedna od najvećih zadruga u svetu¹, dok je zadruga u Petrovcu predstavljala instituciju zadružnog pokreta malog naroda, u zadružnoj istoriografiji skoro zaboravljena, nedovoljno istražena.

PRAVNI ASPEKTI
ZADRUGE U
PETROVCU
(1846 -1848)

Zaključak 4

Na osnovu osvetljenih elemenata pravnog položaja ***zadruge u Petrovcu*** može se zaključiti sledeće: a) predstavljala je pravu zadrugu kreditnog karaktera sa primesama trgovackog društva lica i trgovackog društva kapitala; b) imala je unutrašnju strukturu zasnovanu na etičko - moralnim kriterijumima, koji obeležavaju savremeno zadružarstvo, c) bila je među prvim zadrugama u svetu i poslovala je pre od kasnije osnovanih čuvenih kreditnih zadruga ***Raiffeisen i Schulze - Delitzsch***, d) u ideološkom smislu bila je gotovo istovetna sa savremenim konceptom zadruge, e) doprinela je razvoju zadružne misli i prakse, jer je, nezavisno od zadruge u Ročdejlu, primenjivala određena načela zadružnog organizovanja i rada, koja su se u okviru MZS našli u konceptu kasnije formulisanih zadružnih principa, odnosno poslednje formulisanih tradicionalnih zadružnih vrednosti i zadružnih principa.

Literatura 5

1. Avramović, M., (1934), Šta se dešava u svetu na zadružnom polju, Savez nabavljačkih zadruga državnih službenika, Beograd;
2. Bažantová, I., (2002), Družstevní a svépomocné koncepce v českém ekonomickém myšlení, Prospektrum spol. s. r. o., Praha;
3. Čukanović, S., (1977), Selo i seljaštvo u agrarnoj politici Jugoslavije, Privredni pregled, Beograd;
4. Hall, F., Watkins, W. P., (1939), Kooperacija, Savez nabavljačkih zadruga državnih službenika, Beograd;
5. Houdek, F., (1935), Počiatky československého družstevníctva, Lichardov fond, Bratislava;
6. Krstonošić, T., (1955), Uticaj Slovačke na pojavu prvih zadružnih organizacija kod vojvodanskih Slovaka, Posebni otisak iz Zadružnog arhiva, knjiga 3, Novi Sad;
7. Krstonošić, T., (1953), Prve zemljoradničke zadruge kod Srba u Vojvodini, Preštampano iz Zadružnog arhiva, knjiga I - 1953, Zadružni arhiv Vojvodine, N. Sad;
8. Ostojić, D., (1958), Poljoprivreda i zemljoradničko zadružarstvo u prošlosti i danas, Poljoprivreda Vojvodine, Novi Sad, br. 11/1958;
9. Pénzeš, P., (2005), K 160. Výročiu založenia prvého úverového družstva, International and Comparative Law Review, No. 14/2005, Faculty of Law, Palacky University Olomouc;
10. Považan, M., (2012), Pojmové znaky družstva pri jeho vzniku a dnes, Historia et theoria iuris, Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislavě, roč. 4, číslo 1/2012;
11. Ruttka, F., (1971), Samuel Jurkovič - priekopník európskeho družstevníctva, Svépomoc, vydavateľský, nakladateľský a obchodný podnik URD, Praha, slovenská redakcia, Bratislava;

12. Vitez, M., (1988), O nekim pravnim aspektima prvih formi zadrugarstva kod vojvodanskih Slovaka, Međunarodni simpozijum pod nazivom "Poljoprivredne tradicije vojvodanskih Slovaka", Poljoprivredni fakultet Univerziteta u N.Sadu i dr., Novi Sad - Bački Petrovac, 18. - 19. 11. 1988, Tematski zbornik (na slovačkom jeziku);
13. Vitez, M., (2007), Značaj međunarodnih zadružnih principa u zadružnom pravu, Pravni život, Beograd, br. 12/2007, tom IV;
14. Vučković, M., (1936), Evolucija i kritika neutralnog zadrugarstva, Planeta, Beograd;
15. Vučković, M., (1960), Prilog opštoj teoriji zadrugarstva s posebnim osvrtom na zadružne organizacije u FNRJ, Otisak iz Glasa, CCXXXIX, knj. 8 Odjeljenja društvenih nauka Srpske akademije nauka, Beograd;
16. Zidarić, V., (1939), Zadrugarstvo, I. deo, Novi Sad;

Primljen/Received: 17.01.2019.
Prihvaćen/Accepted: 10.03.2019.

MOTIVI KUPOVINE ORGANSKIH PROIZVODA U REPUBLICI SRBIJI

Ćendić Jelena¹, Zarić Vlade²

Rezime

Da bi se postigla bolja pozicija na tržištu u odnosu na konkureniju i istovremeno eliminisao rizik od neuspeha, neophodno je uspostaviti adekvatnu marketing orientaciju i u skladu sa tim svoje proizvode prilagoditi zahtevima potrošača. Tržište organske hrane u Republici Srbiji je još uvek u fazi nastajanja. Rezultati empirijskog istraživanja pokazuju da je osnovni motiv kupovine organske hrane domaćih potrošača briga o zdravlju, dok je najvažniji limitirajući faktor kupovine visoka cena organske hrane u odnosu na konvencionalnu, sa jedne strane i niska kupovna moć stanovništva sa druge strane. Preferenциje domaćih potrošača ukazuju na to da se u strukturi kupovine organskih proizvoda najčešće i u najvećem obimu mogu naći sveže voće i povrće, kao i mlečni proizvodi, dok organsko meso redovno konzumira veoma mali broj potrošača, zbog veoma visoke cene i nesnabdevenosti tržišta. Da bi se unapredila potrošnja organske hrane u Republici Srbiji neophodno je adekvatnim edukativnim i marketing aktivnostima uputiti potrošače u pozitivne efekte konzumiranja organskih proizvoda.

Ključne reči: organski proizvodi, tržište, Republika Srbija, potrošači

¹ Ćendić Jelena, master inženjer poljoprivrede, student doktorskih studija, Poljoprivredni fakultet, Zemun, E-mail: cendic94@gmail.com

² Prof. dr. sc. agr. & dr. ecc. Vlade Zarić, redovni profesor, Poljoprivredni fakultet, Univerzitet u Beogradu, Nemanjina 6, Zemun, tel. +381 11 4413210, e-mail: vzaric@agrif.bg.ac.rs

MOTIVES OF BUYING ORGANIC PRODUCTS IN THE REPUBLIC OF SERBIA

Ćendić Jelena¹, Zarić Vlade²

Summary

In order to achieve a better position on the market and eliminate the risk of failure, it is necessary to establish an adequate marketing orientation and accordingly adjust its products to consumers. The organic food market in the Republic of Serbia is still in the stage of its creation. The results of empirical research show that the main motive for purchasing organic food is the health care of domestic consumers, while the most important limiting factors are the high price of organic food, in comparison to the price of conventional food, and the low purchasing power of the population. Preferences of domestic consumers indicate that the structure of purchased organic products most often contains fresh fruits and vegetables, as well as dairy products, while organic meat is consumed by very few consumers, due to the very high price and lack of market. In order to improve the consumption of organic food in the Republic of Serbia, it is necessary to draw consumers attention to positive effects of organic food consumption through adequate educational and marketing activities.,

Key words: organic products, market
Republic of Serbia, consumers

¹ Ćendić Jelena, master engineer of agriculture, student of doctoral studies at the University of Belgrade, Faculty of Agriculture, Nemanjina 6, 11080 Belgrade-Zemun,
E-mail: cendic94@gmail.com

² Zarić Vlade, PhD, full professor, University of Belgrade, Faculty of Agriculture, Nemanjina 6, 11080 Belgrade-Zemun,
E-mail: vzaric@agrif.bg.ac.rs

1 Uvod

Zahtevi savremenih potrošača, koji podrazumevaju da im hrana zadowoljavajućeg kvaliteta mora biti dostupna sve vreme su sve kompleksniji. Današnji potrošači su promenili navike u ishrani, tako da je jedan od posebnih trendova sve veća potrošnja proizvoda, koji potiču iz organske poljoprivrede. Tržište organskih proizvoda beleži visok nivo rasta na globalnom nivou, usled povećane svesti potrošača o značaju konzumacije organske hrane i rasta potražnje za proizvodima, koji se proizvode u prirodnom okruženju, tj. bez pesticida, hemikalija i genetskih modifikacija. Vrednost prodaje organske hrane i pića na međunarodnom tržištu porasla je sa manje od 15 milijardi US dolara na gotovo 90 milijardi US dolara u poslednje dve decenije (Willer, Lernoud, 2018). Međutim, nacionalno organsko tržište je još uvek malo i nedovoljno razvijeno, pa se može posmatrati kao tržište u nastajanju.

Osnovni problem je što se najveći procenat proizvodnje izvozi u vidu sirovine, dok se najveći deo uvozi kao gotov proizvod, čime veći deo profita odlazi na strano tržište. Procena je da se svega 1% organski proizvedene hrane proda na domaćem tržištu (Sredojević i Oljača, 2018). Da bi se ovakva situacija promenila, neophodno je adekvatnu marketing strategiju usmeriti na domaće proizvođače i potrošače.

Iako stanovništvo ima sve veće afinitete prema konzumaciji zdrave hrane, činjenica je da je potrošnja organske hrane bliža potrošačima u zemljama sa visokim životnim i ekonomskim standardima. To se objašnjava visokim cenama organskih proizvoda i većom kupovnom moći potrošača u razvijenim zemljama, ali i niskim stepenom obrazovanja stanovništva i slabije razvijenim tržištem u zemljama u razvoju.

Sa aspekta marketing perspektive važno je razumevanje koncepcije ponašanja i odlučivanja potrošača organskih proizvoda i tehnika promovisanja potrošnje. Dakle, motivacija potrošača pri kupovini organskih proizvoda je najznačajnija za sprovođenje uspešne marketing strategije. Svi ključni akteri u proizvodnji i prometu organskih proizvoda moraju veću pažnju posvetiti različitim motivima, percepcijama i stavovima potrošača, kako bi na dugoročnom planu ostvarili sopstvene interese i interesu ostalih zainteresovanih strana.

2 Izvori podataka i metode rada

Podaci su prikupljeni terenskim istraživanjem zasnovanom na anketnom upitniku koji je sproveden lice u lice. Istraživanje je sprovedeno tokom juna i jula 2018. godine u Beogradu na lokacijama: Pijaca organske hrane u Bloku 44, specijalizovane prodavnice organske hrane "Bio

špajz” na Zelenom vencu i u Bloku 44 i “Idea organic” u opštini Stari grad. Upitnik se sastojao od 19 pitanja na koja su ispitanici samostalno odgovarali. Prosečno vreme popunjavanja anketnog upitnika iznosilo je 5 minuta.

Rezultati istraživanja 3

U istraživanju stavova potrošača organskih proizvoda učestvovalo je 130 ispitanika, od čega je 83 (63,85%) osoba ženskog pola i 47 (36,15%) osoba muškog pola. U starosnoj strukturi ispitanika koja je podeljena u intervale, najviše ispitanika se nalazi u kategoriji 29-39 godina (47%), zatim u kategoriji 40-50 godina (33%). Ispitanici u kategoriji 50+ u ukupnom uzorku učestvuju sa 15%, dok najmanje učešće ima kategorija 18-28 godina (5%). Osobe mlađe od 18 godina nisu relevantne za ovo istraživanje, jer se smatra da odluke o kupovini hrane ne donose samostalno već pod uticajem osoba iz neke od navedenih kategorija. U obrazovnoj strukturi ispitanog uzorka najveće učešće imaju osobe sa završenom višom školom/visokom školom i magistraturom, tj. 78% ispitanika, srednju stručnu spremu ima 21% ispitanika (Tabela 1).

Jedna od najznačajnijih determinanti potrošnje organskih proizvoda jesu mesečna primanja domaćinstva. Najveći broj ispitanika ima visoka ukupna mesečna primanja domaćinstva koja se nalaze u intervalu 80.000-100.000 i preko 100.000 dinara, tj. 64% anketiranih osoba. Veoma niska primanja, tj. 20.000-40.000 dinara mesečno po domaćinstvu ima svega 2% ispitanika.

Tabela 1. Obrazovna i starosna struktura ispitanika
Table 1. Educational and age structure of respondents

Vrsta obrazovanja	Procenat ispitanika	Starosne kategorije	Procenat ispitanika
Osnovno obrazovanje	1	18-28	5
Srednje obrazovanje	21	29-39	47
Viša/visoka škola	63	40-50	33
Magistratura	15	50+	15
Doktorat	1	/	/
Ukupno	100	Ukupno	100

Izvor: Obrada autora na osnovu podataka prikupljenih anketom

Razumevanje motivacije potrošača pri kupovini organske hrane je od presudnog značaja za implementaciju uspešnih marketing strategija,

pre svega strategije komunikacije i posledično brži razvoj tržišta organske hrane (Vehapi, 2015).

Potrošači organske hrane su svesni pozitivnih efekata konzumiranja organske hrane, sebe smatraju odgovornim za sopstveno zdravlje i skloniji su preventivnim zdravstvenim merama u odnosu na potrošače proizvoda porekлом iz konvencionalne poljoprivrede. Većina potrošača kupovinom organskih proizvoda zadovoljava ne samo potrebu da obezbedi zdravstveno bezbednu hranu, već se zadovoljava potreba za kvalitetnijim životnim stilom, što proizilazi iz jedne specifične ideologije i posebnog vrednosnog sistema, koji neguju potrošači organskih proizvoda. Redovni potrošači organske hrane su uglavnom ekološki svesni i smatraju da kupovinom organske hrane daju doprinos očuvanju prirode i njenih resursa za buduće generacije.

Analizirajući faktore koji motivišu potrošače organskih proizvoda prilikom kupovine, rezultati pokazuju da presudan uticaj ima briga za sopstveno zdravlje, odnosno zdravlje dece, što se u velikoj meri podudara sa rezultatima istraživanja, koja su na ovu temu sprovodili Šojić, Vlahović (2016), Golijan (2016). Istraživanje Vehapija (2014) godine pokazuje da je za 81,6% ispitanika briga o zdravlju odlučujući motiv kupovine organskih proizvoda. Posmatrajući ukupnu motivaciju za kupovinu organske hrane na globalnom nivou, briga za zdravlje je na prvom mestu sa udelom od 51% (Bonny, 2006).

Od ukupnog broja ispitanika, skoro 70% navodi zdravlje kao najvažniji motiv kupovine organskih proizvoda. Takođe, značajan broj ispitanika je fokusiran na kvalitet i ukus organskih proizvoda prilikom odluke o kupovini, dok motivi kao što su zaštita životne sredine i podrška lokalnim poljoprivrednicima nema značajan uticaj na kupce organskih proizvoda, pa se analogno tome može zaključiti da domaći kupci organskih proizvoda nemaju razvijenu svest o ekološkim pitanjima (Grafikon 1).

Kao razlog kupovine organskih proizvoda u manjem obimu nego što bi žeeli, odnosno kao glavne prepreke za kupovinu ispitanici u najvećem obimu (49%) navode cenu. Takođe, ispitanici (njih 19%) navode i nepoverenje u poreklo organskih proizvoda kao jedan od razloga nekupovine, odnosno skeptični su po pitanju kontrole organske proizvodnje od strane nadležnih institucija i uopšte primene metoda organske proizvodnje. Prema rezultatima ovog istraživanja isti procenat ispitanika smatra da su neinformisanost (12%), kao i nedostupnost i loš assortiman (12%) razlozi zbog kojih se organski proizvodi kupuju u manjoj meri (Grafikon 2). Šojić (2017) u svom istraživanju navodi da je visoka cena najvažniji limitirajući faktor kupovine za 23% ispitanika. Brčić-

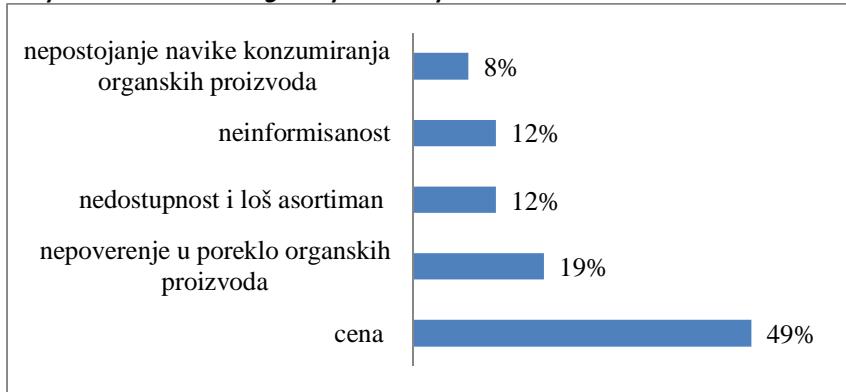
Stripčević, Petljak i Guszak (2010) ističu da postojeći potrošači organskih prehrabnenih proizvoda prihvataju višu cenu proizvoda, dok ne-potrošači ne kupuju ove proizvode upravo zbog navedene visoke cene.

Izvor: Obrada autora na osnovu podataka prikupljenih anketom

Grafikon 1. Motivi kupovine organskih proizvoda

Graph 1. Motives for organic products purchase

Izvor: Obrada autora na osnovu podataka prikupljenih anketom

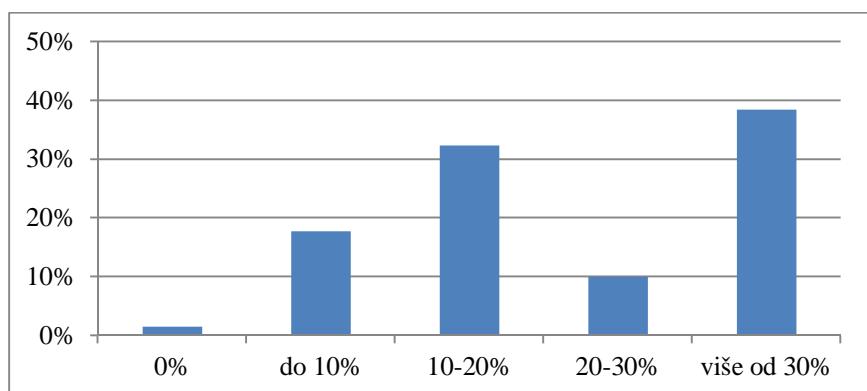
Grafikon 2. Razlozi nekupovine organskih proizvoda

Graph 2. Reasons for not buying organic products

Cena organskih proizvoda je znatno viša u odnosu na one koji potiču iz konvencionalne poljoprivrede zbog viših troškova proizvodnje i nižih prinosa. Istovremeno, tražnja za organskim proizvodima kontinuirano raste. Generalno, domaći potrošači imaju pozitivnu percepciju o organ-

skoj hrani, ali mnogi smatraju da je cena organskih proizvoda previšoka, te ne izostaje ni mišljenje da je organska hrana luksuz dostupan potrošačima sa visokim primanjima.

Razmatranje mogućnosti za unapređenje prodaje organskih proizvoda se ogleda kroz spremnost potrošača da plate višu cenu za organske proizvode. Shodno tome, istraživanje je pokazalo da je najveći procenat potrošača (38%) spreman da plati cenu višu od 30% za organske proizvode, dok samo 2% ispitanika nije spremno da plati veću cenu za organske proizvode (Grafikon 3). Nasuprot tome, istraživanje koje je sproveo Radojević (2018) pokazuje da je najveći procenat ispitanika (26,8%) spreman da plati do 10% višu cenu za organske proizvode. Većina evropskih potrošača je spremna da plati premijumsku cenu oko 5-10% (Nihanić, 2007).

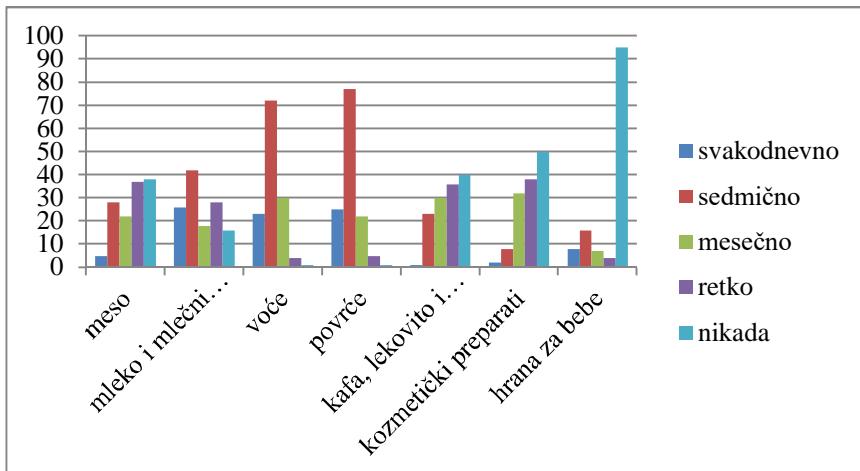

Izvor: Obrada autora na osnovu podataka prikupljenih anketom

Grafikon 3. Spremnost kupaca da plate više za organske proizvode
Graph 3. The willingness of customers to pay more for organic products

Preferencije potrošača, kao i snabdevenost tržišta se mogu utvrditi analizom učestalosti kupovine pojedinih organskih proizvoda. Od svih namirnica organskog porekla, anketirani potrošači najčešće i najviše kupuju organsko voće i povrće, zatim mleko i mlečne proizvode. Od toga voće i povrće više od polovine ispitanika kupuje sedmično, dok mleko i mlečne proizvode na sedmičnom nivou kupuje 32% ispitanika. Zatim veliki procenat ispitanika, njih 29% se izjasnilo da meso ne kupuje nikada uz obrazloženje da su cene organskog mesa previsoke, a tržište nedovoljno snabdeveno ovim proizvodima. Ispitanici koji u porodici imaju malu decu, organsku hranu za bebe kupuju svakodnevno ili sedmično (Grafik 4).

Preferencije potrošača pokazuju da značajan procenat ne kupuje organske kozmetičke preparate (38%) i kafu, lekovito u začinsko bilje (31%) ili to čini veoma retko. Šojić (2017) je u svojoj doktorskoj disertaciji došla do sličnih saznanja, gde 44% ispitanika često kupuje organsko povrće, zatim 36% ispitanika često kupuje organsko voće, dok 51% ispitanika ne kupuje meso.

Izvor: Obrada autora na osnovu podataka prikupljenih anketom
Grafikon 4: Učestalost kupovine pojedinih organskih proizvoda
Graph 4: Purchase frequency of certain organic products

Zaključak 4

U Republici Srbiji je tržište organskih proizvoda još uvek nedovoljno razvijeno, iako se uočava porast i na strani ponude i na strani tražnje. Niska kupovna moć stanovništva doprinosi zaključku da je organska hrana luksuzni proizvod za koji interesovanje pokazuju kupci sa visokim primanjima u većim gradovima.

Takođe, kupovina organskih proizvoda je u mnogome određena i socio-demografskim i ekonomskim karakteristikama kupaca, pa su rezultati empirijskog istraživanja pokazali da prosečan kupac organskih proizvoda na domaćem tržištu ima sledeći profil: visokoobrazovana žena, srednjih godina, stabilnih i visokih primanja, koja je posvećena porodici.

Prisutna je svest potrošača o neophodnosti viših cena organskih proizvoda, ali je različit nivo njihove spremnosti da plate više cene za zdraviji proizvod. U tom kontekstu važno je da proizvođači znaju prag tolerancije potrošača na više cene organskih proizvoda. Cena organskih

proizvoda i visina dohotka potrošača predstavljaju najznačajnije limitirajuće faktore kupovine organskih proizvoda. Međutim, pozitivni efekti na zdravlje izazvani konzumiranjem organske hrane, predstavljaju jedan od ključnih faktora koji opredeljuju kupce da dodatno plate za organske proizvode.

5 Literatura

1. Bonny Sylvie (2006): Organic Farming in Europe, Situation and Prospects, *Notre Europe*, Paris, France, str. 11.
2. Brčić-Stripčević, V., Petljak, K., Guszak, I. (2010): Što utječe na kupnju ekoloških prehrabnenih proizvoda, *Veleučilište u Požegi*
3. Golijan, Jelena (2016): Motivi koji utiču na kupovinu organskih prehrabnenih proizvoda, *Agroekonomika*, 45 (72), str. 75.
4. Nihan, Mutlu (2007): Consumer Attitude and Behaviour towards Organic Food: Cross-cultural study of Turkey nad Germany, Uni-versitat Hohenheim, Institute for Agriculture Policy and Markets, str. 38.
5. Radojević, Vuk (2018): Istraživanje tržista organskih poljoprivredno prehrabnenih proizvoda u Republici Srbiji – doktorska disertacija, Univerzitet u Novom Sadu, Poljoprivredni fakultet, str. 116.
6. Sredojević, Z., Oljača, S., (2018): Efikasnost organske proizvodnje – malina, višnja, paprika, Univerzitet u Beogradu – Poljoprivredni fakultet, str. 20.
7. Šojić, Sanja (2017): Kreiranje brenda organskih poljoprivredno-prehrabnenih proizvoda u Republici Srbiji – doktorska disertacija, Poljoprivredni fakultet, Novi Sad, str. 91.
8. Vehapi, Semir (2015): Istraživanje motiva potrošača koji utiču na kupovinu organske hrane u Srbiji, *Ekonomski teme*, vol. 53, broj 1, str. 105-121.
9. Vehapi, Semir (2014): Marketing strategija proizvođača organske hrane – doktorska disertacija, Univerzitet u Nišu, Ekonomski fakultet, str. 202.
10. Šojić, V., Vlahović, B. (2016): Istraživanje stavova potrošača o organskim poljoprivredno-prehrabnenim proizvodima i njihovim brendovima, *Agroekonomika*, 45 (70), str. 38.
11. Willer, H., Lernoud, J. (2018): The World of Organic Agriculture: Statistics and Emerging Trends 2018, Research Institute of Organic Agriculture FiBL, str.149.

Primljen/Received: 05.01.2019.

Prihvaćen/Accepted: 10.03.2019.

ODRŽIVOST KONJIČKE INDUSTRIJE U SAVREMENOM EKONOMSKOM OKRUŽENJU

Vićentijević Kosana¹

Rezime

Ovaj rad se bavi aspektima održivosti konjičke industrije u globalnom poslovnom okruženju. Konjička industrija u svetu održivog razvoja obrađuje ciljeve i strategije održivog razvoja, i presečni skup ciljeva konjičke industrije i ekonomskih kategorija na makro nivou jedne zemlje. Identifikovanje modela i ciljeva odgoja konja i konjičkih sportova u velikim i ekonomski razvijenim konjičkim industrijama, kroz ovaj rad, treba da podstakne razvoj konjičke industrije u Republici Srbiji.

Ključne reči: konjička industrija, održivost, ekonomsko okruženje

SUSTAINABILITY OF HORSE INDUSTRY IN MODERN ECONOMIC ENVIRONMENT

Vićentijević Kosana¹

Summary

This paper deals with aspects of the sustainability of the horse industry in the global business environment. The horse industry, in the light of sustainable development, processes objectives and strategies for sustainable development, and mutual targets of horse industry and economic categories at the macro level of a country. By identifying the model and goals of horse breeding and equestrian sports in large and economically developed horse industries, this paper should encourage the development of the equestrian industry in the Republic of Serbia.

Key words: horse industry, sustainability, economic environment

¹ Vićentijević Kosana, Visoka poslovna škola strukovnih studija Valjevo, Vuka Karadžića 3a, Valjevo, e-mail: kosana.vicentijevic@vpos.edu.rs

1 Vicentijevic Kosana, Valjevo Business School of Applied Studies, Vuka Karadzica 3a, Valjevo, e-mail: kosana.vicentijevic@vpos.edu.rs

1 Uvod

U mnogim ekonomski razvijenim zemljama sveta, odgoj konja i delatnosti koje su povezane sa njim objedinjuju se pod nazivom konjička industrija (*horse industry*). Razvijene konjičke industrije imaju veliku ulogu u nacionalnim ekonomijama i u stabilizovanju lokalnih ekonomija, bitno doprinose socijalnoj stabilnosti zajednice, zaštiti životne sredine, zdravlju ljudi i poboljšanju kvaliteta života (Čačić, 2010).

Stvaranje vrednosti (dobiti u poslovanju privrednog subjekta) prvenstveno se može posmatrati kao komparacija troškova i prihoda koji proizlaze iz preduzimanja neke poslovne aktivnosti privrednog subjekta. Dobit (kao cilj svakog privrednog subjekta) se ostvaruje kada postignuti prihodi premašuju troškove nastale u postizanju tih prihoda, ali isto tako i u sprečavanju situacija u kojima bi troškovi mogli biti veći od prihoda. Odražava se u poslovnim procesima stvaranja pozitivnih novčanih tokova, koji su iznad troškova kapitala uloženog u proces, na način da se upravljanjem postupcima i učesnicima koji čine vrednosni lanac zadovolje očekivanja svih zainteresiranih strana (Brlečić Valčić, 2015). Konjička industrija obuhvata sve troškove vezane za odgoj i održavanje konja, i troškove vlasnika, učesnika u odgoju, treningu i drugim aktivnostima sa konjima kao i publike koja je aktivno uključena (Rephann, 2015).

U ekonomski razvijenim zemljama, ali i u zemljama u kojima je zapazio povećanje ekonomskog standarda, bavljenje konjima (sport, odgoj, rekreacija i drugo) sve više postaje odraz načina i kvaliteta življenja, koji je upravo jedan od glavnih interesa u modernim konjičkim industrijama pojedinih država. Konj je sredstvo koje može poslužiti u aktivnostima opuštanja i edukacije ljudi svih starosnih doba (Čačić, 2010).

Ključna hipoteza od koje se u radu polazi je da održivi razvoj konjičke industrije zavisi od sveobuhvatnosti i kontinuiranosti adekvatnih napora svih ključnih aktera održivog razvoja, u smislu permanentne inovativnosti, odnosno, uvođenja primerenijih razvojnih opcija u strategijsko upravljanje održivim razvojem konjičke industrije, u uslovima dinamičnog okruženja, koje se ne može prenebreći, kao i u kontekstu mnogobrojnih internih problema konjičke industrije.

U radu su korišćene sledeće metode istraživanja: metod analize i sinteze, metod komparacije i analogije, metod deskripcije, metod verifikacije, uz teorijski i empirijski pristup održivom razvoju konjičke industrije.

Održivi razvoj, kao savremeni razvojni koncept koji usklađuje socijalne, ekonomske i ekološke interese sadašnjih i budućih generacija, veoma je primenljiv u konjičkoj industriji, što se potvrđuje i u teoriji i u praksi, naročito u razvijenim zemljama (Ristić, 2013). Poslovanje poljoprivrednih preduzeća se odvija u različitim proizvodno-ekonomskim uslovima (Kalaš et al., 2017). Sektor poljoprivrede nije na zavidnom nivou u Republici Srbiji što je posledica neadekvatne agrarne politike, nižeg nivoa proizvodnje, kao i nemogućnosti finansiranja reprodukcije što neretko rezultira gubicima u poslovanju.

Na osnovu pregleda naučne, stručne literature i statističkih podataka nekih razvijenih nacionalnih ekonomija iz oblasti poljoprivrede u radu se ističe da konjička industrija čini srce poljoprivredne proizvodnje i prema značaju zauzima prvo mesto. Osim isticanja značaja u radu se navode i mogućnosti koje nisu iskorišćene za širenje i rast njenog udela u nacionalnim ekonomijama, posebno sa osvrtom na potrebu njenog razvoja u Republici Srbiji.

Konjička industrija u ekonomskom okruženju 2

Konjička industrija obuhvata veliki broj učesnika, različitih oblika poslovnih aktivnosti, na nivou celokupne privrede jedne zemlje.

Uključuje i kombinuje učesnike od ruralnih (seoskih) aktivnosti (odgoj, držanje i trening konja) do urbanih i gradskih aktivnosti. Ekonomski efekat konjičke industrije je zbir različitih direktnih, indirektnih i uzrokovanih uticaja (Čačić, 2008).

Konjička industrija se deli na dva glavna dela (**DEFRA**, 2005): deo koji se bavi osnovnim aktivnostima (**core**) koje obuhvataju upotrebu, poseđovanje, vlasništvo konja, i drugi deo koji se odnosi na pružanje usluga i dobara za realizaciju osnovnih aktivnosti. Sve aktivnosti koje pokriva konjička industrija su međusobno povezane i uslovljene.

Osnovne aktivnosti (**core**) konjičke industrije protežu se od profesionalnih aktivnosti do aktivnosti opuštanja i uživanja u radu s konjima. Interesi učesnika se kreću od ostvarivanja dobiti (kroz poslovne aktivnosti) do interesa opuštanja uz konje, a između se nalaze i mnogi poluprofesionalni učesnici koji imaju interes u ostvarivanju manje dobiti, ali su ljubitelji konja. Osnovne aktivnosti konjičke industrije direktno zadovoljavaju potrebe potrošača (Čačić, 2010).

Osnovne (**core**) aktivnosti obuhvataju (**Defra and British Horse Industry Confederation**, 2004): profesionalne, poluprofesionalne konje i jahače,

kao i uzgajivače konja i takmičare. Rekreativne aktivnosti sa konjima i jahačima podrazumevaju: vlasništvo nad konjima, odgoj, neprofesionalna takmičenja, škole jahanja, terensko jahanje, diversifikaciju farmi, jahanje u lovu, farme sa turističkim atrakcijama. Profesionalne aktivnosti konja i jahača u okviru osnovnih aktivnosti konjičke industrije obuhvataju: profesionalno vlasništvo nad konjima, odgoj, profesionalna takmičenja, trening jahača i konja, olimpijske discipline, trke konja, **shows** aktivnosti sa konjima, upotreba konja za potrebe vojske i policije. Pored rekreativnih i profesionalnih, osnovne aktivnosti obuhvataju i poluprofesionalne aktivnosti sa konjima.

Drugi deo konjičke industrije koji se bavi pružanjem usluga i dobara za osnovne aktivnosti, podrazumeva angažovanje sledećih delatnosti: trgovine, poljoprivredne (ratarske) proizvodnje (proizvođači hrane), medijsku pokrivenost, organizaciju takmičenja i sportskih manifestacija sa konjima, infrastrukturu (hipodromi i drugi takmičarski objekti), finansijske usluge (servisi), trening i edukaciju učesnika, udruženja, profesionalna i poluprofesionalna zapošljavanja učesnika (veterinari, potkivači, treneri, stručnjaci za odgoj konja).

Najznačajniji deo konjičke industrije su galopske i kasačke trke ili tzv. trkačka konjička industrija (**racing horse industry**) (Čačić, 2010).

U vremenu ekonomске krize preduzetnički način razmišljanja predstavlja jedinu mogućnost zapošljavanja, ekonomskog prosperiteta i razvoja jedne zemlje (Otović et al., 2018). Kroz konjičku industriju se mogu ostvariti mnoge preduzetničke ideje, u cilju održivosti privrednog subjekta i poslovanja sa dobitkom. Privrednim subjektima u Republici Srbiji je neophodna šira institucionalna podrška, u vidu dobro osmišljenih mera koje će se sprovoditi u srednjem i dugom roku (Vukoje et al., 2017), posebno u oblasti konjičke industrije.

Konjička udruženja u zemljama s razvijenom konjičkom industrijom svakim danom broje sve veći broj početnika i takmičara amatera u mnogim konjičkim događanjima s naglaskom na promovisanje aktivnosti mimo takmičarske infrastrukture, kao što su rekreativno i terensko jahanje (Čačić, 2010).

Na razvoj konjičke industrije u znatnoj meri ukazuje broj škola jahanja i struktura jahača. U većini razvijenih zemalja jahanje je važan hobi uz koji se populacija jahača edukuje kroz škole jahanja. Obzirom na broj škola jahanja prednjače Nemačka (7.500) i Francuska (4.000) i u njima je gotovo najjeftiniji školski čas jahanja (10 do 15 eura/času). Jasno je da ovakvim pristupom generišu veliku populaciju stalnih ili povremenih

edukovanih rekreativnih jahača iz koje najbolji jahači ulaze u sport (Ivanković, 2014). Odgovorno bavljenje poljoprivrednom proizvodnjom zahteva realno finansijsko izveštavanje poljoprivrednog subjekta (Vićentijević et al., 2017), što potvrđuje da konjička industrija uključuje čitav spektar stručnjaka i delatnosti, koji mogu ostvariti svoje interese kroz njeno postojanje.

Aspekti održivosti konjičke industrije 3

Godišnji ekonomski uticaj konjičke industrije je značajan, ona uključuje 300 milijardi dolara i 1.6 miliona radnika sa punim radnim vremenom (**EBA**, 2018). Globalni značaj i skale kretanja pojedinih kategorija u konjičkoj industriji kroz širinu i dubinu poslovanja koje pokriva navedeni su u Tabeli 1.

Tabela 1: Stanje u konjičkoj industriji

Table 1: The situation in the horse industry

Region	Tržišno učešće u milijardama \$	Zaposleni sa punim radnim vremenom	Broj konja u milionima
SAD	102 (Izvor: Equo , 2018)	460,000	9,2 Izvor: (Info-mory , 2018)
Kanada	16 (Horse Journals , 2018)	(Izvor: CNBC , 2018)	
Evropa	133 (Izvor: Equo , 2018)	400,000	6
Australija	5 (Izvor: Rural Industries , 2018)	26,000	1,2(Izvor: Rural Industries , 2018)
Velika Britanija	6,2 (Izvor: BETA , 2018)	85,000	0,9
Irska	1,3 (Izvor: Business World , 2018)		
Kina	1,58 (Izvor: PR News Wire , 2018)		

Velika Britanija ima jednu od najkvalitetnijih konjičkih industrija u svetu i međunarodno je priznata kao vodeći izvor stručnjaka za konje, što dovodi do povećanja njenog tržišnog učešća izvoza, koji se iskazuje u vrednosti od preko 500 miliona funti i stalno raste. Konjička industrija doprinosi ekonomiji Velike Britanije i ima više učesnika nego, ragbi, ribolov, i zapošljava više ljudi nego ostale delatnosti iz oblasti poljoprivrede. U Velikoj Britaniji 446.000 domaćinstava poseduje konje, a preko 18.000 preduzeća iz ove industrije je uključeno u pružanje

usluga vezano za konje. Konjičke trke generišu u ovoj zemlji 3,45 milijardi funti direktnih i indirektnih troškova, a konjička industrija je na osnovu poreza u budžet ove zemlje za 2012. godinu izdvajila 276 miliona funti. Sportovi sa konjima angažuju veći procenat osoba sa invaliditetom od ostalih sportova, učesnike starije od 45 godina, a skoro 40% učesnika, koji su uključeni u ovaj sport ne učestvuju u drugim oblicima fizičkih aktivnosti. Konjički sport je jedinstven i po tome što žene i muškarci se istovremeno takmiče (zajedno, jedni uz druge) na olimpijskom nivou po starosnim grupama od 18-70 godina (**Equine Sector**, 2015). Konjičke trke u Velikoj Britaniji su najposećenije posle fudbal-skih utakmica (**The British Horse Society**, 2018).

U SAD konjička industrija ima veći ekonomski uticaj od filmske industrije, dok je njen doprinos u Australiji samo 14% manji od stočarske industrije (**Equo**, 2018).

Poslednjih godina broj konjičkih klubova se povećao u Kini za 1500% sa 90 u 2010. na 1400 u 2017. godini (**Horse and Hound**, 2018). U konjičku industriju u SAD je uključeno direktno 7 miliona državljana, dva miliona od njih su vlasnici konja (**Equo**, 2018).

4 Stanje i perspektive konjičke industrije u Republici Srbiji

U pogledu odgoja, selekcije, oplemenjivanja konja u Srbiji se poklanjala velika pažnja naročito između dva svetska rada. Tada su konji kao deo stočarstva imali veliki značaj u skoro svim poljoprivrednim radovima kao što su obrada zemlje, vuča i prenos tereta, za potrebe vojske kao i za sport.

Prema rezultatima popisa iz 1859. i 1866. godine konja je u Srbiji bilo izrazito malo. Struktura konja između ova dva popisa nije se mnogo menjala. Konji su korišćeni u saobraćaju, kao teretni konji i konji za jahanje. Po odgoju konja Srbija je zaostajala za susednim turskim oblastima (Miljković Katić, 2014).

Prema popisu iz 2005. godine izbrojano je oko 25.000 konja, dok je taj broj do 2010. godine pao na svega 17.000 konja. U Tabeli 2. navedeno je stanje konja po popisu (RZS, 2018) za poslednje tri godine.

Poljoprivredu Republike Srbije karakterišu mala poljoprivredna gazdinstva sa rasparčanim posedima, koja se nalaze većinom u posedu fizičkih lica (Kovljenić, 2017). Uspostavljanje (**The Farm Accountancy Data Network**) FADN sistema predstavlja jedan od zahteva koji Republika Srbija treba da ispuni u procesu pristupanja Evropskoj uniji (EU), u

sklopu harmonizacije propisa i standarda u oblasti poljoprivrede (Nikolić Đorić et al., 2016). Kvalitetno računovodstvo bioloških sredstava podrazumeva dobro organizovan sistem prikupljanja i obrade podataka, odnosno veliki broj analitičkih evidencija, obračuna, knjiženja. Ovo je posebno naglašeno u stočarskoj proizvodnji koja se služi brojnom i raznovrsnom evidencijom i kod koje se promene dešavaju kontinuirano (Dulić, et al., 2017). Složenost i globalna povezanost današnjeg poslovnog okruženja su rezultirali rastućom potražnjom za osiguranjem informacija koje su obelodanjene poštено i tačno (Vićentijević, 2017).

Tabela 2. Popis konja u Republici Srbiji**Table 2. List of horses in the Republic of Serbia**

Teritorija	Godina	Konji ukupno (hiljada)	Od ukupnog broja konja: kobile i ždrebice omice
Republika Srbija	2015	15	7
	2016	15	6
	2017	17	8

U procesu pristupanja Evropskoj uniji (EU) Republika Srbija mora da se prilagodi nizu propisa i standarda EU, koji će u velikoj meri izmeniti stanje u poljoprivredi. Skup zakona, pravila i procedura koje treba usvojiti obuhvata zakonske standarde, zajedničku agrarnu politiku i strukturne fondove. U okviru ovih procedura treba naglasiti i raditi na harmonizovanju standarda, klasifikovanju i metodologiji i preuzimanju dobre prakse drugih zemalja u oblasti konjičke industrije. To je jedan od načina da se ispune zahtevi koje konjička industrija kao grana zahteva da bi se podstakao odgoj konja i uključile ostale delatnosti i pojedinci iz Srbije. Povećanjem broja konja (za rekreativne, profesionalne i poluprofesionalne svrhe) bi se povećali prihodi (uz kontrolisane troškove) ne samo vlasnika i odgajivača konja nego i ostalih delatnosti koje pružaju dobra i usluge osnovnoj grani konjičke industrije. Čime bi se na dalje podstaklo učešće sportskih konja, odgajanih u Republici Srbiji, za uključivanje u konjičku industriju razvijenih zemalja.

Zaključak 5

Održivost konjičke industrije je jedan od ekonomskih, društvenih i ekoloških prioriteta u savremenom društvu. U tom smislu, razvijene zemlje

daju snažan podstrek socijalnoj, ekonomskoj i teritorijalnoj koheziji konjičke industrije i pretenduju da obezbede efikasniju valorizaciju razvojnih potencijala, u skladu sa principima održivog razvoja. Osrvt na strategiju, politiku i iskustva drugih zemalja, značajan je sa stanovišta integracije Republike Srbije u EU, odnosno, očuvanja i unapređenja ekonomskih, kulturnih, socijalnih i ekoloških funkcija konjičke industrije, naročito imajući u vidu činjenicu da se broj konja u Republici Srbiji već decenijama smanjuje, da se njihovi vlasnici suočavaju sa brojnim strukturnim i društveno-ekonomskim problemima.

Ključna hipoteza od koje se u radu pošlo je potvrđena i odnosi se na konstataciju da održivi razvoj konjičke industrije u Republici Srbiji u velikoj meri zavisi od aktivnosti svih ključnih aktera razvoja, na svim nivoima, kao i od adekvatnog utvrđivanja strateških pravaca razvoja i njihovog sprovođenja u praksi, u skladu sa principima održivog razvoja i savremenim tržišnim izazovima koji se ne mogu izbeći.

Takođe, u radu je potvrđeno da sveobuhvatna analiza strateškog pristupa održivoj konjičkoj industriji u razvijenim zemljama, doprinosi jačanju ne samo stočarstva i poljoprivrede nego i ostalih delatnosti koje pružaju usluge osnovnim aktivnostima konjičke industrije i povećanju poreskih prihoda država.

Postojeći broj konja (vučnih, rekreativnih, profesionalnih i poluprofesionalnih) predstavlja značajnu referentnu bazu za koncipiranje buduće strategije i politike održive konjičke industrije u Republici Srbiji. U skladu sa postojećim stanjem, specifičnostima i brojnim problemima poljoprivrede, ruralne ekonomije i društva u Republici Srbiji, potrebno je zakonskom regulativom podstići odgoj konja (od vučnih do sportskih) po ugledu na razvijene zemlje.

Osim toga, očekuje se da ovaj rad inicira nova ekomska i neekonomска istraživanja, naročito u oblasti strateškog upravljanja održivom konjičkom industrijom i jačanja uloge ostalih učesnika koji pružaju usluge i dobra osnovnim aktivnostima konjičke industrije.

6 Literatura

1. BETA, Market Information, <http://www.beta-uk.org/pages/industry-information/market-information.php>/ pristupljeno (01.06.2018.).
2. Brlećić Valčić, S. (2015) Poslovni modeli u going concern konceptu temeljeni na međuvisnosti kategorija stvaranja, očuvanja i zadržavanja vrijednosti. Ekonomski misao i praksa, 1, str. 199-216.
3. Business World.ie, Horse Industry Worth Over 1.1 Billion to the Irish Economy, <http://bit.ly/2yPepsO>/ pristupljeno (01.06.2018.).
4. CNBC, Where have the horses gone? Blame the economy, May 2014, <http://cnb.cx/2ywBb7N/> pristupljeno (01.06.2018.).

5. Defra and British Horse Industry Confederation, (2004) A report of research on the horse industry in Great Britain. Henley Centre, London. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/69259/pb9255-bhic-report-040318.pdf pristupljeno (01.06.2018.).
6. DEFRA, (Department for Environment, Food and Rural Affairs)(2005) Strategy for the Horse Industry in England and Wales, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/69260/pb11323-en-horse-industry-strategy-051128.pdf pristupljeno (01.06.2018.).
7. Dulić V., Vukoje V. (2017) Računovodstveno obuhvatanje osnovnog stada u poljoprivrednim preduzećima, Agroekonomika, godina 46, broj 75, str. 75-84.
8. Čačić M. (2010) Što je to konjička industrija, Stočarstvo, 64, UDK 636.1, str. 49-64, Zagreb.
9. Čačić M. (2008) Konjička industrija, ISBN 978-953-6698-49-3 (Neron), Zagreb.
10. Equine Business Association (EBA), <https://www.equinebusinessassociation.com/> pristupljeno (01.06.2018.).
11. Equine Sector Council Steering Group and The British Horse Industry Confederation, Equine Sector 2015 General Election Manifesto for the Horse, <http://bit.ly/2yoSVIY>. pristupljeno (01.06.2018.).
12. Equo, The Horse Industry by the Numbers, Ride with the Quo, <https://www.ridewiththequo.com/blog/the-horse-industry-by-the-numbers/> pristupljeno (01.06.2018.).
13. Horse and Hound, Horse Sport in China, August 2017, <http://bit.ly/2ytTOj7/> pristupljeno (01.06.2018.).
14. Horse Journals, Margaret Evans, The Changing Face of Canada's Horse Industry, <http://bit.ly/2zfZeVH/> pristupljeno (01.06.2018.).
15. Infomory, Number of horses in the USA, <http://info-mory.com/numbers/number-of-horses-in-the-usa/> pristupljeno (01.06.2018.).
16. Ivanković A. (2014) Stanje konjogojstva u zemljama Europske Unije, Hrvatska poljoprivredna agencija, ISSN 1849-3777, Zagreb.
17. Kalaš B., Mijić K., Andrašić J. (2017) Performanse poljoprivrednih preduzeća u AP Vojvodini, Agroekonomika, godina 46, broj 75, str. 43-51.
18. Kovljenić M. (2017) Efikasnost poljoprivredne proizvodnje u Republici Srbiji, Agroekonomika, godina 46, broj 75, str. 1-10.
19. Miljković Katić B. (2014) Poljoprivreda kneževine Srbije (1834-1867), Istoriski institut, Posebna izdanja knjiga 65, Beograd
20. Nikolić Đorić E., Vukoje V. Miljatović A. (2018) Statistička analiza FADN rezultata poljoprivrednih gazdinstava Vojvodine, Agroekonomika, godina 47, broj 79, str. 39-49.
21. Otović S., Demirović D., Košić K., Miličić Ž. (2018) Preduzetništvo i ruralni turizam, Agroekonomika, godina 47, broj 78, str. 41-52.
22. PR News Wire, 5 Reasons U.S. Horse & Equine Market Will Finish Strong in 2017, <http://prn.to/2gPltDM/> pristupljeno (01.06.2018.).
23. Rephann, T. J. (2015) The Economic Contribution of the Horse Industry in Loudoun County.
24. Ristić L. (2013) Strategijsko upravljanje održivim ruralnim razvojem u Republici Srbiji, Ekonomski horizonti, Godište XV, Sveska 3, str. 229 – 24.
25. Rural Industries Research and Development Council, The Horse Industry Contributing to the Australian Economy, <http://bit.ly/2hLU7W9>. pristupljeno (01.06.2018.).
26. RZS, Republički zavod za statistiku (2018), <http://data.stat.gov.rs/Home/Result/130202010202?languageCode=sr-Cyrillic> pristupljeno (01.06.2018.).
27. The British Horse Society, The Equine Industry, <http://bit.ly/2iiHTbs/> pristupljeno (01.06.2018.)
28. Vićentijević Kosana, (2017) Nova forma i sadržaj izveštaja nezavisnog revizora, Revizor, broj 77, str. 37–48.
29. Vićentijević Kosana, Petrović Zoran, (2017) Vrednovanje poljoprivrednih proizvoda na datum bilansa u Republici Srbiji, Agroekonomika, godina 46, broj 75, str. 31- 42.
30. Vukoje Veljko, Miljatović Aleksandar, Zoranović Tihomir, (2017) Ocena finansijskog položaja privrednih društava iz agrosektora Vojvodine, Agroekonomika, godina 46, broj 76, str. 119-129.

МЕТОДОЛОГИЈА ОБРАЧУНА ЕКОНОМСКЕ ВЕЛИЧИНЕ ПОЉОПРИВРЕДНИХ ГАЗДИНСТАВА

Новаковић Тихомир, Милић Драган,
 Мутавџић Беба¹

Резиме

У раду је представљена методологија обрачуна економске величине пољопривредних газдинства према званичној методологији Европске уније. Економска величина представља бруто вредност пољопривредне производње једног пољопривредног газдинства при „нормалним“ условима производње и изражава се у еврима. Сагледан је историјски контекст дефинисања економске величине као статистичког показатеља успешности пословања пољопривредних газдинства како у Европској унији, тако и у Србији. Економска величина је представљена у складу са припадајућом економском класом (15 класа), и типом пољопривредног газдинства (9 типова).

Кључне речи: економска величина, тип газдинства, економске класе

METHODOLOGY OF CALCULATING STANDARD OUTPUT OF AGRICULTURAL HOLDINGS

Novaković Tihomir, Milić
 Dragan, Mutavdžić Beba¹

Summary

This paper presents the methodology of the calculation of standard output of agricultural holdings according to the official methodology of the European Union. Standard output represents the gross value of agricultural production of an agricultural holding under "normal" production conditions and it is expressed in euros.

The historical context of defining standard output is considered as a statistical indicator of the performance of agricultural holdings in both the European Union and Serbia.

The Standard output is presented in accordance with the corresponding economic classes (15 classes), and the type of agricultural holding (9 types).

Key words: standard output, type of holding, economic classes

¹ ММгт Тихомир Новаковић, асистент, др, Драган Милић, доцент, др Беба Мутавџић, ванредни професор Пољопривредни факултет, Универзитет у Новом Саду, Трг Доситеја Обрадовића 8, телефон: 021/458-3307, email: tihomir.novakovic@polj.uns.ac.rs

1 MMgt Tihomir Novaković, teaching assistant, Phd Dragan Milić, assistant professor, phd Beba Mutavdžić, associate professor, Faculty of Agriculture, University of Novi Sad, Trg Dositeja Obradovića 8, phone: +381 21458-3307, email: tihomir.novakovic@polj.uns.ac.rs

1 Увод

Један од основних циљева аграрне политике јесте да поред обезбеђења прехрамбене сигурности за целокупно становништво, обезбеди и адекватан животни стандард пољопривредних производиоца. У складу са тим, постизање жељеног животног стандарда у великој мери зависи од оствареног дохотка пољопривредних производиоца. Фактори који детерминишу сам доходак су разнолики али је свима заједничко то да су условљени ограниченим капацитетима у оквиру којих се организује пољопривредна производња, а који се тичу земљишног и/или сточног фонда, климатских услова, тржишних прилика и сл. Самим тим, пред креаторима аграрне политике се намеће задатак проналажења модела који максимизира доходак производиоца. Да би се дошло до жељеног концепта неопходно је ослонити се на економске показатеље успешности пословања који описују оптималан доходак у датим условима производње.

Званична статистика Заједничке аграрне политике Европске уније препознаје и дефинише економску величину, као бруто вредност пољопривредне производње која се остварује при оптималним условима производње а све у складу са постојећим производним капацитетима. Овако дефинисан економски показатељ успешности пословања једног пољопривредног газдинства је свакако полазна основа ка дефинисању модела који за циљ има максимизацију дохотка једног пољопривредног газдинства без обзира на сектор аграра који је у фокусу.

2 Предмет и циљ истраживања

Предмет истраживања у раду који следи је економска величина (*engl. standard output*) као свеобухватни показатељ успешности пословања пољопривредних газдинстава. Економска величина свој интегрални карактер дугује пре свега методолошком оквиру који сабира оптималну вредност свих линија производњи на једном газдинству заједно са непољопривредним делатностима. На тај начин економска величина приказује реалну вредност пољопривредног газдинства која је упоредива са економским величинама других газдинстава услед заснованости на полазним основама које су независне од пословне умешности самих производиоца.

Циљ истраживања је представити методологију обрачуна економске величине заједно са историјским контекстом праћења

дохотка пољопривредног произвођача, који су претходили дефинисању односно прихватању економске величине као статичког показатеља како у Европској унији, тако и у Србији.

Метод рада и извори података 3

Као основни извор података послужиле су званичне Уредбе Европске комисије број 1242/2008, 1217/2009 и 1198/2014, које описују методологију обрачуна економске величине у целости. Такође, коришћена су званична методолошка објашњења Еуростат-а заједно са базом података са циљем приказа економске величине земаља Европске уније засебно.

Када је реч о утврђивању економске величине газдинства у Републици Србији коришћени су званични подаци Пописа пољопривреде из 2012. године заједно са методолошким објашњењима које пружа Републички завод са статистиком. Као главни извор података за приказ конкретних резултата економске величине према типу газдинства и економској величини у Србији послужила је званична публикација Републичког завода за статистику (Цвијановић et.al., 2014).

Обрачун економске величине је анализиран са више аспеката. Сагледавана је економска величина према типу газдинства што је захтевало додатно објашњење које се тиче методологије дефинисања типа пољопривредног газдинства.

У циљу конкретне презентације обрачунате економске величине како у Европској Унији, тако и у Србији коришћени су основни показатељи дескриптивне статистике (Newbold et.al., 2009).

Резултати истраживања 4

Економска величина пољопривредног газдинства представља просечну бруто вредност пољопривредне производње која је остварена при „нормалним условима производње“. Под појмом „нормални услови производње“ овде се подразумевају регуларне околности које се тичу пољопривредне производње у домену уобичајених климатских услова и самим тим стандардних приноса за посматране културе уз трошкове производње и цене пољопривредних производа које не одступају значајно од вишегодишњих просека за посматрану област. Изражава се као збир појединачних вредности стандардног аутпута (СА)

свих пољопривредних производа који се производе на газдинству где се подразумевају све врсте усева, вишегодишњих засада или врста стоке. Дакле, обрачуна економске величине пољопривредног газдинства претходи утврђивање једног или најчешће више појединачних стандардних аутпута који се везују за сваку културу или врсту стоке посебно.

Стандардни аутпут се добија множењем одговарајућих стандардних аутпут коефицијената за сваки производ посебно, са површином на којој се посматрани производ гаји уколико се ради о биљној производњи, односно са бројем грла одговарајуће врсте стоке ако се ради о сточарској производњи.

Стандардни аутпут (СА) коефицијент неког одређеног пољопривредног производа представља новчану вредност посматраног производа по јединици мере исказаним у произвођачким ценама (у еврима). Израчунава се за сваки пољопривредни производ понаособ и то као петогодишњи просек у току референтног периода. Пољопривредни производи се односе на различите врсте усева, вишегодишњих засада или врста стоке и самим тим се изражавају у јединицама мере посматраних пољопривредних производа (ха, кг, грлу и сл.). Приликом обрачуна СА коефицијента урачунавају се приходи од продаје производа, како главних тако и секундарних, који претходно могу да буду предмет продаје али и да се користе у сопствене сврхе у међуфазној потрошњи, као и промене које се региструју у залихама. С друге стране, приликом утврђивања СА коефицијента, из обрачуна се изузимају субвенције, порез на додату вредност, порез на производе као и трошкови транспорта.

С тим у вези, потребни подаци за обрачун СА коефицијента се односе на податке о приносу, произведеним количинама, ценама, обрађеним површинама, броју закланих животиња, броју животиња која се налазе на газдинству као и информацијама о карактеристикама производног циклуса.

Овде је битно навести да процес обрачуна СА коефицијента подразумева и одређене специфичности. У оквиру биљне производње, аутпут се састоји од вредности главних производа којима се приodata вредност секундарних производа који су нарочито присутни у ратарској производњи. Код ратарске производње аутпут за 12 месеци најчешће одговара једној жетви, док код сталних засада просечан годишњи аутпут зависи од са-

мог периода гајења. Код сточарске производње бруто вредност аутпута подразумева главне производе као што су месо, млеко и јаја којима се приододају секундарни производи, пре свега телад и вуна, с тим да вредност стајњака не улази у обрачун СА коефицијента. Посматрани коефицијенти се изражавају по грлу стоке (100 грла за живину) и броју кошница уколико се посматра пчеларство. У случајевима где је производни период краћи или дужи од 12 месеци СА коефицијент се без обзира на околности обрачунава за дванаестомесечни период (Цвијановић et.al., 2014).

Утврђивање СА коефицијената је од суштинског значаја за прецизно израчунавање економске величине. Значај наведених коефицијената се огледа у артикулацији природних и климатских услова који су специфични за поједине области, па су са мним тим и коефицијенти различити за различите области без обзира на то што се ради о јединственом аграрном систему.

Регионална специфичност СА коефицијената се са аспекта климатских и природних услова обезбеђује тако што се њихове вредности утврђују на основу просечних вредности за референтни петогодишњи период.

Пример обрачуна економске величине једног пољопривредног газдинства карактеристичног за север Србије је приказан у табели 1.

СА коефицијенти (колона 3) су заједнички за сва газдинства која се налазе у оквиру одређене регије и представљају по лазну основу за утврђивање коначне економске величине. Вредност СА коефицијената најједноставније речено представља просечну вредност производње одређеног пољопривредног производа на петогодишњем нивоу исказану по јединици мере (најчешће хектару, килограму или грлу стоке). Множењем СА коефицијената са одговарајућом површином под посматраном културом или бројем грла стоке (колона 2) добија се стандардни аутпут исказан у еврима. На крају, сабирањем свих појединачних стандардних аутпута добија се економска величина посматраног пољопривредног газдинства.

Приказана методологија обрачуна економске величине једног пољопривредног газдинства у потпуности одговара званичној методологији Европске комисије према уредби (број 1242/2008) која је употребљена уредбама (број 1217/2009 и

1198/2014). Једна од основних предности економске величине као критеријума за оцену успешности свеукупног пословања пољопривредних газдинстава јесте да је овај показатељ увек позитиван. Све до 2007. године у Европској унији на снази је био *GSM* (енгл. *Standard gross margin*), чија је суштина обрачuna била иста, с тим да је овај показатељ могао бити и негативан. Обрачун „брuto марже“ пољопривредних газдинстава је подразумевао поред бруто вредности производње и директна плаћања док су се укупни трошкови производње одузимали. На тај начин при условима лошег пословања постојала је могућност негативног резултата што је даље отежавало упоређивање економских резултата пословања пољопривредних газдинстава. Такође, дефинисањем економске величине газдинства, установљена је новчана јединица мере изражена у еврима за разлику од *GSM*-а где је јединица мере (*ESU – European size unit*) била еквивалентна износу од 1.200 евра.

Табела 1. Пример обрачуна економске величине једног пољопривредног газдинства

Table 1. Example of calculating the standard output of an agricultural holding

Усев/Врста стоке (1)	Површина/број грла стоке (2)	СА коефицијент (3)	Стандардни аутпут (2x3) (4)
1. Меркантилна пшеница	10 ха	644,5	6.444,7
2. Меркантилни кукуруз	20 ха	938,9	18.777,2
3. Меркантилна соја	12,5 ха	623,3	7.790,6
4. Свиње	20 грла	235,6	4.712,8
Економска величина газдинства (у еврима)			37.725,3

Извор: Обрада аутора

У складу са наведеним, Републички завод за статистику први пут је обрачунao стандардне аутпут коефицијенте за 2007. годину, који се односе на референтни период 2005-2009. године. Израчунати коефицијенти су утврђени за ниво НСТЈ 1 (Србија-север и Србија-југ), али је комплетан обрачун достављен Евростату тек 2013. године.

Према званичној методологији Европске уније, идеја је да се економска величина обрачунава сваке пете године за сва газдинства на територији једне земље, а да се у међувремену

прати тенденција кретања преко Система рачуноводствених података на пољопривредном газдинству који обезбеђује ФАДН узорак (Николић-Ђорић et.al., 2018).

Основни задатак ФАДН система јесте континуирано прикупљање и обрада рачуноводствених података са пољопривредних газдинстава, а све у циљу обезбеђивања информација о натуралном и финансијском пословању посматраних газдинстава (Николић-Ђорић et.al., 2018).

Класе економске величине 4.1

Према Уредби Европске комисије (број 1242/2008) разликује се 14 класа економске величине пољопривредних газдинстава. Различите класе економске величине су приказане у табели 2.

Ипак, иако званична Уредба разликује 14 класа, правила утврђена за примену у области система рачуноводствених података на пољопривредним газдинствима и истраживањима Европске Заједнице о пољопривредним газдинствима, пружају могућност да се класе IV и V, VIII и IX, X и XI, од XII до XIV или од X до XIV заједно групишу. Самим тим, у зависности од расподеле економске величине могуће је 14 класа економске величине свести на 9 односно 8 класа.

Табела 2. Класе економске величине пољопривредних газдинстава

Table 2. Economic size classes of holdings

Класе економске величине	Границе у еврима
I	0-1.999
II	2.000-3.999
III	4.000-7.999
IV	8.000-14.999
V	15.000-24.999
VI	25.000-49.999
VII	50.000-99.999
VIII	100.000-249.999
IX	250.000-499.999
X	500.000-749.999
XI	750.000-999.999
XII	1.000.000-1.499.999
XIII	1.500.000-2.999.999
XIV	више од 3.000.000

Извор: Уредба Комисије (број 1242/2008)

4.2 Пољопривредна газдинства према типу производње

Узимајући у обзир наведено, а све у циљу успостављања корелације остварених вредносних резултата са перформансама газдинства, могуће је економске величине сагледати и са аспекта типа пољопривредне производње, коришћеног пољопривредног земљишта, условних грла, просечно наводњаваног земљишта, других профитабилних активности на газдинству и годишњих радних јединица.

Тип пољопривредне производње одређеног газдинства се одређује у складу са преовлађујућом линијом производње у укупном СА газдинства. Одређена линија производње је преовлађујућа уколико учествује са више од 2/3 у укупном СА коefицијенту. Према Приручнику Европске комисије за типологију пољопривредних газдинства¹, газдинства се сврставају у пет група у складу са специјализацијом газдинства, три мешовите групе и једну групу која подразумева неспецијализована газдинства.

Дакле, групе специјализованих газдинства су следеће:

1. Газдинства специјализована за **ратарске усеве**;
2. Газдинства специјализована за **производњу поврћа, цвећа и остале хортикултуре**;
3. Газдинства специјализована за **вишегодишње засаде (боћњаци и виногради)**;
4. Газдинства специјализована за **узгој стоке на испаши (говеда, овце, козе)**;
5. Газдинства специјализована за **узгој свиња и живине**.

Како је у оквиру 2/3 преовлађујуће делатности пољопривредног газдинства за очекивати присуство комбинације различитих линија производњи, могуће је дефинисати и мешовита пољопривредна газдинства која се сврставају у три групе:

1. Мешовита ратарска производња;
2. Мешовита сточарска производња;
3. Мешовита ратарска и сточарска производња.

Газдинства која не поседују СА вредност се сврставају у девету групу „некласификованих“ газдинства.

¹ EC, RI/CC 1500 (2008)

Укупне приходе од пољопривредних добара могуће је сврстати у 5 група:

П1 – приход од житарица, поврћа и сл.

П2 – приход од хортикултуре и садног материјала

П3 – приход од вишегодишњих засада (воћа)

П4 – приход од копитара и стоке која се напаса (коњи, краве, козе и овце)

П5 – приход од свиња и живине.

Уколико се укупна могућа вредност производње (ВП) представи као збир свих пет могућих прихода:

$$ВП = П1+П2+П3+П4+П5,$$

2/3 укупне вредности производње (ТП) се може одредити применом следеће формуле:

$$ТП = 2/3 \times ВП.$$

Услови који одређују тип пољопривредног газдинства представљени су у табели 3.

Дакле, могуће је идентификовати три међусобно повезана нивоа типова газдинства, које као што је представљено повезује девет општих типова. Даље, у оквиру сваког од девет општих типова газдинства могуће је идентификовати укупно 21 главни и 62 посебна типа.

Табела 3. Услови који одређују тип пољопривредног газдинства
Table 3. Conditions determining the type of agricultural holding

Тип пољопривредног газдинства	Услов
1. Газдинства специјализирана за ратарске услове	$\Pi_1 > \text{ТП}$
2. Газдинства специјализирана за производњу поврћа, цвећа и остале хортикултуре	$\Pi_2 > \text{ТП}$
3. Газдинства специјализирана за вишегодишње засаде (воћњаци и виногради)	$\Pi_3 > \text{ТП}$
4. Газдинства специјализирана за узгој стоке на испашама (говеда, овце, козе)	$\Pi_4 > \text{ТП}$
5. Газдинства специјализирана за узгој свиња и живине	$\Pi_5 > \text{ТП}$
6. Мешовита ратарска производња	$\Pi_1 + \Pi_2 + \Pi_3 > \text{ТП}$ (при додатном услову да претходно није класификовано међу првих пет типова)
7. Мешовита сточарска производња	$\Pi_4 + \Pi_5 > \text{ТП}$ (при додатном услову да претходно није класификовано међу првих пет типова)
8. Мешовита ратарска и сточарска производња	Претходно несврстана газдинства која имају неки приход
9. Некласификована газдинства	Газдинства без прихода

Извор: обрада аутора

4.3 Економска величина у Србији и Европској унији

Просечна економска величина, према последњем попису из 2012. године у Републици Србији, за укупно 631.552 газдинства је износила 5.939. евра, што је у поређењу са земљама Европске уније релативно ниска вредност економске величине. Ипак, потребно је истаћи да се просечне економске величине земаља Европске уније значајно разликују између себе и крећу у интервалу од 3.538 евра у Румунији до 414.638 евра колико је забележено у Холандији.

Холандија, Данска, Белгија, Чешка, Луксембург, Немачка, Француска и Велика Британија (која је у то време била активна чланица ЕУ) имали су економску величину која превазилази 100.000 евра. С друге стране, од земаља из нашег региона једино Румунија је имала просечну економску величину која је нижа од наше. Економска величина у Хрватској, Бугарској и Грчкој је била од 2 до 3 пута виша него у Србији.

Графикон 1 у наставку приказује просечне економске величине земаља Европске уније за 2010. годину.

Када је реч о структури економске величине у Републици Србији, према Попису из 2012. године, утврђено је да се највећи број газдинства налази у категорији испод 2.000 евра, на нивоу целе Србије чак 45,7%. Такође, на нивоу целе Србије, приметно је и то да се у категоријама испод 8.000 евра налази укупно 85,9% газдинства. С друге стране, најмањи број газдинства се налази у категорији изнад 100.000 евра. Оваква расподела уз мања одступања важи како за целу Србију тако и за области Север и Југ, што се лакше може уочити са графика 2 који је представљен у наставку.

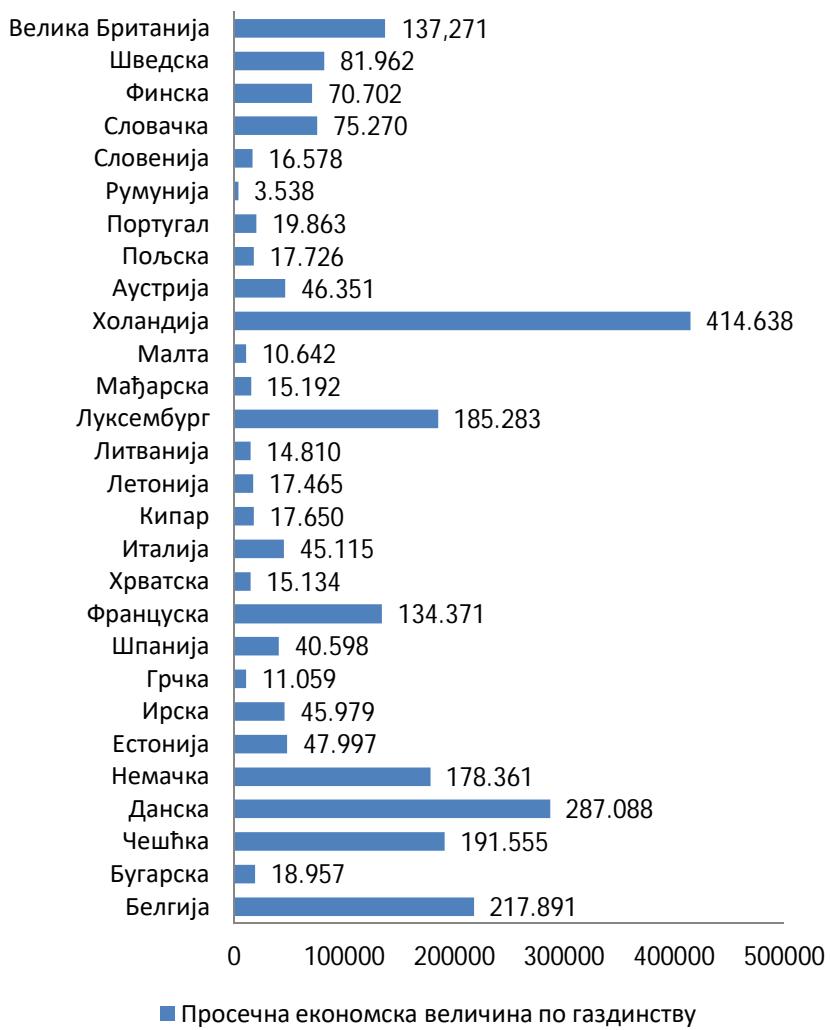
Уколико је предмет посматрања структура пољопривредних газдинства према типу пољопривредне производње може се извести закључак у ком смеру се креће пољопривредна производња у Србији и да ли се тај правац поклапа са основним поступатима рентабилне пољопривредне производње.

На основу података из Пописа 2012. године, утврђено је да у укупној структури пољопривредних газдинства доминирају мешовити типови газдинства који учествују са 53,7%. С друге стране, 46% износи учешће специјализованих газдинства док

је преосталих 0,3% препознато као некласификована газдинства. Детаљнија структура је представљена на графикону 3 у наставку.

Графикон 1. Економска величина пољопривредних газдинстава у Европској унији за 2010. годину, у еврима

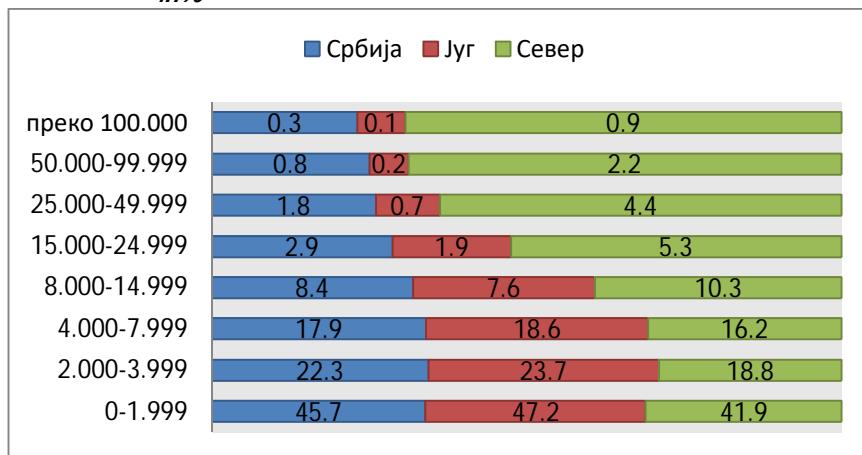
Graph 1. Standard output of agricultural holdings in the European Union for 2010, in euros

Извор: Eurostat

Графикон 2. Расподела пољопривредних газдинстава према економским класама у Србији, у %

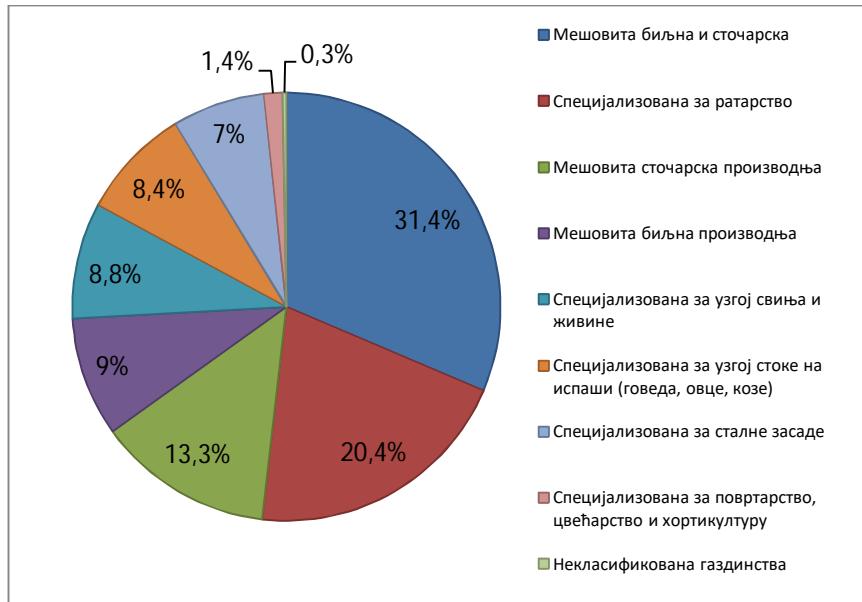
Graph 2. Distribution of agricultural holdings by economic classes in Serbia, in %

Извор: Цвијановић и сар., 2014.

Графикон 3. Структура пољопривредних газдинстава према типу производње у Србији, у %

Graph 3. Structure of agricultural holdings by type of production in Serbia, in %

Извор: Цвијановић и сар., 2014

МЕТОДОЛОГИЈА
ОБРАЧУНА
ЕКОНОМСКЕ
ВЕЛИЧИНЕ
ПОЉОПРИВРЕДНИХ
ГАЗДИНСТАВА

Дакле, најучесталији тип газдинства су газдинства која се опредељују за мешовиту биљну и сточарску производњу са 31,4% учешћа. Генерално посматрано учешће мешовитих газдинства износи 53,7% што у значајној мери објашњава недовољан степен специјализације пољопривредних газдинства у Републици Србији.

У прилог наведеном говори и податак да је највеће учешће газдинства која се у потпуности или једним делом опредељују за екстензиван вид производње, 74,1%. С друге стране, газдинства која се у потпуности или једним делом опредељују за сточарску производњу износи 61,9%.

Такође, утврђено је да највећу економску величину поседују газдинства специјализована за повтарство, цвећарство и хортикултуре. Добијени резултат је на одређени начин очекиван услед високог степена интензивности производње која се организује на посматраним газдинствима. Проблем је у томе што је учешће овог типа газдинства у скупу свих газдинстава најмањи, па је и утицај на укупан економски резултат миноран. С друге стране, најмању економску величину бележе газдинства специјализована за сталне засаде. Иако на први поглед нелогичан податак јер се ради о екстензивној производњи, образложење за овакву појаву може се пронаћи у чињеници да је просечна величина газдинства која су специјализована за сталне засаде тек 1,9 хектара (Цвијановић et.al., 2014).

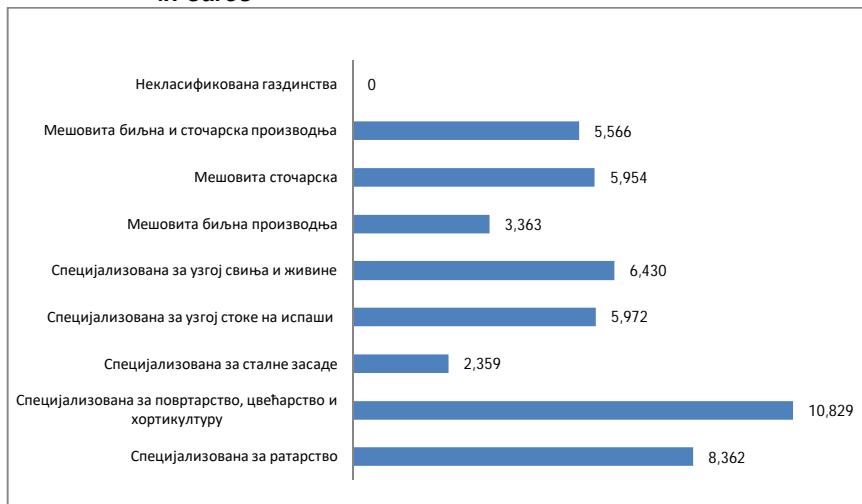
Исте податке је могуће сагледати и кроз графички приказ (графикон 4). Добијени подаци који се везују за економске величине по газдинствима се могу упоредити са учешћем газдинства на којима се организује одговарајући тип пољопривредне производње. На тај начин могуће је сагледати да ли је највећи број газдинства уједно и оријентисан ка остваривању оптималног финансијског резултата.

Економској величини, као финансијском показатељу успешности пословања пољопривредних газдинстава у Србији претходио је катастарски приход који је обухватао приходе од биљне и сточарске производње.

Катастарски приход за биљну производњу се утврђивао за сваку катастарску област (срез) посебно, а све на основу просечних приноса и просечних материјалних трошкова производње у складу са површином и гајеном културом на индивидуалном газдинству.

Графикон 4. Просечна економска величина према типу газдинства у Србији, у еврима

Graph 4. Average standard output by type of agricultural holding in Serbia, in euros

Извор: Цвијановић и сар., 2014

Неопходни елементи за утврђивање катастарског прихода су били просечни приноси, просечни материјални трошкови и просечне цене пољопривредних и шумских производа.

Приказ катастарског прихода у димензији времена није могућ јер је последњи пут званично утврђен 1994. године, када су одлуком Народне скупштине утврђене и катастарске класе. Одлуком Народне скупштине из 2018. године, катастарски приход је престао да се обрачунава.

Закључак 5

Значај економске величине једног пољопривредног газдинства се огледа, пре свега, у могућности повезивања вертикалних нивоа пољопривредне производње. Самим тим, економска величина представља свеобухватни показатељ успешности пословања пољопривредних газдинстава. Познавањем методологије обрачуна економске величине стичу се услови за евентуалну идентификацију конкретних фактора од утицаја, а све у циљу унапређивања финансијског резултата пословања. Такође, економска величина омогућава поређења на међународном нивоу, што може бити од користи у праћењу тренутног

стања у аграрном сектору у односу на земље са сличним тржишним приликама и на сличном степену привредног развоја. Поред тога, уз помоћ економске величине је могуће пратити и самим тим поредити вредност производње различитих типова газдинства, степена развијености и сл., што је од посебног значаја креаторима аграрне политике у погледу расподеле средстава намењених субвенционисању пољопривредне производње, као и дефинисању мера у циљу реформе аграрног сектора.

6 Литература

1. Џвијановић Д., Субић Ј., Параушић Весна (2014), Пољопривредна газдинства према економској величини и типу производње у Републици Србији, Републички завод за статистику, Београд, Србија
2. Николић-Ђорић Емилија, Вукоје В., Миљатовић А. (2018), Статистичка анализа ФАДН резултата пољопривредних газдинства Војводине, Агроекономика, год. 47, бр. 79, Пољопривредни факултет, Нови Сад.
3. Николић-Ђорић Емилија, Новаковић Т., Мутавчић Беба (2018), Примена квантилне регресије у анализи ФАДН података пољопривредних газдинства Војводине, Агроекономика, год. 47, бр. 81, Пољопривредни факултет, Нови Сад.
4. Уредбе Европске Комисије бр. 1242/2008, 1217/2009 и 1198/2014, Службени лист Европске уније.
5. Newbold P., William C., Thorne B. (2009), Statistics for Business and Economics, Published by Pearson, U.S.A.
6. <https://ec.europa.eu/eurostat> (последњи приступ 10.03.2019. године)

Примљен/Received: 05.02.2019.

Прихваћен/Accepted: 10.03.2019.

UTVRĐIVANJE GODIŠNJEG POREZA NA DOHODAK GRAĐANA

*Milić Dragan, Tica Nedeljko, Zekić Vladislav,
Popov Milana, Mihajlov Zlata¹*

Rezime

Porez na dohodak građana kao poreski oblik predstavlja značajan izvor javnih prihoda koji su osnova finansiranje državne organizacije i njenog funkcionisanja. U Republici Srbiji, ova kategorija poreza zauzima značajnu poziciju u poreskom sistemu i regulisana je Zakonom o porezu na dohodak građana i Pravilnikom o obrascima poreskih prijava za utvrđivanje poreza na dohodak građana koji se plaća po rešenju. Osnovni elementi godišnjeg poreza na dohodak građana koje treba definisati jesu poreski obveznik, poreska osnovica i poreska stopa.

Ključne reči: poreski obveznik, poreska osnovica, poreska stopa

ANNUAL INDIVIDUAL INCOME TAX CALCULATOR

*Milić Dragan, Tica Nedeljko,
Zekić Vladislav, Popov Milana,
Mihajlov Zlata¹*

Summary

Individual income tax is an important source of revenue for government and the basis of financing and functioning of a state's organization. In the Republic of Serbia this tax category holds an important position in the tax system and is regulated by the Individual income tax law and the Regulations of tax return forms for individual income tax calculation paid by tax bill. Basic elements of the individual income tax which need to be defined are taxpayer, tax base and tax rate.

Key words: taxpayer, tax base, tax rate

¹ Dr Dragan Milić, docent, dr Nedeljko Tica redovni profesor, dr Vladislav Zekić, redovni profesor, MSc Milana Popov, istraživač saradnik, MSc Zlata Mihajlov, istraživač saradnik, Poljoprivredni fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Trg Dositeja Obradovića 8, Novi Sad, telefon: +381214853210, e-mail dragan.milic@polj.edu.rs

1 Dragan Milić, PhD, assistant professor, Nedeljko Tica, PD, full professor, dr Vladislav Zekić, PD, full professor, Milana Popov, MSc, associate researcher, Zlata Mihajlov, MSc, associate researcher, Faculty of Agriculture, University of Novi Sad, Trg Dositeja Obradovića 8, Novi Sad, phone: +381214853210, e-mail dragan.milic@polj.edu.rs

1 Uvod

Porez na dohodak fizičkih lica predstavlja jedan od najznačajnijih i najsloženijih oblika javnih prihoda, a posebno poreza. Osnova je za realizaciju fiskalnih, kao i ekstrafiskalnih ciljeva oporezivanja. Odnosno, porez kao oblik javnih prihoda država prinudno uzima od individualnih poreskih obveznika, bez neposredne protivsluge, sa ciljem pokrivanja svojih finansijskih potreba, kao i postizanja drugih ekonomskih i socijalnih ciljeva. Međutim, na osnovama progresivnog oporezivanja i postojanjem poreskih olakšica nastoji da se postigne pravičnost u postupku oporezivanja.

Prema evidenciji Ministarstva finansija Republike Srbije, u 2017. godini je ostvaren rast ukupnih javnih prihoda u odnosu na prethodnu godinu, pa je tako nivo ostvarenih prihoda po osnovu godišnjeg poreza na dohodak građana u 2017. godini nominalno za 8,3 viši, a realno za 5,1% viši u odnosu na prethodnu godinu. Ostale kategorije javnih prihoda su takođe zabeležile porast.

U nastavku rada će biti razmotreni elementi godišnjeg poreza na dohodak građana u Republici Srbiji, kao i postupak njegovog utvrđivanja i prijave.

2 Vrste poreza na dohodak fizičkih lica

U teoriji i praksi javnih finansija pravi se razlika između tri sistema oporezivanja dohotka fizičkih lica – cedularni, sintetički ili globalni i mešoviti sistem. Kod cedularnog sistema oporezivanja, svaki prihod fizičkog lica se oporezuje odvojeno, primenom proporcionalnih stopa i prilikom oporezivanja se ne uzimaju u obzir lična svojstva poreskog obveznika, njegova ekonomski snaga kao ni konačna visina njegovog poreskog opterećenja. Kada je u pitanju sintetički ili globalni sistem oporezivanja, svi prihodi koje ostvari poreski obveznik podležu oporezivanju jednim sveobuhvatnim porezom uz primenu progresivne poreske stope. Posmatra se ukupna masa ostvarenog prihoda poreskog obveznika, ali se uvažavaju okolnosti koje su vezane za ličnost obveznika, za razliku od cedularnog sistema oporezivanja. Mešoviti sistem oporezivanja dohotka u osnovi predstavlja cedularno oporezivanje na koje se nadovezuje komplementarni porez na ukupan prihod koji se plaća na kraju godine u slučaju da ukupni prihodi prevazilaze iznos predviđen zakonom. Cedularno oporezivanje se realizuje putem proporcionalnih stopa, a na iznos preko zakonskih granica se primenjuje progresivna poreska stopa.

Porez na dohodak građana u Republici Srbiji 3

UTVRĐIVANJE
GODIŠNJE POREZA
NA DOHODAK
GRAĐANA

Aktuelni sistem oporezivanja dohotka fizičkih lica u Republici Srbiji je na snazi od početka 2001. godine i regulisan je, pre svega, Zakonom o porezu na dohodak građana kojim je definisan mešoviti sistem oporezivanja. Odnosno, ukupni prihodi fizičkog lica se oporezuju cedularno, a dopunski samo ako poreski obveznik ostvari dohodak preko iznosa koji je utvrđen Zakonom.

Godišnji porez na dohodak građana za 2017.godinu se utvrđuje u skladu sa:

- Zakonom o porezu na dohodak građana ("Sl. glasnik RS", br. 24/2001, 80/2002, 80/2002 - dr. zakon, 135/2004, 62/2006, 65/2006 - ispr., 31/2009, 44/2009, 18/2010, 50/2011, 91/2011 - odluka US, 7/2012 - usklađeni din. izn., 93/2012, 114/2012 - odluka US, 8/2013 - usklađeni din. izn., 47/2013, 48/2013 - ispr., 108/2013, 6/2014 - usklađeni din. izn., 57/2014, 68/2014 - dr. zakon, 5/2015 - usklađeni din. izn., 112/2015, 5/2016 - usklađeni din. izn., 7/2017 - usklađeni din. izn., 113/2017 – u daljem tekstu Zakon), i
- Pravilnikom o obrascima poreskih prijava za utvrđivanje poreza na dohodak građana koji se plaća po rešenju ("Sl. glasnik RS", br.90/17 – u daljem tekstu Pravilnik).

Poreski obveznici godišnjeg poreza na dohodak građana 3.1

Prema članu 87 Zakona o porezu na dohodak građana godišnji porez na dohodak građana plaćaju fizička lica koja su u kalendarskoj godini ostvarila dohodak veći od trostrukog iznosa prosečne godišnje zarade po zaposlenom isplaćene u Republici u godini za koju se utvrđuje porez, prema podacima republičkog organa nadležnog za poslove statistike.

Poreski obveznici godišnjeg poreza na dohodak građana su fizička lica, rezidenti i nerezidenti, koji su u toku 2017.godine ostvarili dohodak na teritoriji Republike Srbije veći od trostrukog iznosa prosečne godišnje zarade po zaposlenom isplaćene u Republici u 2017.godini, odnosno dohodak veći od 2.375.136 dinara. Prosečna godišnja zarada po zaposlenom isplaćena u Republici u 2017.godini iznosi 791.712 dinara.

3.2 Prihodi koji grade dohodak za oporezivanje i unošenje istih u obrazac PPDG-2R

Prihodi koji čine dohodak za oporezivanje za 2017.godinu jesu oni prihodi koji su ostvareni po sledećim osnovama:

1. zarada;
2. oporezivog prihoda od samostalne delatnosti;
3. oporezivog prihoda od autorskih i srodnih prava i prava industrijske svojine;
4. oporezivog prihoda od nepokretnosti;
5. oporezivog prihoda od davanja u zakup pokretnih stvari;
6. oporezivog prihoda sportista i sportskih stručnjaka;
7. oporezivih drugih prihoda;
8. prihoda ostvarenih po osnovima iz tačke 1-7 i oporezovanih prihoda u drugoj državi za obveznike iz tačke 1.

Prilikom obračuna dohotka za oporezivanje Zarade tačka 1. i oporezivi prihodi iz tačke 2., umanjuju se za porez i doprinose za obavezno socijalno osiguranje plaćene u Republici na teret lica koje je ostvarilo zaradu, odnosno oporezive prihode, a oporezivi prihodi iz tačke 2. umanjuju se za porez plaćen na te prihode u Republici. Za preduzetnike koji su se opredelili za ličnu zaradu, zarada se umanjuje za porez i doprinose za obavezno socijalno osiguranje plaćene u Republici na teret preduzetnika koji se opredelio za zaradu, a oporezivi prihod koji ostvari od samostalne delatnosti umanjuje se za porez plaćen na te prihode u Republici.

Poreska prijava za godišnji porez na dohodak građana podnosi se popunjavanjem obrasca PPDG-2R, i podnošenjem istog nadležnoj filijali Poreske uprave.

Prilikom popunjavanja obrasca PPDG-2R podaci za stavke navedene pod rb. 3.1 (od 3.1.1.-3.1.4) popunjavaju se sabiranjem odgovarajućih iznosa utvrđenih prilikom isplate zarada, a koje bi poslodavac odnosno privredno društvo koje je vršilo isplate trebalo da dostavi licu kome je vršilo isplate, dostavljanjem obrasca PPP-PO. Iz navedenog obrasca PPP-PO podaci koji se koriste u popunjavanju prijave poreza na godišnji dohodak građana su Poreska osnovica, Porez i Doprinosi za obavezno socijalno osiguranje na teret primaoca prihoda.

U narednom pregledu dat je primer obrazaca PPP-PO za isplaćenu zaradu (Slika 1).

ПОТВРДА О ПЛАЋЕНИМ ПОРЕЗИМА И ДОПРИНОСIMA ПО ОДБИТКУ ЗА 20 ... годину						Образац PPP-PO
1. Платни с објектом прихода						
1.1 Накнада о првом износу						
1.2 Суме са пребројеним износима						
1.3 ПДД и ПДД износима						
1.4 Бруто						
1.5 Други износима						
2. Платни с променљивом прихода						
2.1 Бруто и првих трошак						
2.2 Арица						
2.3 Платни с континуираном приходом						
3. Платни с определеним приходом из којег је исплатљено обуставно и властито порез и заправо по добитку						
Шифра првог исплатљеног финансијског износа	Бруто приход	Приносима првога износа, вртака, олакшице, и друга уманjenja	Пореска основица	Порез	Дoprinosi за обавезno социјalno osiguranje na teret primaoca prihoda	Дoprinosi za obavezno socijalno osiguranje na teret isplatioca prihoda
3.1	3.2	3.3	3.4	3.5	3.6	3.7
Примеси и разлике износа						
1 01 101 00 0 Zarade i druga primanja koja imaju karakter zarade	1.563.514	141.294	1.422.220	142.222	311.139	279.869
1 01 101 00 0 Troškovi prevoza, dnevničica i sl	8.746		8.746	875		
Приносима и разлике износа						
4.1 ПОСЛОВНИ ПРИНОСИ ИЗНОСА						
5.1 НАДОМЕНА						
Aktivata Mihailovac						

Slika br. 1: PPP-PO obrazac

Figure 1: PPP-PO form

Kod **prihoda iz radnog odnosa** u obrascu PPP-PO u polje pod tačkom 3.2 – Bruto prihod, unose se bruto 1 zarade zaposlenog; u polje 3.3 – Normirani troškovi, poreske olakšice i druga umanjenja, unosi se neoporezivi iznosi zarada; pod tačkom 3.4 – Poreska osnovica unosi se poreska osnovica (iznos pod tačkom 3.2 umanjen za iznos naveden pod tačkom 3.3); u kolonu 3.5 - Porez unosi se porez na zarade (10% od iznosa pod tačkom 3.4); u polje 3.6 – Doprinosi za obavezno socijalno osiguranje na teret primaoca prihoda unose se doprinosi za obavezno socijalno osiguranje na teret radnika; u polje 3.7 – Doprinosi za obavezno socijalno osiguranje na teret isplatioca prihoda unose se doprinosi za obavezno socijalno osiguranje na teret poslodavca.

Kada je reč o **prihodima van radnog odnosa** U polje pod tačkom 3.2 – Bruto prihod, unose se bruto prihod (neto naknada pomnožena sa koeficijentom za preračun); u polje 3.3 – Normirani troškovi, poreske olakšice i druga umanjenja, unosi se normirani troškovi (odgovarajući % normiranih troškova od bruto prihoda u tački 3.2); pod tačkom 3.4 – Poreska osnovica unosi se poreska osnovica (iznos pod tačkom 3.2 umanjen za iznos naveden pod tačkom 3.3); u kolonu 3.5 - Porez unosi se porez na zarade (20% od iznosa pod tačkom 3.4); u polje 3.6 – Doprinosi za obavezno socijalno osiguranje na teret primaoca prihoda unose se doprinosi za obavezno socijalno osiguranje – PIO (u slučaju da je fizičko lice zaposleno te je zdravstveno osigurano po drugom

**UTVRĐIVANJE
ГОДИШЊЕГ ПОРЕЗА
НА ДОХОДАК
ГРАДАНА**

osnovu. Ukoliko nije osigurano po drugom osnovu obračunavaju se i doprinosi za zdravstveno osiguranje).

U narednom pregledu dat je primer obračuna bruto prihoda, normiranih troškova, poreske osnovice, poreza i doprinosa za prihode od autorskih i srodnih prava (normirani troškovi 20%), za neto prihod od 500.000,00 dinara, za fizičko lice koje je zaposleno, odnosno zdravstveno osigurano po drugom osnovu (te je u ovom slučaju obveznik doprinosa za PIO ali ne i za zdravstveno osiguranje) kao i primer obrazaca PPP-PO po istom osnovu:

OBRAČUN POREZA I DOPRINOSA (Lica koja su obveznici doprinosa za PIO, a nisu obveznici doprinosa za zdravstveno osiguranje)		
RB	OPIS	IZNOS (din)
1	Neto naknada	500.000
2	Koefficijent za preračun	1,58227848
3	Bruto naknada (rb.1*rb.2)	791.139
4	Normirani troškovi (20% na rb.3)	158.228
5	Oporeziv prihod (rb.3 - rb. 4)	632.911
6	Porez (20% na rb. 5)	126.582
7	Doprinos za PIO (26% na rb. 5)	164.557
8	Iznos za isplatu (rb.3-rb.6-rb.7)	500.000

Ukoliko je lice zaposleno i time zdravstveno osigurano po drugom osnovu, pri isplati prihoda od autorskih honorara obavezno je obračunati porez i doprinose za PIO, ali ne i za zdravstveno osiguranje. Za neto prihod od 500.000,00 dinara, uz primenu normiranih troškova od 20% porez iznosi 126.582,00 dinara, i doprinosi za PIO 164.557,00 dinara.

U ovom slučaju obrazac PPP-PO se popunjava na sledeći način (Slika br. 2):

ПОТВАРДА О ПЛАЋАНИМ ПОРЕЗIMA И ДОПРИНОСИМА ПО ОДЛУКУ* ЗА 20 17. годину						Образац ПП-ПО
1. Плаzни o искључивом приходу						
1.1 Име и првни ковинат						
1.2 Семејни председник житељица						
1.3 ИМБН/ИНБН житељица						
1.4 Број						
1.5 Домаћинство						
2. Плаzни o прваченом приходу						
2.1 Име и првни ковинат						
2.2 Адреса						
2.3 Плаzни o измешавању прихода						
3. Плаzни o определеним приходима из којих је исплатили обуствено и платило порез и заприрешио их сабјекту:						
Шифра приказа исплатитеља (измена листе)	Брз приказ	Приходи приказани појединачно и други	Приходи коштана	Порез	Допринос за обавезно социјално осигурање из сваког прихода	Допринос за обавезно социјално осигурање из сваког прихода
3.1	3.2	3.3	3.4	3.5	3.6	3.7
Примесе по радном савезу						
Примесе по радном савезу						
1.09 601000 - Приходи по уговору о делу 20% нормирани троškovi						
791.139 158.228 632.911 126.582 164.557						
4) ПОПУНСО ОДГОВОРНОСТ ЛИЦА						
3) НАДОМЕНА						
Autovista Miniservice						

*Slika br. 2: PPP-PO obrazac za zaposleno lice kod drugog poslodavca
Figure 2: PPP-PO form for employed person with another employer*

Na osnovu dostavljenih PPP-PO obrazaca pristupa se popunjavanju poreske prijave za godišnji porez na dohodak građana popunjavanjem obrasca PPDG-2R.

Ukoliko je reč o zaradi u kolonu 3.1.1 obrasca PPDG-2R unosi se oporeziva osnovica za zaradu, dok se u kolonu 3.1.2 obrasca PPDG-2R unose zbir poreza i doprinos za obavezno socijalno osiguranje na teret primaoca prihoda. Ovi podaci se unose na osnovu izdatog obrasca PPP-PO poslodavca, ili sabiranjem više obrazaca PPP-PO ukoliko je neko lice zaposleno kod više poslodavaca.

Kada je reč o prihodima van radnog odnosa (npr. prihodi od autorskih prava) u kolonu 3.1.3 unosi se zbir neoporezivih osnovica za ove prihode, dok se u kolonu 3.1.4 unose zbir poreza i doprinos na teret primaoca prihoda, ukoliko je lice obveznik godišnjeg poreza na dohodak građana ostvarilo prihode van radnog odnosa kod više različitih privrednih društava isplatioca prihoda.

Ukoliko se radi o licu, obvezniku poreza na dohodak građana, koje je zaposleno i koje ostvaruje dodatne prihode od autorskih honorara (gore navedeni podaci), a na osnovu gore navedenih obrazaca PPP-PO popunjavanje Poreske prijave za godišnji porez na dohodak građana, u delu tačke 3.1 i 3.2 se vrši na sledeći način (Slika br. 3):

3.1. Опорезиви приходи за које је исплатилац обуставио и платио порез и доприносе по одбитку (према потврди poreskog placa)													
3.1.1.	Зарада из чл. 13. ст. 1, 2. и 4, 14, 14а и 14б Закона о порезу на доходак грађана ("Службени гласник РС", бр. 24/001-112/15, даље: "Закон")	001					1	4	3	0	9	6	6
3.1.2.	Порез и доприноси на терет запосленог (за 3.1.1.)	002					4	5	4	2	3	6	
3.1.3.	Опорезиви приходи остварени ван радног односа (из чл. 55, 60, 65б, 82. ст. 3. и 4, 84а и 85. Закона)	003					6	3	2	9	1	1	
3.1.4.	Порез и доприноси на терет примаоца прихода (за 3.1.3.)	004					2	9	1	1	3	9	
3.2.	Свера (3.1.1 + 3.1.3 - 3.1.2 - 3.1.4)	005					1	3	1	8	5	0	2

*Slika br. 3: PPP-PO obrazac poreske prijave**Figure 3: PPP-PO tax form*

U obrascu PPDG-2R pod rb 3.3. – 3.4. Unose se podaci za oporeziv prihod od samostalne delatnosti. Ukoliko lice odnosno obveznik godišnjeg poreza na dohodak građana ima otvorenu preduzetničku radnju, podaci o oporezivom prihodu kao i porezima i doprinosima unose se u ovaj deo obrasca. Ukoliko preduzetnička radnja primenjuje paušalno oporezivanje podatke o oporezivom prihodu od samostalne delatnosti, kao i porezima i doprinosima unosi u obrazac u polja 3.3.1-3.3.3, dok ukoliko se preduzetnik opredelio za isplatu lične zarade popunjava polja pod rednim brojevima 3.3.4-3.3.5.

U obrascu PPDG-2R pod rb 3.5. – 3.6. unose se podaci o ostalim oporezivim prihodima po rešenju Poreske uprave, koji se odnosi na oporezive prihode iz čl. 60 Zakona.

U obrascu PPDG-2R pod rb 3.7. – 3.8. unose se podaci o oporezivim prihodima za koje je obveznik dužan da obračuna i plati porez i doprinose (član 100a stav 2 Zakona).

U obrascu PPDG-2R pod rb 3.9. – 3.10. unose se podaci o oporezivom prihodu za koje je obračunat i plaćen porez u drugoj državi (prema potvrdi nadležnog državnog organa te države).

Navedeni prihodi umanjuju se za porez plaćen u drugoj državi.

Zarada, lična zarada preduzetnika, oporezivi prihod od samostalne delatnosti za preduzetnike koji porez plaćaju paušalno na utvrđen prihod, oporezivi prihod od autorskih prava, prava srodnih autorskom pravu i pravu industrijske svojine, oporezivi prihod sportista i sportskih stručnjaka i oporezivi drugi prihodi iz člana 85. Zakona, umanjuju se za porez i socijalne doprinose plaćene u Republici Srbiji na teret lica koje je ostvarilo zaradu, ličnu zaradu, odnosno oporezivi prihod.

Dohodak iz stava 2. člana 87 Zakona uvećava se za iznos koji se, u kalendarskoj godini za koju se utvrđuje godišnji porez, obvezniku isplati po osnovu povraćaja doprinosu za obavezno socijalno osiguranje u skladu sa zakonom kojim se uređuju doprinosi za obavezno socijalno osiguranje.

Ukoliko je obveznik vršio povraćaj socijalnih doprinosa plaćenih preko najviše godišnje osnovice za plaćanje doprinosa, obveznik uvećava dohodak za iznos socijalnih doprinosa koji su obvezniku isplaćeni po osnovu povraćaja doprinosa za obavezno socijalno osiguranje u godini za koju se podnosi poreska prijava za godišnji porez na dohodak građana.

U koloni 3.11 obrasca PPDG-2R unosi se iznos po osnovu povraćaja doprinosa za obavezno socijalno osiguranje (iz člana 87.stav 4. Zakona). Ovaj podatak unosi se na osnovu rešenja Poreske uprave o povraćaju doprinosa za obavezno socijalno osiguranje.

Dohodak za oporezivanje čini razlika između dohotka utvrđenog u skladu sa st. 2. do 5. člana 87 Zakona (zbir tačaka 3.2, 3.4, 3.6, 3.8, 3.10, 3.11 obrasca PPDG-2P) i neoporezivog iznosa iz stava 1. ovog člana (tačka 3.13. obrasca PPDG-2P).

Neoporezivi iznos u visini trostrukog iznosa prosečne godišnje zarade po zaposlenom isplaćene u Republici Srbiji u 2017.godini iznosi 2.375.136 dinara (3 x 791.712 dinara).

Oporezivanje poljoprivrednih gazdinstava 3.3 porezom na dohodak građana

Zakonom o porezu na dohodak građana "Sl. glasnik RS", br. 24/2001, 80/2002, 80/2002 - dr. zakon, 135/2004, 62/2006, 65/2006 - ispr., 31/2009, 44/2009, 18/2010, 50/2011, 91/2011 - odluka US, 7/2012 - usklađeni din. izn., 93/2012, 114/2012 - odluka US, 8/2013 - usklađeni din. izn., 47/2013, 48/2013 - ispr., 108/2013, 6/2014 - usklađeni din. izn., 57/2014, 68/2014 - dr. zakon, 5/2015 - usklađeni din. izn., 112/2015, 5/2016 - usklađeni din. izn., 7/2017 - usklađeni din. izn., 113/2017, 7/2018 - usklađeni din. izn., 95/2018 i 4/2019 - usklađeni din. izn.) je propisano da se porez na dohodak građana plaća na prihode iz svih izvora, osim onih koji su posebno izuzeti ovim zakonom. Članom 85 ovog zakona je propisano da se po ovom osnovu ne oporezuju prihodi od prodaje poljoprivrednih i šumskih proizvoda, odnosno plodova i lekovitog bilja koje ostvare fizička lica:

1. nosioci poljoprivrednog gazdinstva;
2. koja doprinose za obavezno socijalno osiguranje plaćaju po rešenju kao osiguranici po osnovu poljoprivredne delatnosti, u skladu sa zakonom kojim se uređuju doprinosi za obavezno socijalno osiguranje;
3. korisnici poljoprivredne penzije.

Prihodi od prodaje poljoprivrednih proizvoda koje ostvaruju lica koja ne spadaju u ove tri kategorije, oporezuju se po povlašćenim uslovima (priznaju se normirani troškovi 90%). Dakle, osnovica za plaćanje poreza je oporeziv prihod koga čini bruto prihod umanjen za 90% normiranih troškova.

Po osnovu predmetnog prihoda postoji obaveza obračuna i plaćanja doprinosa za obavezno socijalno osiguranje i to:

- Doprinosa za penzijsko i invalidsko osiguranje po stopi od 26% (PIO)
- Doprinosa za zdravstveno osiguranje po stopi od 10,3% za lica koja nisu osigurana po drugom osnovu (ukoliko su lica osigurana po drugom osnovu doprinos za zdravstveno osiguranje se ne obračunava i ne plaća)

Prilikom otkupa poljoprivrednih proizvoda od nosioca poljoprivrednog gazdinstva, poljoprivrednika osiguranika i poljoprivrednog penzionera ne obračunava se i ne plaća se porez na dohodak građana. Poresko oslobođenje se odnosi samo za nosioca poljoprivrednog gazdinstva, ali ne i za članove gazdinstva, što znači da je prilikom otkupa poljoprivrednih proizvoda od člana poljoprivrednog gazdinstva, otkupljavač dužan da obračuna i isplatiti PDV nadoknadu, pri čemu je u obavezi da obračuna i plati porez na dohodak građana na ime i za račun člana poljoprivrednog gazdinstva koji mu je prodao robu.

Takođe zakupci i vlasnici poljoprivrednog zemljišta, koji imaju pravo na PDV nadoknadu, jesu obveznici poreza na dohodak građana koji im se obračunava i u njihovo ime placa otkupljavač u momentu isplate za predate poljoprivredne proizvode.

Fizička lica koja su nosioci porodičnih poljoprivrednih gazdinstava koja nisu u sistemu PDV-a nisu obveznici plaćanja poreza na dohodak građana, dok članovi porodičnog poljoprivrednog gazdinstva i ostala fizička lica koja ostvaruju prihode od prodaje poljoprivrednih proizvoda jesu obveznici poreza na dohodak građana.

U obaveštenju Ministarstva finansija, Poreska uprava Centrala Sektor za kontrolu Beograd (Broj: 000-430-02-0070/2013-G0049 od 11.12.2013. godine) je navedeno da je Članom 32. stav 2. Zakona o porezu na dohodak građana ("Sl. glasnik RS", broj 24/01...48/13 – u daljem tekstu Zakon), propisano je, da je obveznik poreza na prihode od samostalne delatnosti po osnovu prihoda od poljoprivrede i šumarstva, fizičko lice – nosilac porodičnog poljoprivrednog gazdi-

nstava, upisano u registar poljoprivrednih gazdinstava, u skladu sa propisima koji uređuju tu oblast i koje vodi poslovne knjige, u skladu sa članom 43. stav 2. Zakona. S tim u vezi, da bi fizičko lice - nosilac porodičnog poljoprivrednog gazdinstava, upisano u registar poljoprivrednih gazdinstava, imalo status preduzetnika, mora kumulativno da ispunjava dva uslova:

- 1) da je upisano u registar poljoprivrednih gazdinstava i
- 2) da vodi poslovne knjige.

U narednom pregledu dat je primer obračuna prihoda koje fizičko lice ostvari po osnovu prodaje poljoprivrednih proizvoda, i to u tri slučaja:

1. Ako je lice kome se isplaćuje naknada osigurano po drugom osnovu, te je obveznik doprinosa za PIO, a nije obveznik doprinosa za zdravstveno osiguranje (za preračun neto u bruto prihod koristi se koeficijent 1,048218);
2. Ako lice kome se isplaćuje naknada nije osigurano po drugom osnovu, te je obveznik doprinosa za PIO i doprinosa za zdravstveno osiguranje, a nije obveznik doprinosa za zdravstveno osiguranje (za preračun neto u bruto prihod koristi se koeficijent 1,059659);
3. Ako je lice kome se isplaćuje naknada nosilac poljoprivrednog gazdinstva te nije obveznik poreza na dohodak građana.

OBRAČUN POREZA I DOPRINOSA (Lica koja su obveznici doprinosa za PIO, a nisu obveznici doprinosa za zdravstveno osiguranje)				
R B	OPIS	Fizičko lice		
		Osigurano po dru- gom os- novu	Nije osig- urano po drugom osnovu	Nosilac poljop- rivrednog gazdinstva
1	Neto naknada	10.000,00	10.000,00	10.000,00
2	Koeficijent za preračun	1,05	1,06	0,00
3	Bruto naknada (rb.1xrb.2)	10.482,18	10.596,59	10.000,00
4	Normirani troškovi (90% na rb.3)	9.433,96	9.536,93	0,00
5	Oporeziv prihod (rb.3 - rb. 4)	1.048,22	1.059,66	0,00
6	Porez (20% na rb. 5)	209,64	211,93	0,00
7	Doprinos za PIO (26% na rb. 5)	272,54	275,51	0,00
8	Doprinos za zdravstveno osiguranje (10,3% na rb. 5)	0,00	109,14	0,00
9	Iznos za isplatu (rb.3- rb.6-rb.7-rb.8)	10.000,00	10.000,00	10.000,00

3.4 Oporezivanje poljoprivrednih gazdinstava porezom na dohodak građana

U zbir prihoda za 2017.godinu prilikom obračuna godišnjeg poreza na dohodak građana ne ulaze sledeći prihodi:

- 1) Prihodi od kapitala: kamata po osnovu zajma, štednih i drugih depozita i po osnovu dužničkih i sličnih hartija od vrednosti, dividende i učešće u dobiti, primanja po osnovu prinosa od investicione jedinice otvorenog investicionog fonda i uzimanje iz imovine i korišćenje usluga privrednog društva od strane vlasnika društva za njihove privatne potrebe i ličnu potrošnju;
- 2) Prihodi od kapitalnog dobitka;
- 3) Dobici od igara na sreću iz člana;
- 4) Penzije ostvarene u zemlji i inostranstvu;
- 5) Prihodi za koje je propisano poresko oslobođenje u skladu sa članom 9. Zakona i na koja prilikom isplate nije plaćen porez po odbitku;
- 6) Prihodi od osiguranja lica

Oporezivi dohodak 3.5

UTVRĐIVANJE
GODIŠNJE POREZA
NA DOHODAK
GRAĐANA

Oporezivi dohodak čini dohodak za oporezivanje (razlika zbira oporezivih prihoda i neoporezivih iznosa), umanjen za lične odbitke.

Lični odbici za 2017.godinu iznose:

- Za poreskog obveznika 316.685 dinara
- Za izdržavanog člana porodice po članu 118.757 dinara.

Ukupan iznos ličnih odbitaka ne može biti veći od 50% od dohotka za oporezivanje (razlika zbira oporezivih prihoda i neoporezivih iznosa).

Prema članu 10 Zakona izdržavanim članovima porodice podrazumevaju se:

- 1) maloletna deca, odnosno usvojenici;
- 2) deca, odnosno usvojenici na redovnom školovanju ili za vreme nezaposlenosti, ako sa obveznikom žive u domaćinstvu;
- 3) unuci, ako ih roditelji ne izdržavaju i ako žive u domaćinstvu sa obveznikom;
- 4) bračni drug;
- 5) roditelji, odnosno usvojinci.

Domaćinstvom, u smislu ovog zakona, smatra se zajednica života, privređivanja i trošenja ostvarenih prihoda.

Ukoliko su dva ili više članova porodice obveznici godišnjeg poreza na dohodak građana, odbitak za izdržavane članove porodice može ostvariti samo jedan obveznik.

Ukoliko se koriste lični odbici za izdržavanog člana porodice u prilogu prijave poreske prijave za utvrđivanje godišnjeg poreza na dohodak građana potrebno je priložiti dokaze koji ovo dokazuju.

- Za maloletnu decu, odnosno usvojenike relevantan dokaz je izvod iz matične knjige rođenih, odnosno dokaz o usvajanju;
- Za punoletnu decu odnosno usvojenike na redovnom školovanju ili za vreme nezaposlenosti ako sa obveznikom žive u domaćinstvu relevantan dokaz je potvrda o redovnom školovanju, dokaz ili overena izjava o nezaposlenosti, lična karta ili drugi dokaz o mestu prebivališta;
- Za unuke, ako ih roditelji ne izdržavaju i ako žive u domaćinstvu sa obveznikom, činjenice da ih roditelji ne izdržavaju kao i

- činjenice da žive sa obveznikom u domaćinstvu moraju se dokazati za svaki konkretni slučaj;
- Bračni drug, roditelji, odnosno usvojenci obveznika, ako je obveznik po zakonu dužan da ih izdržava, potrebno je dokazati nesposobnost istih za privređivanje, nezaposlenost, imovno stanje u smislu u smislu nedovoljnih sredstava za život i izdržavanje.

3.6 Poreska stopa

Koja će se poreska stopa primeniti zavisi od iznosa oporezivog dohotka. Odnosno, ako je obveznik ostvario oporezivi dohodak do iznosa šestostrukе prosečne godišnje zarade u Republici Srbiji odnosno do iznosa 4.750.272 dinara, primenjuje se poreska stopa od 10%;

Ako je obveznik ostvario oporezivi dohodak preko 4.750.272 dinara, primenjuje se poreska stopa od 10% na iznos do 4.750.272 dinara, a preko tog iznosa stopa od 15%.

4 Zaključak

Porez na dohodak fizičkih lica predstavlja jedan od najznačajnijih i najsloženijih oblika javnih prihoda. U teoriji i praksi javnih finansija pravi se razlika između tri sistema oporezivanja dohotka fizičkih lica – cedularni, sintetički ili globalni i mešoviti sistem. Aktuelni sistem oporezivanja dohotka fizičkih lica u Republici Srbiji je na snazi od početka 2001. godine i regulisan je, pre svega, Zakonom o porezu na dohodak građana kojim je definisan mešoviti sistem oporezivanja. Odnosno, ukupni prihodi fizičkog lica se oporezuju cedularno, a dopunski samo ako poreski obveznik ostvari dohodak preko iznosa koji je utvrđen Zakonom.

Prema članu 87 Zakona o porezu na dohodak građana godišnji porez na dohodak građana plaćaju fizička lica koja su u kalendarskoj godini ostvarila dohodak veći od trostrukog iznosa prosečne godišnje zarade po zaposlenom isplaćene u Republici u godini za koju se utvrđuje porez, prema podacima republičkog organa nadležnog za poslove statistike, odnosno poreski obveznici godišnjeg poreza na dohodak građana za 2017.godinu su fizička lica, rezidenti i nerezidenti, koji su u toku 2017.godine ostvarili dohodak veći od 2.375.136 dinara. Prosečna godišnja zarada po zaposlenom isplaćena u Republici u 2017.godini iznosi 791.712 dinara.

Prijava godišnjeg poreza na dohodak građana vrši se predajom poreske prijave obrasca PPDG-2R u Poreskoj upravi.

Poreska prijava za godišnji porez na dohodak građana za 2017.godinu podnosi se najkasnije do 15.maja 2018.godine.

Zakonom o poreskom postupku i poreskoj administraciji i Krivičnim zakonikom („Službeni glasnik RS“ br. 85/05...108/16) uređena je prekršajna i krivična odgovornost obveznika za slučaj nepodnošenja, neblagovremenog podnošenja poreske prijave ili davanja netačnih podataka u prijavi.

UTVRĐIVANJE
GODIŠNJE POREZA
NA DOHODAK
GRAĐANA

Literatura 5

1. Raičić M., Raičević B. (2011): Javne finansije teorija i praksa, Data status, Beograd;
2. Ristić Ž., Komazec S., Ristić K. (2012): Monetarne i javne finansije, EtnoStil, Beograd;
3. Službeni glasnik RS, broj 90/17
4. Privredni savetnik broj 8/2018
5. Informator časopis za finansijsko – pravni konsalting broj 11-12/2018
6. Poreski vodič za poljoprivredna gazdinstva, Poljoprivredna stručna služba Kikinda
7. https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_porezu_na_dohodak_gradjana.html (29.06.2018.)
8. <http://poreznadohodak.rs/podnosenje-poreske-prijave-za-porez-na-dohodak/> (29.06.2018.)
9. <http://www.mfin.gov.rs/UserFiles/File/bilten%20javne%20finansije/2018/160%20Bilten%20javnih%20finansija.pdf> (29.06.2018.)

Primljen/Received: 15.02.2019.

Prihvaćen/Accepted: 10.03.2019.

|

UPUTSTVO AUTORIMA (od 30.04.2018)

Radove slati na Email: redakcija@agroekonomika.rs

Dodatne informacije potražiti na <http://agroekonomika.rs>

Radove tehnički pripremiti na sledeći način:

1. Autori šalju radove na engleskom, srpskom jeziku ili jezicima okruženja (hrvatski, bosanski i sl.). Radovi na srpskom jeziku mogu biti na latinici ili cirilici,
2. Rad treba pripremiti na računaru, program Microsoft Office, Word for Windows,
3. Radovi mogu da imaju do 12 strana, a samo izuzetno mogu biti duži.
4. Format papira: Envelope B5 (176 x 250) mm, margine: gore/levo/dole/desno 3.1cm, font Times New Roman, Line Spacing Single, spacing before=6 i after=6,
5. Naslov rada: centriran, size 12, bold, sva slova velika i najviše u dva reda,
6. Prezime i ime autora, size 11, bold, italic, samo prvo slovo veliko,
7. U fusnoti navesti: prezime i ime, akademsko/naučno zvanje, organizaciju/instituciju, punu adresu, broj telefona i e-mail adresu. Sve fusnote formata:, size 10,
8. Jedan red prazan (11pt). Reč "**Rezime**", centrirano, size 11, bold, italic,
9. Sadržaj rezimea do 150 reči, justify, size 11, italic, spacing before=6 i after=6,
10. Reč "*Ključne reči*" i ključne reči, size 11, Italic, navesti najviše 5 ključnih reči,
11. Glavni naslovi (npr. 1. **Uvod**) imaju redni broj, prvo slovo veliko, size 11 bold, centrirano, spacing before=12 i after=6,
12. Tekst rada size 11, ravnjanje justify, spacing before=6 i after=6,
13. Podnaslovi imaju redni broj naslova i redni broj podnaslova (npr. 1.1. Uvodne napomene), prvo slovo veliko, size 11, centrirano, spacing before=12 i after=6,
14. Svakoj tabeli ili grafikonu prethodi tekst koji je najavljuje.
Naslov tabele pisati iznad tabele, a naslov grafikona/slike/šeme ispod grafikona/slike/šeme, Size 10, bold, italic, spacing before=6 i after=0, ravnjanje, Justify na srpskom i engleskom jeziku (Table 1./ Graph 1./ Figure 1/ Scheme 1.),
15. Kompletna tabela size 10, normal, a izvor tabele/grafikona/slike/šeme pisati ispod tabele/grafikona/slike/šeme, size 10, Italic, ravnjanje desno, spacing before=0 i after=6,
16. Citiranje autora se navodi u zagradi a počinje prezimenom prvog autora i slovima "et.al." (ako ima više autora) i navođenjem godine citiranog izvora,
17. Za citiranje Web izvora je potrebno u tekstu navesti osnovnu Web adresu, a celu adresu sa datumom zadnjeg pristupa navesti u literaturi,
18. Literatura se navodi abecednim redom prema prezimenu autora, sa rednim brojem, font size 11, spacing before=0 i after=3. U spisku literature se mogu naći samo citirani naslovi, a u tekstu samo prozvane tabele/slike/grafikoni,
19. Citirane internet adrese se navode kao kompletan link a u zagradi se navodi datum zadnjeg pristupanja,
20. Na novoj stranici napisati naslov rada na engleskom jeziku, prezimena i imena autora (u fusnoti podatke o autorima), Summary, tekst rezimea na engleskom i Keywords po pravilima koja važe i za tekst na srpskom.

Rad koji nije pripremljen na napred navedeni način neće se prihvati za štampu.

Uređivački odbor časopisa „Agroekonomika“

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске , Нови Сад

338.43

AGROEKONOMIKA = Agrieconomica : časopis Departmana za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela Poljoprivrednog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu 1 glavni i odgovorni urednik Branislav Vlahović. - 1972, br. 1- , - Novi Sad : Poljoprivredni fakultet, Departman za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela, 1972-, - 23cm

Tromesečno ,
ISSN 0350-5928 = Agroekonomika (Novi Sad)
COBISS.SR-ID 28370439

Departman je u okviru Fakulteta naučno-obrazovna institucijasa dugom tradicijom i velikim naučnoistraživačkim iskustvom. U Departmanu radi dvadesetak naučnih radnika, uglavnom uglednih profesora i mladih talentovanih i perspektivnih saradnika.

Departman je organizator i realizator, zajedno sa kolegama sa drugih departmana, osnovnih studija agroekonomskog smera i smera za agroturizam i ruralni razvoj, kao i master i doktorskih studija iz ovih oblasti.

Departman je ovlašćena institucija za procenu vrednosti kapitala preduzeća i drugih subjekata iz agrobiznisa. Pored toga, uspešno radi i studije ekonomske isplativosti (fisibility studies), biznis plan, marketinška istraživanja i analizu tržišta, studije razvoja vodoprivrede, ekonomske, ekološke i agroekonomiske ekspertize, studije upravljačko-organizacionog i finansijskog restrukturiranja, ocenu boniteta preduzeća, računovodstvenu reviziju, statističke, demografske i sociološke studije, informatičke, konsultantske i savetodavne usluge, kao i projekte ruralnog razvoja.

Departman je moderna naučna ustanova koja raspolaže kadrovima, kapacitetima, znanjem, iskustvom, tačnim i pravovremenim informacijama, moćnim pojedincima i uspešnim timovima. Naše ime i naše preporuke se respektuju i uvažavaju. Na tržištu intelektualnih usluga, iz svojih oblasti, Departman je jedna od naših vodećih, kompetentnih i cenjenih naučno-obrazovnih kuća.

UNIVERZITET U NOVOM SADU
POLJOPRIVREDNI FAKULTET
**DEPARTMAN ZA EKONOMIKU POLJOPRIVREDE
I SOCIOLOGIJU SELA**
21000 Novi Sad, Trg Dositeja Obradovića br. 8
Tel: +381 21 458 138, +381 21 475 02 76, Faks: 021 63 50 822
E-mail: redakcija@agroekonomika.rs